

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra západoevropských studií

Václav Prášil

**Liberalizace vzájemného obchodu mezi
Evropskou unií a subsaharskou Afrikou**

Diplomová práce

Praha 2007

Autor práce: **Václav Prášil**

Vedoucí práce: **Prof. Ing. Luděk Urban, CSc., Jean Monnet Profesor**

Oponent práce: **PhDr. Petr Jelínek**

Datum obhajoby: **26. června 2007**

Hodnocení: **výborně**

Bibliografický záznam

PRÁŠIL, Václav. *Liberalizace vzájemného obchodu mezi Evropskou unií a subsaharskou Afrikou*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2007. 109 s. Vedoucí diplomové práce Prof. Ing. Luděk Urban, CSc., Jean Monnet Profesor

Anotace

Diplomová práce „Liberalizace vzájemného obchodu mezi Evropskou unií a subsaharskou Afrikou“ hodnotí dosavadní vývoj ekonomických vztahů mezi EHS, resp. EU, a zeměmi subsaharské Afriky. Po krátkém exkurzu do období evropského kolonialismu následuje analýza postupného utváření smluvního rámce, který po druhé světové válce ošetřoval směnu zboží mezi oběma kontinenty. Zvláštní pozornost je přitom věnována způsobu, jakým byl tento obchodní režim upravován v závislosti na dobových trendech i vnějších tlacích, které často vycházely z mezinárodních finančních institucí. Dohoda z Cotonou z roku 2000 je reakcí na předchozí kritiky i syntézou řady reformních snah o větší provázanost mezi obchodem a hmatatelným hospodářským a politickým rozvojem zemí třetího světa. Implementace jejích hlavních ustanovení ovšem v současnosti naráží na některé překážky. Práce zdůrazňuje i fakt, že samotné členské státy EU mají v subsaharské Africe rozdílné zájmy. Po půlstoletí smělých iniciativ a velkolepých prohlášení je patrné, že se původní deklarované cíle obchodní spolupráce mezi Evropskou unií a zeměmi subsaharské Afriky nepodařilo naplnit. Některé konkrétní přínosy, například posílení jednoty rozvojových zemí, jsou spíše jejími vedlejšími efekty. Výsledek je překvapivě prohrou spíše pro Evropu - hospodářsky marginalizovaná, přesto však jednotnější subsaharská Afrika bude v 21. století hledat nové obchodní partnery.

Annotation

Diploma thesis “Liberalization of mutual trade between the European Union and Sub-Saharan Africa” evaluates the hitherto development of the economic relations between the EEC, or EU, and the countries of Sub-Saharan Africa. The analysis covers, after a short excursus to the period of the European colonization, the formation of contractual framework which regulated the exchange of goods between both continents. Special attention is given to the way how this trade regime was adjusted to the particular trends

and external pressures often emanating from the international financial institutions. The Cotonou Agreement of 2000 is the reaction to the preceding critiques as well as a synthesis of numerous reforming efforts to boost the linkage between trade and palpable economic and political development of the third world countries. Its main measures have however so far been implemented with certain difficulties. The thesis also underscores the fact that the member countries of the EU themselves have diverse interests. After half century of bold initiatives and spectacular proclamations, it is evident that the original declared targets of the business cooperation between the European Union and the countries of Sub-Saharan Africa were not fulfilled. Certain tangible contributions of the cooperation, including the reinforcement of the developing countries' unity, may be seen rather as side effects. Surprisingly, the result is, above all, a European loss – the economically marginalized, yet more united, Sub-Saharan Africa will seek new trade partners in the 21st century.

Klíčová slova

Afrika, obchod, liberalizace, rozvoj, rozvojová pomoc, Evropská Unie, GATT, WTO

Keywords

Africa, trade, liberalisation, development, development aid, European Union, GATT, WTO

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 18.května 2007

Václav Prášil

Poděkování

Mé poděkování patří lidem, kteří jakoukoliv formou přispěli k vypracování této práce i mým blízkým za jejich podporu.

Rád bych touto formou vyjádřil dík panu Prof. Lud'ku Urbanovi, bez jehož cenných rad k formě i obsahu by tato práce nevznikla. Stejně tak si vysoce cením práce pedagogů Fakulty sociální věd UK a pařížské Science-Po, kteří mi ve svých kurzech poskytli vědomosti tvořící samotný základ práce.

Velký vděk patří některým osobnostem evropského i afrického politického života a odborníkům na rozvojovou problematiku, kteří prostřednictvím interview vnesli do mého výzkumu cenné podněty a rady. Jedná se zejména o bývalého kolegu Bachira Souberoua, Denise Tulla, Sídího Uld Chalífu, Sídího Uld Elyessu, Henriho-Bernarda Solignaca Lecomtea, Felixe Zimmermanna, Remiho Marcheauxe, Henriho B. Ntikala Boota a Petra Jelínka.

Mé studijní úsilí by bylo marné bez emocionální podpory rodičů, sestry a přátel.

Obsah

Poděkování	5
Obsah	6
Seznam použitých zkratk	7
Úvod	9
Vymezení tématu	9
Cíle práce, výzkumné otázky a hypotéza	10
Metodologie	11
Zhodnocení literatury	13
1. Mezinárodní obchod jako nástroj hospodářského rozvoje	15
2. Historický vývoj vztahů EU-AKT do roku 2000	17
2.1. Koloniální období a úprava Římských smluv	17
2.2. Dohoda z Yaoundé I. a II.	23
2.3. Dohoda z Lomé I. až IV.+	30
3. Obecné trendy ve vztahu EU-AKT	40
3.1. Ekonomická podmíněnost	41
3.2. Politická podmíněnost	47
4. Dohoda z Cotonou	51
4.1. Dobový kontext	51
4.2. Vznik dohody	61
4.3. Jednotlivé změny oproti Dohodě z Lomé	63
5. Vše kromě zbraní	68
6. Smlouvy o hospodářském partnerství	70
6.1. Současný stav jednání	73
7. Realita obchodu mezi EU a subsaharskou Afrikou	74
7.1. Hospodářské zájmy členských států EU v subsaharské Africe	74
7.2. Kritické zhodnocení	77
7.3. Nové trendy a střednědobý výhled	81
Závěr	85
Summary	89
Seznam příloh	90
Přílohy	91
Seznam pramenů a literatury	103

Seznam použitých zkratk

AKT	Afrika, Karibská oblast a Tichomoří
CEMAC	Středoafrické hospodářské a měnové společenství (<i>Economic and Monetary Community of Central Africa</i>)
CEPGL	Hospodářské společenství zemí Velkých jezer (<i>Communauté économique des pays des Grands Lacs</i>)
COMESA	Společný trh východní a jižní Afriky (<i>Common Market for Eastern and Southern Africa</i>)
EAMA	Přidružené africké státy a Malgašsko ¹
ECCAS	Hospodářské společenství středoafriických států
ECOWAS	Hospodářské společenství západoafriických států (<i>Economic Community of West African States</i>)
ECU	Evropská měnová jednotka - Ecu
EHS	Evropské hospodářské společenství
EIB	Evropská investiční banka
EK	Evropská komise
ERF	Evropský rozvojový fond
ES	Evropské společenství
ESUO	Evropské společenství uhlí a oceli
EU	Evropská unie
FTAA	Zóna volného obchodu Amerik (<i>Free Trade Area of the Americas</i>)
GATT	Všeobecná dohoda o clech a obchodu
GATS	Všeobecná dohoda o obchodu a službách
HDP	Hrubý domácí produkt
HNP	Hrubý národní produkt
MFA	<i>Multifibres Agreement</i>
MMF	Mezinárodní měnový fond
MUA	milion Zúčtovacích jednotek
NIEO	Nový mezinárodní ekonomický řád (<i>New International Economic Order</i>)
NIP	Národní indikativní program
NRZ	Nejméně rozvinutá země (<i>Least Developed Country</i>) ²
OAJ	Organizace africké jednoty
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OSN	Organizace spojených národů
RSHP	Regionální smlouva o hospodářském partnerství (<i>Regional Economic Partnership Agreement</i>)
SADC	Jihoafrické rozvojové společenství
SAF	Nástroj strukturálního přizpůsobení (<i>Structural Adjustent Facility</i>)
SHP	Smlouva o hospodářském partnerství (<i>Economic Partnership Agreement</i>)
SIP	Sektorové importní programy (<i>Sectoral Import Programmes</i>)
SOO	Světová obchodní organizace (<i>World Trade Organization</i>)
SRN	Spolková republika Německo
STABEX	Systém stabilizace vývozních příjmů (<i>Système de Stabilisation des Recettes d'Exportation</i>)
SYSMIN	Systém stabilizace příjmů z vývozu nerostných surovin (<i>Système de Stabilisation de Recettes d'Exportation de Produits Minier</i>)
SZP	Společná zemědělská politika
UNCTAD	Konference OSN o obchodu a rozvoji
VKZ	Vše kromě zbraní
VS OSN	Valné shromáždění Organizace spojených národů
VSP	Všeobecný systém preferencí

¹ z francouzského *Etats Africains et Malgache Associés* překládáno též jako Asociované africké státy a Madagaskar – viz JELÍNEK, Petr a kol. *Rozvojová politika Evropské unie*. Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 2003.

² Seznam a mapa nejméně rozvinutých zemí – viz Příloha č. 7

„Vytvořit novou Afriku, učinit starou Afriku způsobilou civilizaci, tak stojí problém a Evropa jej vyřeší. Jděte, národové, zmocněte se té země. Uchopte ji. Komu patří? Nikomu! Vezměte si tu Boží zemi. To Bůh dává lidem půdu – Bůh nabízí Afriku Evropě. Vezměte si ji!

Kam králové přinášeli války, vnešte svornost. Pojměte ji nikoliv za dělo ale za pluh, ne pro meč ale pro obchod, ne pro bitvu ale pro průmysl, ne pro dobývání ale pro bratrství. Přelijte do této Afriky vaše přebytky a přitom vyřešte své sociální otázky - proměňte své proletáře ve vlastníky.“

Victor Hugo, 18.května 1879, banket u příležitosti výročí zrušení otroctví

Úvod

Vymezení tématu

Ghanská firma Cocoa Processing Company (CPC) vyrábí několik druhů čokoládových výrobků značky Golden Tree. Ghana je po Pobřeží slonoviny největším světovým producentem kakaových bobů a firma CPC má tudíž přístup k levné vstupní surovině pro výrobu tabulkové čokolády a instantních kakaových nápojů vysoké kvality. Při výrobě čokolády není třeba používat jakékoliv náhražky kakaového másla, jako je tomu často v zemích, kam se kakao dováží. Přesto se firma CPC musí se svým odbytem spoléhat téměř výlučně na ghanský, případně západoafrický trh.³ Chutné a kvalitní čokolády mnoha příchutí doposud nedobily supermarketů Evropské unie, přestože ghanští výrobci mohou kromě kvalitních a dostupných surovin využívat i místní levnou pracovní sílu. Ghaňanům naopak imponovaly evropské, takzvané kontinentální, snídaně. Obiloviny, které tvoří základ oblíbeného porridge, se ale v Ghaně nepěstují, jsou dováženy z Evropy. Supermarkety i malé venkovské obchody jsou zpravidla dobře zásobeny ovesnými vločkami z Bavorska. Navzdory rozšířeným stereotypům o potravinové nesoběstačnosti zemí subsaharské Afriky je Ghana schopná své obyvatelstvo bez obtíží uživit. Přesto konzumují relativně chudí Afričané ovesné vločky ze země, jejíž zemědělská produkce by za čistě tržních podmínek neměla být na rozvojových trzích konkurenceschopná.

Jakkoliv dnešní statistiky externího obchodu Evropské unie poukazují na zcela opačné trendy, byla subsaharská Afrika od samého počátku evropské integrace přijímána jako klíčový politický a ekonomický partner. Vzájemný obchod byl za posledních 50 let opakovaně upravován podle dobových ideologií i nálad. Jedni v něm viděli způsob, jak zapojit subsaharskou Afriku do mezinárodního obchodu a alespoň částečně tak tamním zemím vynahradiť staletí kolonialismu, jejichž důsledkem byla špatná startovací pozice afrických ekonomik ve chvíli jejich osamostatnění. Druzí bědovali nad evropským neokolonialismem. Jen málokdo ale pochyboval o tom, že bývalé evropské metropole zůstanou přítomny na černém kontinentě i po osamostatnění jejich kolonií. Subsaharská

³ viz např. RYAN, Orla. Ghana's sweet taste of global success [online]. *BBC News*. 2.11.2005 [cit. 1.3.2007]. Dostupné z : <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/4395504.stm>>

Afrika se od 60. let stala, jako již několikrát v minulosti, ventilem napětí mezi státy bohatého Severu. Evropané si tudíž nově osamostatněné státy snažili hospodářsky připoutat dříve, než tak učiní Sovětský svaz. Váhu početného kontingentu afrických států bylo brzy možné pocítit na půdě řady mezinárodních organizací a dobré obchodní vztahy obohacené o rozvojovou pomoc se mohly bývalým kolonizátorům jevit jako záruka vydatné mezinárodněpolitické podpory. Konečně, Afrika vždy poutala pozornost svými surovinami, které Evropané potřebovali k poválečnému oživení ekonomiky i k následném udržení vysokého tempa hospodářského růstu.

Evropské hospodářské společenství a později Evropská unie⁴ postupně vytvořily pevný smluvní rámec spolupráce se zeměmi subsaharské Afriky, k nimž se později přidaly i některé karibské a tichomořské státy. Přidružení daným zemím poskytlo nadstandardní obchodní režim, přísun rozvojové pomoci a postupně přispívalo ke konsolidaci jejich vystupování na mezinárodní scéně. Díky pravidelným revizím asociačních smluv získal tento vztah velkou dynamiku a dokázal víceméně pružně odpovídat na nové ekonomické a politické výzvy. Obchodní vztahy mezi Evropskou unií a subsaharskou Afrikou v současné době překonávají další milník. Ohlédnutí za dosavadní praxí euro-afrického obchodu proto může umožnit kvalitní prognózu nadcházejícího vývoje.

Cíle práce, výzkumné otázky a hypotéza

Práce si klade za cíl popsat dosavadní vývoj obchodních vazeb mezi Evropskou unií a subsaharskou Afrikou a osvětlit některé nedeklarované a skryté pohnutky a trendy podepírající tento ekonomicko-politický vztah *sui generis*. Bude se snažit zodpovědět tyto výzkumné otázky:

Komu a jak nejvíce prospěla nadstandardní obchodní vazba mezi Evropskou unií a subsaharskou Afrikou?

Naplnily obchodní režimy z Yaoundé a Lomé své cíle?

⁴ V textu se pro zjednodušení mluví o Evropské unii (EU) i v období před rokem 1993. Termíny africký, euro-africký apod. se vztahují k teritoriu subsaharské Afriky, není-li určeno jinak.

Přinesl smluvní vztah s Evropskou unií státům subsaharské Afriky jakékoliv výdobytky, které původně nebyly mezi deklarovanými cíli spolupráce?

Je nová úprava obchodních vztahů citelnou změnou a povede k prohloubení ekonomických vazeb mezi Evropskou unií a subsaharskou Afrikou?

Jak se historicky lišily přístupy nejvlivnějších členů EU k otázce spolupráce se subsaharskou Afrikou?

Jakým způsobem Evropská unie a její členské země využívaly jednání o vzájemného obchodu k nastolování čistě politických témat?

Jak velká omezení vzájemného obchodu vyvolávaly některé skryté obchodní bariéry na straně EU, předně Společná zemědělská politika?

Hlavním účelem stati je ověření platnosti následující hypotézy:

Obchodní vazby se subsaharskou Afrikou měly pro Evropskou unii vždy okrajový význam. Od počátku evropské integrace panovaly mezi členskými státy neshody o nastavení nejvhodnějšího režimu. Silný tlak Francie dal postupně vzniknout protekčnímu obchodnímu svazku, který vynesl subsaharskou Afriku na vrcholek pomyslné pyramidy obchodních preferencí EU. Černý kontinent se přesto dodnes nepodařilo zbavit údělu hospodářské periferie. Preferenční režim místo toho plnil vždy hlavně politickou roli. Nový obchodní řád podle Dohody z Cotonou má potenciál dát euroafrickému obchodu skutečnou vzpruhu, Afričané se však sami po desetiletích v ústraní hlásí o svůj podíl na globálním blahobytu a neváhají hledat nové partnery.

Metodologie

Vývoj obchodních vztahů mezi Evropskou unií a subsaharskou Afrikou lze do značné míry interpretovat jako souboj paradigmat mezinárodních ekonomických vztahů. První, nejdelší fázi tohoto vývoje lze nazírat prizmatem ekonomického nacionalismu, který velel nejprve zavádět ochranná opatření v zájmu rozvoje domácího průmyslu schopného naplnit strategii importní substituce. Ve vrcholné fázi ekonomického nacionalismu přistoupila Evropská unie k jednostranným výhodám pro země Afriky, Karibské oblasti

a Tichomoří. Liberální paradigma se v daném obchodním režimu soustředilo hlavně na odbourávání bariér vzájemného obchodu mezi rozvojovými a rozvinutými státy. Vychází z něj přesvědčení, že méně rozvinuté země musí profitovat z takového přístupu na vyspělé trhy, který jim umožní využít svých komparativních výhod (především cena práce). Paradigmata ekonomického nacionalismu a liberalismu vývoj ekonomických vztahů mezi Evropou a subsaharskou Afrikou nejen interpretují, ale zároveň jej podle všeho utvářela.

Evropsko-afriický obchodní režim zdánlivě prochází zásadní proměnou, která by mohla mít za následek naprostou diskontinuitu mezi starým a novým uspořádáním. Práce se ovšem bude snažit dokázat, že nový obchodní režim upravený Dohodou z Cotonou ve skutečnosti navazuje na dosavadní vývoj, přestože přináší některé podstatné změny. Tato předpokládaná kontinuita umožňuje využití empirického popisu a analýzy dosavadních trendů k predikci nastávajícího vývoje.

Přestože je obchod mezi subsaharskou Afrikou a Evropskou unií zasazen do smluvního rámce, v němž figurují i karibské a tichomořské státy, považuje autor za přínosné zaměřit pozornost výlučně na černý kontinent. Ten jednak hospodářsky zcela zastiňuje zbylé dva subregiony, jednak vykazuje četná ekonomická specifika, která by vinou rozšíření analýzy na celou skupinu Afrika, Karibská oblast, Tichomoří ustoupila do pozadí. V nové konstelaci po vzniku Dohody z Cotonou navíc budou kardinální tzv. regionální smlouvy o hospodářském partnerství – celá skupina AKT tak pravděpodobně poněkud ustoupí do pozadí na úkor regionálních sdružení.

Podkladem k nastínění dalšího vývoje euro-afriických obchodních vztahů bude podrobný popis dosavadního vývoje na tomto poli. Pozornost bude věnována postupným proměnám smluv ustavujících toto partnerství, metamorfózám celosvětového ekonomického řádu i změnám hospodářské reality v zemích subsaharské Afriky. Na základě těchto poznatků bude možné nejen interpretovat současné výsledky vzájemného obchodu, ale také nastínit pravděpodobný budoucí scénář.

Zhodnocení literatury

Celý africký kontinent je v Evropě vnímán v první řadě jako problematické teritorium stížené mnoha vážnými neduhy. Subsaharská Afrika se na první strany světových deníků dostává poměrně zřídka – většinou kvůli občanským válkám, státním převratům, hladomorům, nemoci HIV/AIDS a stále častěji v souvislosti s nelegální imigrací do Evropy. Otázka obchodních styků mezi soukromými subjekty z Evropské unie a ze subsaharské Afriky je pokládána za zcela marginální téma.

Obchodní politika Evropské unie vůči subsaharské Africe není frekventovaným tématem ani v odborném ekonomickém a politologickém tisku, ačkoliv je zde již problém nahlížen ze zcela jiných úhlů. Odborná literatura je ve velké míře oprostěna od stereotypních přístupů a unáhlených soudů. Dostatečně vnímá skutečné poslání obchodu coby vektoru potenciálního lidského rozvoje v zemích subsaharské Afriky a uznává, že právě s touto pohnutkou vybudovala Evropská unie nadstandardní rámec hospodářské spolupráce. Škála odborné literatury, která je v současné době k dispozici, je přesto omezená.

Při hledání zdrojů pro analýzu evropsko-afrických vztahů je obecně nutno sáhnout po zahraniční literatuře. Největší množství odborné literatury k danému tématu vychází bezpochyby ve Francii. To je dáno významem, který africkým zemím přikládá francouzská vláda, veřejným zájmem o vývoj na tomto kontinentě, působením mnoha afrických expertů na francouzských vysokých školách i faktem, že v Paříži mají sídlo některé relevantní mezinárodní organizace, především OECD. V Paříži tak mohou existovat think-tanky specializující se na teritorium subsaharské Afriky a dokonce i nakladatelství vydávající politologickou literaturu zaměřenou africká témata (např. Harmattan). Koncepční kostra této práce je tedy vystavěna na základech frankofonní odborné literatury.

Vhodným podkladem analýzy ekonomických vztahů mezi Evropskou unií a subsaharskou Afrikou se ukázaly být statistiky Evropské unie, Světové obchodní organizace, Světové banky i údaje nashromážděné specializovanými agenturami (Agence Française de Développement) a univerzitami. Tyto statistiky mohou posloužit jednak ke komparaci euro-afrických obchodních výkonů a vzájemného obchodu

Evropské unie s jinými teritorii, jednak pro vysledování historických trendů. Zároveň je však nutné k nim přistupovat s určitou obezřetností. Statistiky týkající se subsaharské Afriky jsou obecně velmi nekvalitní a často vycházejí spíše z matematických predikcí a odhadů nežli z měření. Carole Rakodi tuto skutečnost popisuje na stranách 90 – 93 knihy *The urban challenge in Africa: Growth and management of its large cities*. Vzhledem k dimenzím místní šedé ekonomiky jsou údaje o HDP, nezaměstnanosti i zahraničním obchodu zpravidla irelevantní.

Zásadním omezením pro výzkum dané problematiky je faktická absence kvalitní odborné literatury ze subsaharské Afriky. Vinou nedostatku finančních prostředků nemohou na společenskovědních fakultách afrických univerzit vznikat studie, které by patřičně osvětlily africké priority v obchodních vztazích se starým kontinentem. Kvalitní afričtí výzkumníci navíc často působí spíše na evropských univerzitách, kde sice mohou snáze publikovat své myšlenky, nutně se však oddělují od africké reality. V pracích Hakima Hammoudy, Jeana Maurice Djoussoua či Grégoira Wa Mpungu jsou jasně zřetelné stopy evropských názorových proudů a interpretačních rámců tolik odlišných od autentických afrických pohledů objevujících se v africkém tisku či mezi většinovou populací. Autorovi se při 3 cestách do západní Afriky podařilo získat několik monografií zaměřených na problematiku obchodu a rozvoje. Podstatná část africké akademické produkce ovšem neopouští základní popisnou úroveň a nepřináší tak žádné hlubší vhledy do afrického vnímání role mezinárodního obchodu. Velmi plodné byla naopak setkání s několika akademiky a politiky zemí subsaharské Afriky jakož i velvyslanci afrických zemí v Praze.

1. Mezinárodní obchod jako nástroj hospodářského rozvoje

Mezinárodní obchod je spolu s válkou nejstarší platformou mezinárodní komunikace. Nejmocnějšími říši starověku se staly ty, které byly nejen obdařené kvalitní zemědělskou půdou, ale nalézaly se zároveň na křižovatkách obchodních cest. Výběr cel patřil mezi hlavní zdroje příjmů jejich vládců. Teprve ve 20. století se v těch nejvyspělejších zemích podařilo odpoutat státní pokladnu od příjmů z cel.

Mezinárodní obchod je již více než 200 let předmětem zájmu moderních ekonomických myslitelů. Po staletích prakticky uplatňovaného merkantilismu evropských států se ve druhé polovině 18. století objevily první a priori teoretické práce zaměřené na mezinárodní obchod. Adam Smith a David Ricardo položili základy liberálního přístupu k mezinárodnímu obchodu, když objasnili jeho dopady na specializaci výroby, která vede ke všeobecnému růstu produktivity a následně i blahobytu. Liberální teorie po první vlně kritiky dále gradovaly v podobě neoklasického přístupu a jeho stěžejního komponentu - Heckscher-Ohlin-Samuelsonova modelu.⁵ Ten se stal základem moderního liberálního nahlížení na mezinárodní obchod díky rozpracování problematiky kombinací výrobních faktorů coby hlavní determinanty pozice jednotlivých zemí ve světových tocích zboží. Přestože byl i tento model postupně vystaven kritice, dokázal dobře postihnout zejména mechanismy vzájemného obchodu mezi Severem a Jihem. Další generace liberálních teorií překonala klasické a neoklasické iluze, že faktory jako kapitál a práce jsou nehybné, komparativní výhody neměnné a že se obchoduje pouze s hotovými výrobky. Navíc byla schopná reflektovat nové úkazy, především pak globalizaci a ji doprovázející expanzi nadnárodních korporací. Mezinárodní obchod se touto optikou jeví daleko méně mezistátní a mnohem více vnitropodnikový. Pro následující analýzu vývoje obchodních vztahů Evropské unie a subsaharské Afriky v jeho posledních fázích bude důležité uvědomit si význam právě těchto gigantických společností, z nichž mnohé disponují rozpočty převyšujícími státní rozpočty v zemích třetího světa. Vlády vyspělých zemí mají rostoucí tendenci vystupovat v zájmu domácích nadnárodních korporací, k čemuž je vede ochrana domácích

⁵ KUBIŠTA, Václav a kol. *Mezinárodní ekonomické vztahy*. Praha : HZ Editio, 1999. s. 15 – 47

zaměstnanosti, snaha zvýšit daňové příjmy či touha po větší mezinárodní prestiži, která ve 21. století stojí mnohem více na národních značkách nežli na účinnosti zbraní. Liberální teorie vyzdvihují výhody volného obchodu, který usnadňuje přenos technologií a dává vzniknout mnohem většímu trhu, na kterém je možné realizovat úspory z rozsahu (ty se nižšími cenami projeví ve všech zemích participujících na otevřeném trhu). Liberalisté vyzdvihují také funkci obchodu coby nástroje komunikace různých národů přispívajícího k udržování světového míru. Ekonomičtí nacionalisté naopak přisuzují sílícímu mezinárodnímu obchodu a jím způsobené narůstající specializaci a vzájemné závislosti zemí vinu za větší zranitelnost zemí externím vývojem. Jejich častým argumentem je také to, že mezinárodní obchod přispívá k vykořenění kultur a k protěžování materialismu na úkor podstatnějších hodnot.⁶

Protekcionalistické přístupy mají své historické kořeny v merkantilismu. Otcem moderní teorie ekonomického nacionalismu je ovšem Alexander Hamilton. Ten v roce 1791 předložil americké Sněmovně reprezentantů *Report of the Subject of Manufactures*, v němž nabádá, aby si Spojené státy, stejně jako jiné země, vytvořily dostatečné průmyslové podhoubí zahrnující následující strategicky významné sektory: výroba základních prostředků obživy, stavebnictví, oděvnictví a zbrojní výroba. Podle Hamiltona je v možnostech státu upravovat, pomocí průmyslové politiky, skladbu produkce národního hospodářství. Friedrich List, který pobýval několik let v USA, posléze Hamiltonovy myšlenky přenesl do Německa, kde pevně zakořenily jako základ skutečné hospodářské politiky následujících desetiletí. List argumentoval tím, že mezinárodní dělba práce není „přirozená“ ani neměnná a Německo by se v ní tedy mělo snažit zaujmout lepší pozici. Považoval proto za důležité, aby stát přistoupil k ochraně perspektivních leč nevyzrálých odvětví, která by se jinak v Německu nemohla pod tlakem mezinárodní konkurence uchytit. List byl první, kdo tvrdil, že se v liberalistických stanoviscích zrcadlí touha technologicky vyspělých států uchovat pro ně výhodné schéma mezinárodní dělby práce, která naopak druhé nutí setrvat na nižším stupni ekonomického vývoje. Zatímco se všeobecně připouští, že odstranění bariér světového obchodu povede k absolutnímu hospodářskému růstu, ekonomický nacionalismus, rozvinutý později v rámci tzv. Německé historické školy, odsuzuje nevyváženost tohoto růstu – některé státy jednoduše z liberalizace profitují více než

⁶ GILPIN, Robert. *The Political Economy of International Relations*. Princeton : Princeton University Press, 1987. s. 172 - 180

jiné. Pro poválečný vývoj euro-afrických obchodních vztahů může být velice relevantní i jejich myšlenka, že přílišná specializace a tedy využití komparativních výhod vede k nebezpečné závislosti na vývoji na mezinárodních trzích, čímž je podrývána státní suverenita.⁷ Koloniální ekonomika, budovaná do značné míry v duchu liberalismu, jak bude popsáno v následující kapitole, skutečně způsobila, že se řada afrických zemí dnes potýká s následky maximální závislosti na výkyvech cen několika komodit, převážně základních zemědělských produktů a nerostných surovin.

Zastánci liberalizace světového obchodu obecně neodmítají myšlenku ochrany určitých odvětví, pokud je tato použita dočasně a s výhledem na lepší postavení místní produkce v pozdější volné konkurenci. John Start Mill, zastánce volného mezinárodního obchodu, sám varoval, aby byla ochrana použita pouze u odvětví, u nichž existuje vysoká pravděpodobnost, že po určité době budou schopna se bez této pomoci obejít. Pro ekonomické nacionalisty se však státní protekcionismus stal cílem sám o sobě.⁸ Tento přístup přijala ve druhé polovině 20. století za vlastní rovněž Evropská unie, ačkoliv jej aplikovala na obor, který ekonomičtí nacionalisté považovali za druhořadý – zemědělství. Ochrana a podpora evropských zemědělců ovšem později začaly být faktorem, který permanentně zatížil obchodní vztahy Evropské unie a subsaharské Afriky.

2. Historický vývoj vztahů EU-AKT do roku 2000

2.1. Koloniální období a úprava Římských smluv

Evropě, západnímu cípu euroasijského kontinentu, se územní expanze a kolonizace stala leitmotivem celé její historie. Paradoxně se totiž právě někdejší periferii kulturně vyspělého Středomoří, tedy oblasti, která byla sama cílem četných imigračních vln z Afriky a Blízkého i Dálného východu, na výsluní jejích dějin podařilo ovládnout téměř celý svět. Od roku 1284, kdy Aragonské království obsadilo dva ostrovy při pobřeží dnešního Tuniska a zřídilo tam první evropskou kolonii v Africe od dob Vandalů, až do přelomu 19. a 20. století západoevropské země postupně rozšiřovaly své državy na všech kontinentech. Afrika, která se stala prvním a zároveň posledním

⁷ GILPIN, opus cit., s. 180 – 183; KUBIŠTA, opus cit., s. 53 - 67

⁸ GILPIN, opus cit., s. 183 – 185

kolonizovaným kontinentem, evropské válečníky, misionáře i obchodníky lákala od úsvitu její civilizace. Již v 16. století, tedy dávno před kolonizací afrického vnitrozemí, pronikali evropští kupci do oblasti Sahelu – doložené jsou například cesty obchodníků z Ragusy (dnešního Dubrovníku) do Kana na severu dnešní Nigérie.⁹ Postupným rozvojem obchodu se zlatem a posléze i s otroky se Afrika začlenila do mezinárodního obchodu. Když byl obchod s otroky v 19. století zásluhou anglického a amerického abolitionismu výrazně omezen a posléze zcela zapovězen, začaly v obchodní výměně Evropy a Afriky dominovat vývozy zemědělských výrobků, zejména jedlých olejů, kávy (od roku 1844), slonoviny, kaučuku a vosku. Již tehdy se ukazovaly některé negativní dopady, které s sebou může nést obchod s hospodářsky silnějším partnerem. To se projevilo například na obchodu s tradičním platidlem v řadě zemí subsaharské Afriky – mušlemi – jejichž dovoz do Afriky Evropané ve druhé polovině 19. století citelně zvýšili, čímž ovšem zákonitě způsobili inflaci této měny. V Lagosu ztratily mušle mezi lety 1850 a 1895 87% své hodnoty. Levný dovoz látek také ničil místní výrobce tkanin na území dnešní Ghany či Nigérie. Z čistě kvantitativního pohledu ovšem 19. století přineslo nebývalý nárůst obchodní výměny mezi dříve příliš vzdálenými oblastmi. Technologický pokrok, v mezinárodní přepravě ztělesněný především velice účinným parním pohonem lodí, například v letech 1820 až 1850 umožnil sedminásobný nárůst vzájemného obchodu mezi západní Afrikou a Francií, resp. Velkou Británií, přičemž vývoz místní bavlny na evropské trhy vzrostl přibližně padesátkrát.¹⁰ Podle stejného merkantilistického vzorce se vyvíjel i obchod s jinými oblastmi spadajícími dnes do skupiny států AKT a z kolonií v Karibském moři tak do Evropy výměnou za technologicky vyspělé zboží putoval cukr, rum a banány, zatímco ekonomicky spíše marginální tichomořské kolonie vyvážely fosfáty, kopru a cukr. Je zřejmé, že se nejednalo o zcela spontánní proces integrace do světové ekonomiky, neboť evropské koloniální mocnosti na svých závislých územích bez výjimky hleděli, spíše než na dlouhodobý rozvoj a využití všech komparativních výhod, na zajištění surovinových potřeb svých ekonomik a odbytišť pro svůj bující průmysl. Tomu odpovídala i investiční politika koloniálních správ, která způsobila, že je většina železničních i silničních spojení adaptována pouze na dopravu surovin do přístavů, kolem kterých postupně vznikala největší africká města.¹¹

⁹ ILIFFE, John. *Les Africains. Histoire d'un continent*. Paris: Aubier, 1997. s. 75 a 110

¹⁰ ILIFFE, opus cit., s. 213 - 215

¹¹ GAPYISI, Emmanuel. *Le défi urbain en Afrique*. Paris : Harmattan. 1989. s. 22

Myšlenka liberalizace obchodu mezi subsaharskou Afrikou a Evropou není výsadou poválečné evropské hospodářské integrace. Právě naopak. Mozky evropských ekonomů a ministrů zahraničního obchodu zaměstnává od samého počátku kolonizace Afriky. Stejně jako o 100 let později se obchodní vztahy zemí „starého“ a „černého“ kontinentu dařilo řešit formou multilaterálních negociací, kterých se účastnily téměř všechny evropské státy a to včetně těch, které v Africe neovládaly žádná území. Prvním takovýmto celoevropským fórem upravujícím euro-africké obchodní vztahy byla Berlínská konference probíhající od listopadu 1884 do února 1885. Tu svolal na podnět Portugalska německý kancléř Otto von Bismarck a zúčastnilo se jí celkem 14 zemí.¹² Jejimi hlavními výstupy bylo rozdělení sfér vlivu evropských mocností na africkém kontinentě, úprava svobodného pohybu plavidel všech států na řekách Niger a Kongo, mezinárodní zákaz otrokářství, vytvoření pravidel pro zabírání nových kolonií a v neposlední řadě též obchodní režim v povodí řeky Kongo a okolí Ňaského jezera. Nově vzniklý Svobodný stát Kongo, který prostřednictvím Mezinárodní konžské společnosti (*Association internationale du Congo*) vlastnil belgický král Leopold II., a jeho okolí se pro signatářské země staly zónou volného obchodu. Obchodní subjekty zúčastněných zemí tedy mohly svobodně využívat tok řeky Konga a vykonávat zde obchodní činnost nezátíženou dovozními cly (článek 4 Všeobecného aktu všešlého z konference zaručoval odbourání cel na dobu 20 let). Plně aplikovány byly zásady národního zacházení a doložky nejvyšších výhod.¹³

S ohledem na pozdější stanoviska členských zemí EU při jednáních týkajících se euro-afrického obchodu není jistě bez zajímavosti, že největšími odpůrci absolutní liberalizace těchto obchodních vztahů byly úspěšně expandující koloniální říše – Francie, Portugalsko a Velká Británie – zatímco Německo a Itálie, které do kolonizačních dostihů nastoupily se značným zpožděním, prosazovaly co možná největší odbourání celních i jiných bariér. Tlak Francie a Portugalska nicméně umožnil, aby Svobodný stát Kongo vybíral alespoň vývozní cla na vybrané suroviny: až 10% *ad valorem* na slonovinu a kaučuk, 5% na arašídny, kávu, palmová jádra a olej, kopál a

¹² Belgie, Dánsko, Francie, Itálie, Německo, Nizozemí, Osmanská Říše, Portugalsko, Rakousko-Uhersko, Rusko, Španělsko, Švédsko-Norská unie, Velká Británie a Spojené státy americké

¹³ DJOSSOU, Jean Maurice. *L'Afrique, Le Gatt Et L'Omc: Entre Territoires Douaniers Et Regions Commerciales*. Sainte-Foy et Paris: Presses de l'Université Laval et L'Harmattan, 2000. s.16 - 20

sezam. Belgie si na Bruselské konferenci o 5 let později vymínila zavedení dovozních cel v povodí Konga, čímž se tato jednání stala do značné míry symptomatická pro vývoj evropsko-afrického obchodu ve druhé polovině 20. století. Liberální celní režim ve Svobodném státě Kongu ukázal, že se pokladny koloniálních správ a později státní poklady nezávislých států subsaharské Afriky bez příjmů z cel téměř neobejdou. Špatná organizace administrativy, respektive naprostý vnitřní chaos, totiž neumožňovaly účinný výběr daní. Jediné doposud aplikované odvody, tedy výše zmíněná vývozní cla, nejenom nestačily financovat výdaje koloniální správy, ale zároveň prodražovaly konžské zboží na světových trzích. Konečně, i tentokrát se ukázalo, které země se budou v budoucnu stavět za co největší liberalizaci obchodu se zeměmi globálního jihu – vedle Německa vyjádřilo nesouhlas s dovozními cly v Kongu i Nizozemí (a také USA).¹⁴ Obchodní vztahy evropských států v oblasti subsaharské Afriky v dalších letech dále specifikovaly další smlouvy, například Lisabonský protokol z roku 1892, Francouzsko-anglická úmluva z roku 1898 a v neposlední řadě Dohoda ze Saint-Germain-en-Laye z 10. září 1919. Přes některé společné jmenovatele koloniálního obchodního režimu po Berlínské konferenci a euro-afrických ekonomických vztahů po roce 1958 nelze nevnímat zásadní rozdíly mezi oběma systémy. Na rozdíl od jednání po roce 1960, neměly kolonie možnost prezentovat svá stanoviska. Ekonomické vztahy mezi Evropou a subsaharskou Afrikou byly také založeny téměř výhradně na vykořisťování kolonií, zatímco poválečná spolupráce byla (alespoň oficiálně) podložena úsilím o rozvoj a bojem proti chudobě.

Incident u Fashody se v roce 1898 stal předzvěstí eskalace koloniálního soupeření evropských velmocí, které se později ve větší či menší míře projevilo v obou světových konfliktech. Nicméně ani po druhé světové válce se evropské země nezdály být zcela připraveny na rozchod se svými koloniemi, mimo jiné i kvůli potřebě levných surovinových zdrojů pro svou poválečnou obnovu. Francie například při konferenci v Brazzaville v roce 1944 kategoricky odmítla jednat o odtržení jakýchkoliv území od své koloniální říše a připustila pouze kosmetické změny v podobě transformace Francouzské říše ve Francouzskou unii a přijetí několika významných Afričanů a osobností z karibských ostrovů do státních služeb. „I po válce považovali britští komentátoři jako Margery Perham za vysoce nepravděpodobné, že by africké země

¹⁴ tamtéž

získaly nezávislost dříve než na konci století.“¹⁵ Přesto se protikoloniální vlna z Asie brzy přenesla i do Afriky (v Keni dokonce v podobě ozbrojené vzpoury). Ačkoliv byly země Afriky, Karibské oblasti a Tichomoří do mezinárodního obchodu zapojovány od 19. století velice intenzivně, nebylo jim dáno na počátku jejich samostatné existence do vínku nijak mnoho. V řadě nových států žilo pouze několik desítek vysokoškolsky vzdělaných osob schopných řídit stát a efektivně vykonávat rozličné administrativní funkce. Stejně tak se tyto nově nazývané rozvojové státy potýkaly s akutními nedostatky v oblasti infrastruktury, industrializace, všeobecné gramotnosti atp. John Iliffe trefně píše, že „Afričané většinou do období kolonialismu vstupovali s motykou a vystupovali z něj opět s motykou, i když ta druhá byla kvalitnější.“¹⁶

Evropská ekonomická integrace začala získávat konkrétní podobu v době, kdy se osamostatňovaly první africké kolonie. Právě takzvané asociované státy se přitom staly důležitým bodem na programu jednání mezi státy evropské šestky. Otázka přidružení afrických kolonií byla poslední podmínkou, kterou Francie kladla vzniku EU. V přidružení kolonií viděli mnozí, včetně de Gaulla, možnost, jak si udržet koloniální říši a tudíž i velmocenské postavení Francie. Francie se snažila udržet si privilegovaný vztah ke svým koloniím, aniž by to bylo v rozporu s novými pravidly podle vznikající smlouvy o EHS; myšlenka plného začlenění daných území však nepřicházela v úvahu. Francouzští vyjednávači v tomto případě tedy hráli vabank a dané téma otevřeli až v samotném závěru jednání.¹⁷ Odmítavé stanovisko Nizozemí a Německa, které v asociačním vztahu viděly hrozbu pro své zájmy například v zemích Latinské Ameriky a v anglofonní Africe, překonal de Gaulle svou výhrůžkou zablokování negociací. Římská smlouva tedy nakonec obsahovala odkaz na „asociované státy“ v podobě části IV, čl. 131 - 138 v kombinaci s tzv. Prováděcí dohodou (*Implementing Convention*) ustavující asociační vztah. Samotné kolonie přitom nebyly v této věci požádány o stanovisko.¹⁸

¹⁵ BROWN, William. *The European Union and Africa : the restructuring of North-South relations*. London: Tauris, 2002. s. 37 -38; ILIFFE, opus cit., s. 332

¹⁶ ILIFFE, opus cit., s. 307

¹⁷ MORAVCSIK, Andrew. *The Choice for Europe. Social Purpose & State Power from Messina to Maastricht*. Ithaca: Cornell University Press, 1998. s. 115 – 158

¹⁸ BROWN, opus cit., s. 40 – 41;

HILPOLD, Peter. EU development cooperation at a crossroads: the Cotonou Agreement of 23 June 2000 and the principle of good governance. *European Foreign Affairs Review*. 2002, vol.7, no. 1. s. 54

Pro všechny členské země EU byly otevřeny trhy přidružených zemí a území, kterým bylo naopak zaručeno odbourání celních a jiných omezení dovozu do celé EU. Článek 133, odstavec 3 nicméně umožňuje zavedení cel ze strany závislých zemí a území, pokud tyto budou postupně sníženy na úroveň, kterou dané teritorium uplatňuje vůči své metropoli:

„Země a území však mohou vybírat cla, která jsou nezbytná pro jejich rozvoj a industrializaci, anebo cla fiskální povahy, která tvoří příjem jejich rozpočtu.

Cla uvedená v předchozím pododstavci však budou postupně snižována až na úroveň cel na dovoz zboží pocházejícího z členského státu, s nímž příslušná země nebo území udržuje zvláštní vztahy. Procentní sazby a harmonogram snižování cel podle této smlouvy se vztahují na rozdíl mezi celní sazbou na zboží pocházející z členského státu, který udržuje s příslušnou zemí nebo územím zvláštní vztahy, a celní sazbou, jíž při vstupu do dovážející země nebo území podléhá stejné zboží z ostatních členských států Společenství.“¹⁹

Toto ustanovení plně zapadá do kontextu euro-afrického obchodu a to ze 2 důvodů – prokazuje, že plné odbourání celních bariér v subsaharské Africe vždy bylo a je spojeno s fiskálními riziky, protože tyto země nedisponují adekvátními daňovými mechanismy, které by mohly zajistit dostatečný přísun finančních prostředků do státní kasy tak, jako tomu je ve vyspělých zemích.²⁰ Dále se projevila snaha o rovnocenný přístup všech členských států na koloniální trhy, tedy i těch, které nemají vlastní kolonie. V dnešním kontextu patrně překvapí ustanovení čl. 135 o volném pohybu osob. To bylo nicméně jediným prvkem, který z části IV. Římské smlouvy, respektive z Prováděcí dohody, nebyl implementován. Vznikl 1. Evropský rozvojový fond zahrnující pomoc ve výši 569,4 milionů zúčtovacích jednotek²¹ (započítáme-li i půjčky od EIB, dojdeme k sumě 581,25 milionů z.j.). Dopad přidružení byl však minimální, jednak se jen pomalu ustavoval společný celní sazebník – *Common External Tariff* – jednak byl jen pomalu zaváděn ERF. Vývozy z přidružených zemí a území subsaharské Afriky do EU v letech

¹⁹ *Římské smlouvy: Závěrečný akt* [online]. Základní dokumenty Evropské unie. Euroskop [cit. 26.11.2006]. Dostupné z: <<http://www.euroskop.cz/files/10/4F81BE9C-9AC0-4E5D-97B8-04A3697E2298.pdf>>, s. 51 - 52

²⁰ GILPIN, opus cit., s. 171

²¹ mua (million units of account, 1 unit of account = 1 USD, později přejmenovaný na ECU)

1958-1963 vzrostly o 10%, což je hodnota viditelně zaostávající za úhrnným nárůstem dovozu ze všech rozvojových zemí ve výši 29%. Vývozy opačným směrem ve stejném časovém úseku narostly o pouhá 3%. Zároveň se nijak zásadně nezměnila geografická struktura obchodní výměny mezi Evropou a subsaharskou Afrikou – přidružení kolonií k EU nijak neoslabilo jejich obchodní vazby s metropolemi ve prospěch ostatních členských zemí.²²

Jádro zámořských území států EU tvořilo Francouzské společenství, poslední koloniální formace Francie, vzniklá v roce 1958 a zaniklá v roce 1960. Z 18 přidružených zemí, které v roce 1963 vstoupily jakožto Přidružené africké státy a Malgašsko do smluvního svazku s EU Smlouvou z Yaoundé, bylo 17 frankofonních, mezi nimiž bylo 14 původních francouzských kolonií. To vyhovovalo hlavně Francii a Belgii. Rozvojová pomoc často končila u francouzských firem dobře etablovaných v koloniích. Navzdory neustále opakovaným floskulím halícím rozvojovou pomoc do hávu altruismu a solidarity (Solidarita vůči rozvojovým zemím je zanesena i do francouzské ústavy z roku 1958 a byla v preambuli té z roku 1946) se Francii dařilo činit takto vynakládané prostředky ziskovými. Francie si taktéž udržovala pozitivní obchodní bilanci s přidruženými zeměmi. Naopak Německo a Nizozemí, tradičně spjaté spíše s anglofonními zeměmi Afriky, byly nespokojené a teprve později si vynutily omezené obchodní smlouvy s Nigérií a východoafrickými státy.²³

2.2. Dohoda z Yaoundé I. a II.

6. března 1957 vyhlásil Dr. Kwame Nkrumah samostatnost tehdejší britské kolonie Zlatého pobřeží. Nová Ghana se zařadila po bok dvou nezávislých zemí subsaharské Afriky – Etiopie a Libérie. Rok nato ji po dramatické roztržce s Francií následovala Guinea.²⁴ Jedna anglofonní a jedna frankofonní země, obě zpočátku snící o vytvoření

²² JELÍNEK, Petr a kol. *Rozvojová politika Evropské unie*. Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 2003. s. 7 - 10

²³ BROWN, opus cit., s. 31 a 40 - 41;

PERRIN, Emile-Robert. La nouvelle politique africaine de la France. *Les Cahiers de l'Afrique*. no. 2, 2003, s. 101 – 103;

WHITEMAN, Kaye. Africa, the ACP and Europe : the lessons of 25 years. *Development Policy Review*. no. 1, 1998, s. 30

²⁴ Když Guinea odmítla vstoupit do Francouzského společenství, stáhli se Francouzi ze země s veškerým personálem i vybavením (včetně žárovek!). Prezident Sékou Touré byl po léta vystavován tlaku ze strany Elysejského paláce. De Gaullov muž zodpovědný za Afriku, Jacques Foccart, například systematicky zajišťoval, aby náklady guinejských banánů shnily v přístavu v Marseille dříve, než mohly být prodány. Náklady léků směřujících do Guineje byly

společného státu, otevřely trhlinu v koloniálním systému. Z ní se na samém počátku 60. let vytvořila propast, ve které nadobro zmizely francouzské i britské iluze o africkém impériu.

Přestože mnozí afričtí intelektuálové a politici viděli v asociačním vztahu s EU jednu z forem neokolonialismu (leitmotivu to afrického politického diskurzu v následujících desetiletích), uvědomovala si většina afrických státníků, že zachování hospodářských a potažmo i politických vazeb na bývalé kolonie bude úhelným kamenem rozvoje jejich chudých ekonomik a snad i jejich vlastního (nejen) politického přežití. Prováděcí smlouva nadto měla vypršet v roce 1962. Stejně jako při jednání o Římské smlouvě byla hlavním zastáncem zachování privilegovaných vztahů se subsaharskou Afrikou Francie. Z institucí EU se za obnovení asociace stavěla hlavně Evropská komise a Parlamentní shromáždění, „pro které bylo jednání o obnovení asociace příležitostí k posílení identity Společenství.“²⁵

Obchodní otázky jednoznačně dominovaly jednáním mezi EU a zúčastněnými africkými státy. Jednalo se především o preferenční přístup afrických produktů na trhy EU, úpravy Společného vnějšího celního sazebníku na tropické produkty a zrušení francouzských dotací určených na omezení dopadu kolísání světových cen komodit ve francouzských koloniích. Naopak zcela za své vzala myšlenka na volný pohyb osob mezi africkými zeměmi a EU, která nebyla nijak implementována ani v období předcházejícím rozpadu koloniálních říší. V jednáních se projevil také symptom nerovnosti zúčastněných stran, který se časem přerodil ve svého druhu permanentní mesalianci EU a partnerských států Jihu. Po úvodních, místy až pompézních deklaracích a požadavcích byly africké země velice rychle nuceny vyklízet své pozice a přijímat takřka nezměněné původní návrhy ze strany EU. Afričtí vyjednávači kupříkladu nejprve odmítli navrhovanou výši prostředků 2. Evropského rozvojového fondu 730 mua, doplněného o půjčky EIB 50 mua. EU byla ochotná nabídnout navýšení dostupných půjček pouze o dalších 20 milionů. Druhá strana přijala. Symptomatické bylo, že nehledě k deklarované rovnosti stran negociací, byla většina rozhodnutí přijata uvnitř EU, konkrétně Radou ministrů (spor se, jinými slovy, vedl spíše mezi vládami

pravidelně vykládány v senegalském Dakaru. (viz např. YAO, Bernard K. Jacques Foccart : Homme d'influence, acteur incontournable de la politique africaine de la France. *Revue juridique et politique*. no. 1, 1996. s. 72 – 73)

²⁵ JELÍNEK, opus cit., s. 11

hájícími své post-koloniální zájmy a ostatními vládami členských států). „Asociované státy neměly v ruce trumfy, apelovaly spíše na čest a morální závazky Společenství, jejich slabost byla paradoxně jejich největší silou. Přestože koncem vyjednávání asociované státy zdůrazňovaly ducha usmíření, vyrovnání a pozitivní výsledky, bylo pro ně jednání smutnou zkušeností, která jim vzala iluze.“²⁶

První asociační dohoda mezi EU a jejími členskými státy na jedné straně a Přidruženými africkými státy a Malgašskem (EAMA) na straně druhé byla podepsána v roce 1963 v hlavním městě nově samostatného Kamerunu. Zatímco pozdější smlouvy z Lomé zaváděly systém jednostranných obchodních výhod pro země AKT, Yaoundé I. i Yaoundé II. z let 1963, respektive 1969 byly postaveny na principu zóny volného obchodu mezi EU a 18 zeměmi EAMA.²⁷ Obchodní režim z Yaoundé jinými slovy umožňoval vybraným africkým státům volný přístup na trhy EU, ale recipročně. To neodpovídalo soudobým trendům GATT, v rámci něhož si rozvojové státy prosazovaly zvláštní zacházení.²⁸

Nově samostatné země subsaharské Afriky se zpravidla velice rychle integrovaly do Všeobecné dohody o clech a obchodu (GATT). Na rozdíl od řady rozvojových zemí, z nichž některé dnes musí vyvinout kvůli členství v SOO značné diplomatické úsilí, mohly bývalé kolonie černého kontinentu využít klauzulí smlouvy GATT (i Havanské charty nikdy nevytvořené Mezinárodní obchodní organizace), které jim umožňovaly vyhnout se klasické přístupové proceduře podle článku XXXIII. Článek XXVI upravoval tzv. proceduru prezentace, kdy původní metropole mohla svou osamostatněnou kolonii uvést do GATT tím, že deklarovala před ostatními signatáři GATT, že určité území získává autonomii ve věcech svých vnějších ekonomických vztahů.²⁹ Nová vláda nástupnického státu se poté mohla zařadit mezi signatáře GATT za podmínek, které pro dané teritorium dříve sjednala metropolitní vláda. Většina zemí subsaharské Afriky je dnes členem SOO. Několik zemí doposud nedosáhlo členství, ale

²⁶ JELÍNEK, opus cit., s. 11 - 12

²⁷ ABASS, Abou. The Cotonou trade régime and WTO law. *European Law Journal*. 2004, vol.10, no. 4, s. 440

²⁸ BROWN, opus cit., s. 27; srov. HILPOLD, opus cit., s. 55

²⁹ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Dohody o zřízení Světové obchodní organizace (WTO) [online]. LexDATA [cit. 26.11.2006]. Dostupné z : <<http://www.lexdata.cz/web/lexdata.nsf/frameset?openpage&sb=C12571D20046A0B2C12566D400745428>>

může využít výhod plynoucích z faktického zařazení do GATT (to je případ například Kapverd, Komor, Rovníkové Guineji či Seychell).³⁰

Ranné počátky samostatnosti afrických zemí byly spojeny s mnohými iluzemi. Africké země vykazovaly působivé hospodářské výsledky a zahraniční pozorovatelé jim předpovídali slibnou budoucnost. Africké země samy vystupovaly dosti suverénně a cílevědomě na mezinárodních fórech. Mezinárodní organizace do jisté míry kompenzovaly hospodářskou slabost a obecně malou mezinárodněpolitickou váhu rozvojových zemí. Rozhodování uvnitř OSN musel v 60. letech nutně ovlivnit příchod pěti desítek afrických zemí, jejichž hlas byl dobře slyšet například na Konferenci OSN o obchodu a rozvoji (UNCTAD). Mezinárodní organizace tak věnovaly pozornost i jinak bezmocným protestům chudých zemí proti nespravedlnostem mezinárodního ekonomického řádu, které zaznívaly již od konce 2. světové války³¹. V roce 1964 se země třetího světa v rámci UNCTAD shodly na principu preferenčního zacházení, které by rozvojové země zbavilo povinnosti recipročního uplatňování určitých výhod uvnitř GATT. Taková výjimka by, jinými slovy, opravňovala rozvojové země k zachování ochrannářských opatření, zatímco by samy profitovaly z bezbariérového přístupu na trhy vyspělých zemí. Daná zvýhodnění měla poskytnout ochranu mladým, citlivým ekonomikám, umožnit rychlejší industrializaci a dohnání vyspělého světa. To, že tyto naděje byly plané a že k takovému pokroku je třeba víc, než jen příznivě nastavený systém mezinárodního obchodu, se ukázalo až později. Idea nerekipročních výhod byla dále rozpracována na zasedání UNCTAD v roce 1968, kde ji přijaly i vyspělé členské státy. Myšlenka nerekipročních výhod udělených v mezinárodním obchodě rozvojovým zemím tím získala jasnější kontury. Rozvojové země si ovšem kladly i další ekonomické cíle –nárokovaly si větší možnost zasahovat do vlastních hospodářských poměrů (například formou nacionalizace podniků držných zahraničními subjekty), posílení transferu technologií, vznik mechanismů účinně stabilizujících ceny primárních surovin a větší technickou pomoc. Konkrétním výstupem zmíněných úvah byla koncepce Nového mezinárodního ekonomického řádu, který byl ve formě akčního

³⁰ DJOSSOU, opus cit., s. 85 – 90; tabulka ukazující členství států subsaharské Afriky v SOO se nachází v Příloha č.

1

³¹ Za přelomový je v tomto ohledu považován inaugurační projev Harryho S. Trumana, který 20. ledna 1949 kromě záměru vytvořit Severoatlantickou alianci vyhlásil boj proti chudobě a nemocem za pomoci rozvojové pomoci, viz. *Inaugural Address of Harry S. Truman* [online]. The Avalon project. New Haven : Yale Law School, 1997 [cit. 5.4.2007]. Dostupné z : < <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/presiden/inaug/truman.htm> >

plánu přijat na šestém zvláštním zasedání Valného shromáždění OSN v květnu 1974³² Tento smělý plán byl doslova výronem tužeb nových, sebevědomých elit rozvojových zemí.

EU nicméně ustoupila požadavkům rozvojových zemí, sdružených do Skupiny 77, již dříve - od 1. července 1971, kdy pod hlavičkou Všeobecného systému preferencí „ulehčila [...] přístup na své trhy pro zpracované výrobky, zrušila zcela cla na průmyslové výrobky a snížila cla na zpracované zemědělské produkty, a to jednostranně, bez nároku na reciprocitu.“³³ Konkrétně VSP zahrnuje bezcelní přístup pro necitlivé položky, snížení *ad valorem* cla pro citlivé položky o 3,5 procentních bodů oproti sazbě doložky nejvyšších výhod a umožňuje snížení specifických sazeb až o 30%. Evropská unie byla první, kdo VSP zavedl. V roce 2005 již z tohoto schématu profitovalo 146 zemí a 25 teritorií.³⁴ Zatímco byl původní, poválečný GATT postaven na zásadě absolutní rovnosti všech zúčastněných států, zavádí nová úprava smlouvy GATT – kapitola „Obchod a rozvoj“ – institut jednostranných výhod pro rozvojové státy. Nereciprocita výhod v přístupu na trhy byla historicky druhou výjimkou aplikovanou na princip nediskriminace signatářů GATT. Tou první byly regionální zóny volného obchodu, které podle článku 24 jednotlivé státy mezi sebou mohly vytvářet, aniž by musely aplikovat mechanismus doložky nejvyšších výhod a rozšířit tedy celní úlevy na všechny signatářské země GATT. Všeobecný systém preferencí (VSP), zavádějící tyto jednostranné výhody, následoval na konci 60. let, když byla přidána část IV v roce 1966. V roce 1971 byl do GATT přidán čl. XXV. 5 G.A zakládající Všeobecný systém preferencí na „nerecipročním a nediskriminačním základě“. Nereciproční výhody se ovšem netýkaly produktů majících kritický význam pro africké vývozy do zemí EU – zemědělské produkce a textilu. Přednost byla dána primárním statkům a polotovarům, což nutně petrifikovalo postavení subsaharské Afriky coby dodavatele surovin pro evropský průmysl. Teprve v roce 1979, v průběhu tzv. Tokijského kola jednání, byl princip zvláštního a diferencovaného zacházení oficiálně přijat jako součást multilaterálního obchodního režimu. Text zavádějící tyto úpravy obsahoval tzv. Zmocňovací klausuli umožňující zvláštní zacházení pro

³² HAMMOUDA, Hakim Ben. *L'Afrique, l'OMC et le développement*. Paris : Maisonneuve & Larose, 2005. s. 224, BROWN, opus cit., s. 48

viz také KEOHANE, Robert O. ; NYE, Joseph S. *Power and Interdependence*. New York : Longman, 2001. s. 31

³³ JELÍNEK, opus cit., s. 14

³⁴ YU, Wusheng; JENSEN, Trine Vig. Tariff preferences, WTO negotiations and the LDCs : the case of the 'everything but arms' initiative. *World Economy*. vol. 28, no. 3, 2005. s. 378 - 379

rozvojové země a Evoluční klausuli ukládající povinnost tyto výhody postupně odbourávat v návaznosti na hospodářský pokrok. Zmocňovací klauzule umožnila existenci zvýhodnění pro rozvojové země, aniž by bylo třeba žádat o výjimku z doložky nejvyšších výhod – byla tím tedy oficiálně povolena stálá existence Všeobecného systému preferencí.³⁵ V daných textech tak byl implicitně obsažen předpoklad pozvolného zapojení rozvojových zemí do standardního multilaterálního obchodního řádu.

Smlouva Yaoundé byla úspěšně implementována a nově ustavená praxe ekonomických vztahů mezi EU a novými samostatnými státy afrického kontinentu nezavdala k sebemenším pochybnostem o pokračování asociačního vztahu. V roce 1968 proto byla zahájena jednání o druhé smlouvě z Yaoundé, která se nesla v obdobném duchu jako ta předešlá. Africké země tudíž po demonstrativních projevech svého rovnocenného postavení s evropskými protějšky spíše pasivně přijímaly to, co bylo předjednáno na půdě EU. Francie i nadále hájila své post-koloniální zájmy, zatímco se Německo a Nizozemí snažily prosadit větší otevřenost vůči rozvojovým zemím stojícím mimo EAMA. Jedinou podstatnější novinkou, kterou vnesla druhá smlouva z Yaoundé uzavřená 29. července 1969, byl zárodek pozdějšího rozsáhlého mechanismu stabilizace vývozních cen. Část prostředků 3. Evropského rozvojového fondu byla rezervována k vyvážení výpadků exportních příjmů zemí EAMA v případě extrémních poklesů cen na světových trzích. První zemí, která rozšířila řady EAMA byl v roce 1972 Mauritius, což bylo dáno jeho postupným sbližováním s Francií, zájmem o uplatnění rostoucí průmyslové výroby na vyspělých trzích i vidinou příjmů z rozvojové pomoci EU. Tato malá ostrovní země byla ale především prvním členem Společenství národů, která vstoupila do exkluzivního klubu rozvojových zemí přidružených k EU a předznamenala tak blížící se mohutnou vlnu nefrankofonních zemí z Afriky, Karibské oblasti a Tichomoří. Mauritius podle očekávání dokázal zvýhodněný přístup na evropské trhy řádně využít a v následujících desetiletích výrazně navýšil a diverzifikoval svůj vývoz do EU. Asociační dohody Yaoundé I a II prospěly i vývozu dalších afrických zemí – 70% vývozu Kamerunu, Madagaskaru a Somálska se nyní těšilo preferenčnímu zacházení. Naopak Čad vyvážel do EU téměř výhradně zboží,

³⁵ ABASS, opus cit., s. 441 – 442, REGNAULT, Henri. Libre-échange Nord-Sud et typologies des formes d'internationalisation des economies. *Région et Développement*, no. 22, 2005, s. 20, HAMMOUDA, opus cit., s. 226 – 227

kteře nebylo podle Společného vnějšního celního sazebníku zatíženo žádným clem a preference plynoucí z členství v EAMA tudíž nijak nevyužíval.³⁶

Smluvní rámec z Yaoundé byl doplněn navýšením rozvojové pomoci směřující do bývalých kolonií. Objem finančních prostředků ERF dosáhl díky půjčkám Evropské rozvojové banky hodnoty 730 mua. Třetí ERF, založený smlouvou z Yaoundé II., počítal již s rozpočtem 918 mua (65 mua přitom spadalo na výše popsané náhrady za klesající ceny surovin).³⁷

Vůdčí role Francie ve vztazích mezi EU a africkými státy se nevytratila ani v 60. letech po rozpadu francouzské koloniální říše. Režim z Yaoundé od počátku poměrně ostentativně zvýhodňoval francouzské kolonie, francouzské osadníky i francouzské firmy. Ostatní členské státy na tento podnik proto hleděli s nelibostí, jejich znechucení navíc umocňovala skutečnost, že existující mechanismus nepřinesl za dlouhá léta téměř žádný výsledek. Vytvářely proto tlak na vznik alespoň bilaterálních režimů s těmi anglofonními státy, které pro ně představovaly významné obchodní partnery. Využívaly přitom existence článku 238 Římské smlouvy umožňující uzavírání smluv podobných těm, které byly uzavřeny se Svazem afrických a malgašských států. V roce 1968 a 1969 byly uzavřeny Úmluvy z Aruši s Tanzánií, Ugandou a Keňou (ve stejnou dobu jako Yaoundé II) a v roce 1966 byla uzavřena Úmluva z Lagosu s Nigérií (ta kvůli válce v Biaře nikdy nevstoupila v platnost). Ani ty však výlučné postavení francouzských kolonií nezměnily.³⁸

G. Pompidou, narozdíl od svého předchůdce de Gaulla, byl přístupný rozšíření členství v Evropských společenstvích i dohodě s Velkou Británií pod vedením E. Heatha. To mělo velkou odezvu v Africe, kde se chtěla do nového asociačního vztahu s EU zapojit většina států včetně Etiopie a Libérie; severoafrické státy naopak vsázely více na vlastní dohody s EU. Rovněž Organizace africké jednoty (OAJ) vyjádřila podporu takovému partnerství. Vstup Spojeného království si navíc žádal i zapojení neafrických britských kolonií, což vedlo k vzniku skupiny AKT v roce 1973. Asijské státy Commonwealthu

³⁶ JELÍNEK, opus cit., s. 13 – 15, AKINRINADE, Olusola. Associates and Associables: the Failure of Commonwealth Bridge-Building. *Journal of Modern African Studies*. no. 27, 1989. s. 178

³⁷ BROWN, opus cit., s. 42, srov. COSGROVE TWITCHETT, Carol. *Europe and Africa: from association to partnership*. Farnborough: Saxon House, 1978. s. 118

³⁸ BROWN, opus cit., s. 43, HILPOLD, opus cit., s. 56

naopak zazlivaly Británii, že pro ně v této věci neudělala víc a musely si samy vyjednat méně výhodné smlouvy s EU.³⁹

2.3. Dohoda z Lomé I. až IV.+

Smlouvy z Lomé znamenaly skutečný průlom ve vztazích mezi Evropou a rozvojovými zeměmi globálního jihu. Místo shluku kolonií a států, jejichž samostatnost byla více prázdnou proklamací než reálným vystižením situace, se na mezinárodní scéně objevuje nový aktér – skupina zemí AKT založená v roce 1975 Georgetownskou smlouvou.⁴⁰ Smlouvy z Lomé také na několik desetiletí pohřbívají koncept recipročních výhod ve vzájemném obchodu a do vztahu EU a vybraných rozvojových zemí vnášejí jednostranné výhody pro země té druhé skupiny. Ekonomiky, ve valné většině závislé na vývozu surovin a zemědělské produkce, navíc získaly podstatnou oporu ve formě zajištění proti propadu cen obou komoditních skupin.

Spojené království neusilovalo po 2. světové válce o zachování svojí koloniální říše o nic méně než Francie. Její lpění na koloniálních svazcích jí také nejprve zavřelo dveře do EU, ačkoliv tím, kdo v tomto případě zatáhl závoru, byl paradoxně Charles de Gaulle. Ačkoliv se Spojené království integrovalo do EU, nepodařilo se mu přimknout k Evropě nejdůležitější ze svých bývalých kolonií. Členové Commonweathu byli totiž rozděleni na přidružitelné a nepřidružitelné (Hong Kong a jiné asijské země, Kanada, Nový Zéland atp.). Zejména pro tichomořské producenty cukru se stalo udržení obchodního svazku s Londýnem po britském vstupu do EU životně důležité. Všechny přidružené, resp. přidružitelné země měly na výběr mezi režimem podle nástupce smlouvy Yaoundé, zvláštní smlouvou o přidružení podle článku 238 Římské smlouvy či oboustrannou obchodní dohodou podle článku 113. Nakonec zvítězila Dohoda z Lomé a začlenění do AKT.

³⁹ WHITEMAN, opus cit., s. 31

⁴⁰ *Africa and the European Union*. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2003. s. 10

Vyloučením nepřidružitelných zemí Commonwealthu, především bývalých britských kolonií v Asii, byly jasně vymezeny hranice, které napříště EU nechtělo překročit při asociaci zemí.⁴¹

V dubnu 1973 vydala Evropská komise tzv. Deniauovo memorandum⁴², které vyjadřovalo stanovisko, se kterým vstupovala EU do jednání. Nejvýznamnějšími body bylo ukončení tzv. zpětných výhod (*reverse preferences*) známých z Yaoundé, které doposud zaručovaly zemím EU zvýhodněný přístup na trhy Afriky, a návrh na vznik mechanismu stabilizace cen surovin.⁴³

Přípravná fáze jednání byla zahájena 25. července 1973. Předseda Rady, Dán Ivar Nørgaard přednesl návrh na zřízení svazku stavicím na volném obchodě a zahrnujícím nové členy, kteří mají mít stejná práva jako původní členové. Chtěl se tedy při vyjednáváních držet modelu stanoveného Protokolem 22⁴⁴ Smlouvy o přístupu Velké Británie k EU uzavřené v roce 1972. Protokol 22 umožnil Spojenému království zachovat volný přístup zboží z bývalých britských kolonií v Africe, Karibské oblasti a Tichomoří na svůj trh až do roku 1975 (klíčovou komoditou byl přitom cukr). Na počátku byla patrná vzájemná nedůvěra mezi africkými státy již asociovanými (obávajícími se ztráty svého dosavadního exklusivního postavení) a převážně anglofonními zeměmi (obviňující Velkou Británii, že se vstupem do EU zbavuje své zodpovědnosti v rámci Společenství národů). Zatímco některé anglofonní země, jako například Sierra Leone, chtěly následovat příklad Mauritiu a vstoupit do plnohodnotného asociačního svazku s EU, jiné se stavěly proti. Nigérie se stala nejagilnějším odpůrcem takového propojení s Evropou. Nigerijští politici i novináři propadli paranoie a varovali, že přidružení k EU zbrzdí hospodářský vývoj země, že rozvojová pomoc nevyváží negativní dopady neokolonialismu a že vtažení všech afrických zemí pod křídla někdejších metropolí roztrhne naděje na vznik fungující Organizace africké jednoty. Do Nigérie se tak muselo vydat několik politických špiček

⁴¹ BROWN, opus cit., s. 27 a 45

⁴² Jean François Deniau byl tehdejší evropský komisař pro rozvoj

⁴³ BROWN, opus cit., s. 53

⁴⁴ „Společenství se hlásí k úmyslu chránit zájmy těch zemí zmíněných v tomto protokolu, jejichž hospodářství závisí do značné míry na vývozu primárních produktů, zejména cukru. Tento protokol bude upravovat otázku cukru přihlížeje k významu, který má cukr ve vývozu řady těchto zemí, zvláště pak členů Společenství národů.“ (*African, Caribbean and Pacific Sugar Group: A Brief History* [online]. ACP Sugar Group. 2005 [cit. 5.4.2007]. Dostupné z : <<http://www.acpsugar.org/History.html>>)

z Velké Británie a jiných členských zemí EU (např. britský ministr zahraničí Sir Alex Douglas Home či Roy Jenkins). Vláda v Lagosu nakonec ustoupila a v polovině roku 1973 se již u jednacího stolu sešla evropská devítka, 19 zemí EAMA a africké, karibské a tichomořské země Společenství národů. Zásadní úlohu sehrál i generální tajemník Společenství národů Arnold Smith, který podporoval propojení vstupu Spojeného království do EU a přidružení jejích bývalých kolonií. Ačkoliv si Smith uvědomoval, že asociační režim z Yaoundé nepřispěl ke zlepšení postavení přidružených afrických exportérů do EU (jejich podíl na celkových exportech všech rozvojových zemí do EU klesl ze 22,7% v roce 1958 na 20% v roce 1968), odmítal volnější smluvní svazek podle článku 238 Římské smlouvy, neboť ten by africkým, karibským a tichomořským členům Commonwealthu znemožnil přístup k rozvojové pomoci EU. Dohoda o vzájemném obchodu podle článku 238 se v některých případech ukázala krajně nevýhodnou – Keňa, Tanzanie a Uganda udělily preference na cca. 10% dovozů z EU (to zahrnovalo alkoholické nápoje, sklo, radia, hodiny, psací stoje) a výměnou dostaly nepřilíš lukrativní kvótu na bezcelní dovoz 56 000 tun nepražené kávy ročně. Smith proto přesvědčil relevantní členské státy Commonwealthu ke spolupráci, což později ještě umocnil jejich propojením se zeměmi EAMA.⁴⁵

Země AKT odmítly původní Nørgaardův návrh a požadovaly respektování Deniauova memoranda, jenž podle nich odpovídalo tehdejším požadavkům rozvojových zemí na reformu světového hospodářského řádu. Vlastní jednání pak započala 17. října 1973. Na zasedání Rady 1. a 2. dubna 1974 byl zvolen postup, kterého se měla při jednáních držet Evropská komise. Státy AKT požadovaly záruky vývozních cen odvozené od kupní síly vývozních příjmů, to však odmítalo EU a komisař Cheysson vyzval k pragmatickému postoji zahrnujícím záruky nominálních příjmů pro omezenou skupinu produktů. Jednání se postupně komplikovala a země AKT proto pozvaly zástupce EU na jednání do Kingstonu (25. – 26. července 1974). Zde se projevil výrazný tlak zemí AKT umocněný jejich jednotou, dramatickým vývojem na mezinárodních trzích s ropou a cukrem i závěrem zvláštního zasedání VS OSN v květnu 1974, kdy byly potvrzeny požadavky rozvojových zemí na reformu světového hospodářského řádu. Na konferenci svými projevy vynikli zejména guayanský ministr zahraničních věcí Ramphal a jamajský předseda vlády Michael Manley. EU ustoupilo v řadě oblastí – zrušení

⁴⁵ AKINRINADE, opus. cit., s. 177 – 188, *African, Caribbean and Pacific Sugar Group: A Brief History*

recipročních výhod, zlepšení podmínek pro dovoz produktů spadajících do Společné zemědělské politiky, položení základu Stabex i rozhodovacích mechanismů nové rozvojové pomoci. Německo naopak na půdě Rady postupně prosadilo svůj požadavek na nastavení kvót pro příspěvky jednotlivých států na rozvojovou pomoc – místo 8 000 mua požadovaných AKT se v rozpočtu objevilo 3390 mua – to znamenalo pokles rozvojové pomoci na obyvatele v porovnání se druhou Dohodou z Yaoundé. Pro cukr byla určena dovozní kvóta 1,4 milionů tun za cenu pevně vázanou k ceně na vnitřním trhu. Země AKT tyto návrhy přijaly na zasedání v Akře 11. a 12. února 1975 a 28. února byla smlouva podepsána v Lomé.⁴⁶ Smlouva měla řadu nových prvků, které odpovídaly tlaku z pozic Nového světového hospodářského řádu: smluvní podoba; partnerství rovnocenných aktérů; institucionální nadstavba společných komisí, výborů a hlavně Společného shromáždění; propojení obchodu a rozvojové pomoci; opuštění reciprocity; stabilizace vývozních příjmů; dokonce i kapitola o spolupráci na industrializaci (to ovšem bylo spíše utopické přání autorů).⁴⁷

Články 1 – 15 zaměřené na obchod byly asi nejsilnějším nástrojem smlouvy. Princip jednostranných výhod byl zaveden v článku 7. Byla to přímá reakce na nátlak vyvolaný filozofií Nového mezinárodního hospodářského řádu. Kromě produktů spadajících do SZP byl zemím AKT umožněn volný vstup na trh EU. U produktů spadajících do SZP byly vytvořeny množstevní kvóty pro bezcelní dovoz, dovozy jiných produktů byly omezeny časově či u nich bylo určeno clo zvýhodňující tyto země před třetími zeměmi. Země AKT naopak nebyly nuceny otevřít své trhy, zároveň ale neměly právo vytvářet odlišné podmínky pro různé země EU, ani upřednostňovat dovozy z jiných vyspělých zemí. Ochranná doložka (čl. 10) umožňovala EU zavést omezení v případě vážných narušení vnitřního trhu. Smlouva z Lomé obsahovala 7 protokolů, z nichž 4 se týkaly obchodu. Protokol 1 upravoval určení původu zboží – u většiny zboží platilo, že alespoň 50% hodnoty zboží muselo vzniknout ve členské zemi AKT, aby toto mělo volný přístup na trh EU. Zbýlé 3 protokoly (č.3,6 a 7) ošetřovaly obchod s cukrem, banány a rumem, tedy produkty, které by jinak neměly na trh přístup. Byla tak vytvořena stálá kvóta pro dovoz cukru za garantované ceny založené na cenách na vnitřním trhu. Tradiční dovozci banánů byli chráněni a byla jim poskytnuta pomoc při diverzifikaci vývozu. Rum byl zařazen hlavně kvůli karibským členům Commonwealthu, kterým by

⁴⁶ BROWN, opus cit., s. 56 - 58

⁴⁷ WHITEMAN, opus cit., s. 31

uškodilo zrušení výhod Commonwealthu. Přes dané výhody se ale odhaduje, že 3/4 zboží z AKT by na trh EU vstoupilo bezcelně i bez smlouvy a zbytek jen s minimálními omezeními. EU rádo poukazovalo na fakt, že otevřelo svůj trh pro 95% dovozů ze zemí AKT, již méně se však zdůrazňovalo, že 2/3 dovozů ze zemí AKT představovalo 5 produktů: ropa, káva, kakao, bavlna a měď. Naopak opatření SZP bránila zemím AKT diverzifikovat své vývozy.⁴⁸

Tlak Velké Británie na vznik zvláštního režimu pro dovoz cukru nevyzněl naprázdno. Cukerný protokol připojený ke smlouvě byl jedinečný tím, že byl uzavřen na neomezenou dobu. Protokol tedy nebyl znovu projednáván při jednáních o nových smlouvách z Lomé. EU se jím zavázala odebírat od zemí AKT třetinový cukr za garantované ceny. Za každé jednoleté období (1.7. – 30.6.) mělo být dovezeno 1 321 500 tun cukru (země AKT byly rovněž zavázány k dodávkám tohoto množství cukru). Evropský parlament určil hlavní beneficienty protokolu: Mauritius (487 200 tun), Fidži (163 600 tun), Guayana (157 700 tun), Jamaica (118 300 tun), Svazijsko (116 400 tun), Barbados (49 300 tun), Malawi (20 000 tun), Kongo, Malgašsko a Tanzanie (po 10 000 tunách) a Keňa a Uganda (po 5 000 tunách). Protokol ovšem stejně tak plnil zájmy britských spotřebitelů. Cukerný protokol a režim obchodu s banány se však pro EU postupně staly dilematem dokazujícím, že není možné kombinovat SZP, preferenční režim pro přidružené země a zájmy jiných producentů (latinskoamerických zemí v případě banánů).⁴⁹

Závazek poskytovat rozvojovou pomoc vyplýval přímo ze smlouvy Lomé. Země EU nemohly po udělení pomoci vymáhat tyto prostředky zpět. Státům AKT byla poskytnuta značná volnost v použití prostředků. Každý stát AKT vypracoval tzv. Národní indikativní program (NIP) vymezující jeho rozvojové priority.⁵⁰ Konečné rozhodnutí o vyplacení prostředků však náleželo Komisi ERF, což EU umožňovalo pomoc v případě potřeby blokovat. EU též rozhodovalo o přerozdělování „koláče“ mezi jednotlivé země – podpořeny tak mohly být ty státy, které nejvíce vyhovovaly svým chováním. Konečně, EU si také udrželo hlavní slovo při udělování jednotlivých zakázek, čímž

⁴⁸ ABASS, opus cit., s. 441-442, BROWN, opus cit., s. 61 - 62

⁴⁹ COSGROVE-SACKS, Carol. "Europe, Diplomacy and Development Cooperation with the ACP Group." in COSGROVE-SACKS, Carol (ed). *Europe, Diplomacy, and Development: New Issues in EU Relations with Developing Countries*. New York; Palgrave, 2001. s. 266 – 267

⁵⁰ COSGROVE-SACKS, opus cit., s. 270

mohly být vyvažovány námitky členských států EU k nákladům na rozvojovou pomoc (udělováním zakázek jejich firmám). Lomé I zahrnoval rozvojovou pomoc ve výši 3390 mua - 3000 mua připadalo na ERF a 390 mua na dotace úvěrů Evropské investiční banky. 375 mua z ERF bylo vyhrazeno pro nový nástroj stabilizace vývozních příjmů Stabex⁵¹ a zbytek pro projekty NIP. Státy AKT si prosadily zařazení kapitoly industrializace. Samotná myšlenka intervence na surovinových trzích v prospěch producentů i odběratelů se objevila v 50. letech 20. století a plně se projevila při multilaterálních jednáních Konference OSN o obchodu a rozvoji v roce 1964, která dala vzniknout regulačním mechanismům zahrnujícím udržování zásob vyrovnávajících momentální výkyvy v produkci a výrobní a vývozní kvóty pro 5 produktů (káva, kakao, cukr, cín, přírodní kaučuk). Stabex pokrýval podzemnici olejnu, kakao, kávu, bavlnu, kokosové ořechy, palmové produkty, surovou a vyčištěnou kůži, dřevo, banány, čaj, agáve a železnou rudu. Nárok na pomoc měly ty země, u nichž vývoz daného produktu představoval alespoň 7,5% celkových vývozních příjmů (2,5% u NRZ, vnitrozemských a ostrovních států). Příjmy musely klesnout alespoň o 7,5% oproti průměru posledních 4 let (opět sníženo na 2,5% u NRZ, vnitrozemských a ostrovních států). Smlouva na tyto účely vyhrazovala 375 mua rozdělených na 5 stejných dílů na jednotlivé roky. Tyto prostředky však nedostačovaly. Navíc se jednalo o bezúročné půjčky, které měly být spláceny po opětovném nárůstu příjmů.⁵²

Konečně, smlouva z Lomé definovala i institucionální zázemí vztahu s AKT kopírující strukturu samotné EU: byla zřízena Rada ministrů, Výbor velvyslanců připravující zasedání Rady a dohlížející nad komisemi Rady a Poradní shromáždění složené ze členů Evropského parlamentu a zástupců zemí AKT scházející se alespoň jednou ročně.⁵³

Zjednodušení dovozů nezůstalo i při relativně malých objemech vzájemného obchodu mezi subsaharskou Afrikou a EU v Evropě nepocítěno. Altruistickou rétoriku představitelů EU při uzavírání první smlouvy z Lomé zakalily reakce členských států na vývoj v těch afrických zemích, které zjednodušeného obchodního rámce dokázaly

⁵¹ zkratka francouzského *Système de Stabilisation des Recettes d'Exportation*

⁵² BROWN, opus cit., s. 59 – 60, HAGUENAU-MOIZARD, Catherine; MONTALIEU, Thierry. L'évolution du partenariat UE-ACP de Lomé à Cotonou : de l'exception à la normalisation. *Mondes en développement*, 2004, vol.32, no. 4 (no. 128). s. 76

⁵³ BROWN, opus cit., s. 62

skutečně využít k diverzifikaci průmyslu a navýšení exportů do Evropy. To byl případ Mauriciu a jeho vzkvétajícího textilního průmyslu, jehož produkce mířila z velké části na evropské trhy. V roce 1979 pohrozila Velká Británie omezeními vůči dovozu mauricijského textilu. To bylo později při jednáních o druhé smlouvě z Lomé použito jako důkaz „zrady ducha Lomé“.⁵⁴

Krise konce 70. let a přehnané požadavky zemí AKT (valorizace Stabexu podle kupní síly vývozních příjmů, přístup na trh EU pro všechny produkty včetně těch spadajících do SZP, reálné zvýšení rozvojové pomoci v přepočtu na obyvatele atd.) nakonec vedly jen ke kosmetickým úpravám v smlouvě Lomé II. Po zkušenosti s krutým diktátorským režimem Idiho Amina v Ugandě se mezi evropskými zeměmi objevila snaha zavést politická kritéria, která by takovýto stát vyřadila ze skupiny příjemců rozvojové pomoci EU; to se nicméně nepodařilo. Jedinou větší změnou vnesenou druhou smlouvou z Lomé bylo zavedení druhého stabilizačního nástroje exportních cen Sysmin⁵⁵ pro měď, kobalt, fosfáty, mangan, bauxit, hliník a cín; ze Stabexu sem navíc byla převedena železná ruda.⁵⁶

Stabex pokrýval padesátku základních zemědělských produktů. Mechanismus byl aktivován, pokud došlo k alespoň 5% poklesu zisků oproti průměru posledních 6 let. Daný produkt musel představovat alespoň 5% vývozu dané země (pro NRZ byla stanovena hranice 1%). Skupina plodin nejvíce pokrytých dotacemi Stabex se postupně měnila. V období Lomé I. těmto plodinám vévodily arašidy (36% peněžních převodů Stabex), později káva a kakao (z 54% až na 77%). Nejvíce z mechanismu těžil Senegal, Pobřeží slonoviny a Kamerun. Sysmin se týkal pouze 8 nerostných surovin a jeho výpočet byl složitější. Zařazeny do něj byly pouze suroviny, které představovaly alespoň 15 % vývozu dané země v alespoň dvou ze čtyř let předcházejících žádosti o pomoc ; zažádat mohla i země, u níž představovaly nerostné suroviny alespoň 20% celkových vývozu. Na pomoc vznikl nárok v případě, že ceny či schopnost těžby a vývozu dané suroviny klesly o nejméně 10% v porovnání s průměrem předchozích dvou let a to pouze z výjimečných důvodů. Kompenzační nástroje Stabex a Sysmin se podle

⁵⁴ BROWN, opus cit., s. 64

⁵⁵ zkratka francouzského *Système de Stabilisation de Recettes d'Exportation de Produits Minier*)

⁵⁶ BROWN, opus cit., s. 64 – 65

smlouvy z Lomé spouštěly samočinně podle vývoje na trhu s danou komoditou bez ohledu na celkovou globální makroekonomickou situaci.⁵⁷

Pokud se Lomé II dá chápat jako pat, znamená již Lomé III jasný ústup zemí AKT. Projevila se rostoucí slabost zemí AKT (rostoucí zadlužení, hladomory atp) i snaha EU předefinovat vztah s globálním jihem. Velký dopad mělo Pisaniho memorandum (Edgar Pisani byl tehdejší komisař pro rozvoj), jehož jádrem bylo postupné zvyšování podmíněnosti pomoci a také větší zaměření rozvojové pomoci na venkov a zemědělství. To při jednáních o nové smlouvě z Lomé naráželo na odpor převážně afrických zemí. Pisaniho memorandum (vydáno bylo v září 1982) mimo jiné kritizovalo „katedrály v poušti“, tedy investiční projekty pochybné ekonomické či sociální hodnoty, jejichž prostřednictvím si afričtí vůdci zvyšovali mezinárodní i domácí prestiž, případně osobní majetek. Tyto stavby, které pohltily značnou část rozvojové pomoci a exportních příjmů chudých zemí subsaharské Afriky, jsou někdy snad ještě výstižnější označovány za bílé slony. Jedná se například o ocelárnu v nigerijské Ajaokutě za 5 miliard USD, která doposud nevyprodukovala jedinou tunu oceli.⁵⁸ Dlouholetý prezident Pobřeží slonoviny Houphouët-Boigny nechal v novém hlavním městě Yamoussoukro postavit gigantickou basiliku – napodobeninu vatikánské baziliky Svatého Petra za 300 milionů USD.⁵⁹ Ghanská vláda v industrializačním zápalu 60. let postavila cukrovar, sklárnu a továrnu na výrobu obuvi; žádná z těchto továren nikdy nezahájila výrobu. Absurdně působil nový závod na výrobu léků, kde byla pokusná zvířata chována v podmínkách, které v určitých aspektech předčily životní standardy ghanské populace.⁶⁰ V jiné západoafrické zemi, Beninu, byl postaven zpracovatelský závod na rajská jablka i s přilehlou konzervárnou – v zemi, kde se tato plodina pěstuje v zanedbatelném množství.⁶¹ Obsah Pisaniho memoranda byl nakonec vtělen do smlouvy z Lomé III, což znamenalo, že ¾ Národních indikativních programů zahrnujících 70 – 80% peněz určených na NIP nadále směřovalo do oblasti rozvoje venkova – EU již prostě nadále odmítalo řídit se požadavky přidružených zemí Afriky, Karibské oblasti a Tichomoří a financovat rozvojové projekty pochybné kvality a prospěšnosti. Zároveň došlo k

⁵⁷ HAGUENAU-MOIZARD, opus cit., s. 66 - 77

⁵⁸ ke zneužívání rozvojové pomoci viz EASTERLY, William. *The White Man's Burden*. New York: The Penguin Press, 2006. s. 44 - 51

⁵⁹ WAUTHIER, Claude. *Quatre présidents et l'Afrique : De Gaulle, Pompidou, Giscard d'Estaing, Mitterrand : quarante ans de politique africaine*. Paris : Seuil, 1995. s. 552

⁶⁰ MALLABY, Sebastian. *The World's Banker*. New York: Penguin Press. 2004. s. 45

⁶¹ rozhovor s Bachirem Souberou

usnadnění čerpání ze Stabex (ten byl rozšířen a hranice závislosti na dovozech a snížení příjmů byly sníženy na 6%, resp. 1,5% u NRZ, vnitrozemských a ostrovních států). Prostředky ze Sysmin měly nadále být použitelné i k diverzifikaci vývozu – dosud bylo jejich jediným cílem zachování těžby. Poradní shromáždění bylo přejmenováno na Společné shromáždění AKT – EU. V příloze byla vůbec poprvé zmíněna problematika lidských práv – jak bude ukázáno v dalších odstavcích, mělo se právě toto politické kritérium postupně dostat do popředí zájmu. Smlouva Lomé III také obsahovala jistý zárodek opatření strukturálního přizpůsobení – tzv. Sektorové importní programy (SIP) – byla otevřena možnost poskytnout členské zemi AKT devizy na nákup zboží v rámci NIP v případě, že daná země měla problémy s platební bilancí. Mnohem větší význam však mělo Lomé III jako předvoj Lomé IV v oblasti dialogu o zásadních politikách zemí AKT – to umožnilo diskuse mezi EK a vládami AKT o makroekonomických otázkách. Nepříjemná jednání o zařazení podmínek v oblasti politik před uzavřením Lomé III poté výrazně ulehčila jednání o zařazení strukturálního přizpůsobení. Pomohlo samozřejmě i zoufalství zemí AKT, které potřebovaly nutně jakékoliv prostředky.⁶²

Úvahy o čtvrté smlouvě z Lomé byly poprvé zformulovány v návrhu předloženém Komisí Radě 15. března 1988. Podle prvních návrhů nemělo dojít k radikálním reformám smlouvy Lomé III. – do smlouvy měla být pouze zanesena opatření reagující na problémy předlužení a krize v oblasti surovin a vycházející z programů strukturálního přizpůsobení. Při jednáních o smlouvě Lomé IV procházelo 32 členských zemí AKT reformami programů strukturálního přizpůsobení, dalších 12 jednalo o jejich zahájení. Padl též návrh prodloužit platnost smlouvy na neurčito. Ačkoliv EU již dříve avizovala, že členové AKT nemohou od Lomé IV očekávat řešení pro své rozsáhlé vnitřní krize, přišly státy AKT opět s maximalistickými návrhy z minulých kol. Generální tajemník skupiny AKT, Edwin Carrington, řekl, že smlouva vždy vytvářela vzor pro vztahy vyspělých a rozvojových států a že je třeba učinit další krok vpřed, pokud má tato zůstat věrná své původní myšlence. Státy AKT proto opět vyslovily požadavky na úplný přístup svého zboží na trh EU, zvolnění požadavku původu zboží a „ochranné doložky“, udržení zvláštních opatření pro obchod AKT, zjednodušení Sysmin, rozšíření Stabex a zahrnutí kritéria kupní síly do jeho výpočtů. Země AKT navíc požadovaly, aby byl brán v úvahu růst počtu obyvatel zemí AKT i rozšiřování

⁶² BROWN, opus cit., s. 67 – 70 a 95 – 96

EU. Konečně byl vysloven požadavek na efektivnější vyplácení peněz z ERF. V reakci na požadavky zemí AKT upustila Komise od požadavku splacení půjček Stabexu. Obavy z další liberalizace měly hlavně jižní státy EU, kterým zemědělská produkce zemí AKT mohla více konkurovat – tyto země tak vyvíjely tlak spíše na růst pomoci než liberalizaci obchodu. Nakonec se při vleklých jednáních (brzděných opět spíše EU), zahájených v říjnu 1988, došlo k rozhodnutí o liberalizaci u cca. 30 produktů spadajících do EZP, ale zároveň k ustavení přísných kvót na tyto produkty. Smlouva byla podepsána v Lomé 15.12.1989. Na rozdíl od předešlých smluv bylo Lomé IV bylo uzavřeno na 10 let a obsahovalo 2 finanční protokoly, každý na 5 let. Jakékoliv změny měly být podle čl. 366 smlouvy projednány 5 měsíců před vypršením 1. finančního protokolu v březnu 1995.⁶³

Došlo k navýšení rozvojové pomoci nominálně o 40% oproti Lomé III (z 8,5 mld ECU na 12 mld ECU). Reálně se jednalo o 20% navýšení, ale státy AKT žádaly mnohem více – 15,5 mld ECU. Británie a Nizozemí byly proti zvyšování nominální částky oproti Lomé III. Zástupci Francie naopak podporovali vyšší částku a chtěli jednání uzavřít během svého předsednictví v Radě. Došlo také k restrukturalizaci pomoci a rozšíření palety možných příjemců ve shodě s proklamovaným principem decentralizace. V článku 5 se objevila podmínka respektování a prosazování lidských práv. Ve smlouvě se mimo jiné také objevily úpravy týkající se ochrany životního prostředí (čl. 33 -41) zakazující například přepravu toxického odpadu mezi AKT a EU. Byl opět snížen práh pro nárok na Stabex (na 5, resp. 1%).⁶⁴

V červenci 1997 ke smlouvě Lomé IV+ přistoupila Jihoafrická republika a to v souladu s článkem 364 smlouvy a podle rozhodnutí Společného výboru ministrů AKT-EU. Přistoupení vstoupilo v platnost současně s Lomé IV+ v červnu 1998.⁶⁵ Koordinovaná politika vůči Jihoafrické republice přitom byla za britského předsednictví EU v roce 1976 jedním z prvních společných diplomatických stanovisek evropské devítky. Evropská komise od roku 1985 financovala drobný program pomoci obětem apartheidu. S nástupem N. Mandely se pak Jihoafrická republika dostala do středu pozornosti Bruselu. Země AKT podporovaly její přistoupení ke smlouvě z Lomé, ale odmítalo je

⁶³ BROWN, opus cit., s. 87 – 92

⁶⁴ BROWN, opus cit., s. 90 – 92

⁶⁵ ARTS, Karin. ACP-EU relations in a new era: The Cotonou Agreement. *Common Market Law Review*, vol. 40, no. 1, February 2003. s. 114

EU. Po jednáních v letech 1995 – 1996 bylo Pretorii povoleno omezené zapojení do smluvního rámce označovaného jako „Lomé minus“ – okleštěného o ERF, Stabex, Sysmin a preferenční obchod. Situaci zkomplikovalo také členství JAR v Jihoafrické celní unii. Řada členů EU odporovala vzniku zóny volného obchodu EU-JAR kvůli jihoafrické zemědělské produkci zahrnující některé z evropského hlediska významné komodity (a to i přestože je v JAR sklizeň posunutá o půl roku oproti EU).⁶⁶

3. Obecné trendy ve vztahu EU-AKT

Politická a ekonomická podmíněnost (tj. jasné sdělení ze strany EU, že spolupráce s rozvojovými zeměmi bude podmíněna dodržováním určitých pravidel v politické či ekonomické oblasti, resp. přistoupením k reformám v daných doménách) se ve smlouvách z Yaoundé neobjevovala. Lze ji zaznamenat až ve smlouvách Lomé III (1985-1990), Lomé IV (1990-1995) a Lomé IV+ (1995-2000). Podmíněnost, která se objevila v druhé polovině 80. let, byla spíše politického rázu – jednalo se například o tlak EU na dodržování lidských práv v přidružených zemích a nikoliv na úpravy hospodářských politik.⁶⁷ Brusel jinými slovy nebyl na počátku 80. let připraven kritizovat některé nepřiměřené makroekonomické strategie v přidružených zemích a snažil se spíše bránit nařčením z podpory vlád porušujících lidská práva. V první fázi nebyl ani aplikován jakýsi ucelený plán politické podmíněnosti – jednalo se pouze o to, aby ti nejkrvavější afričtí diktátoři byli odštířeni od přítoku evropských financí. Za systematický přístup lze pokládat až ekonomickou podmíněnost, jež se začala uplatňovat na konci 80. let, když mnohé rozvojové země spadly na samé dno hospodářského vývoje. Po zkušenostech s ugandským režimem Idiho Amina politická podmíněnost postupně získávala větší prostor v asociačních smlouvách. Plného rozkvětu se však dočkala až v 90. letech po pádu Železné opony. Po systematickém tlaku Bruselu na ekonomické reformy v přidružených zemích pod deštníkem mezinárodních finančních institucí se důraz přesunul na demokratizaci vlád, dodržování lidských práv a takzvané „dobré vládnutí“. Politická kritéria spolupráce v tomto ohledu následovala ta ekonomická a prostřednictvím poslední smlouvy z Lomé a především díky Dohodě z Cotonou se uchytila ve vztahu mezi EU a skupinou AKT.

⁶⁶ COSGROVE-SACKS, opus cit., s. 282 – 283

⁶⁷ HAGUENAU-MOIZARD, opus cit., s. 79

3.1. Ekonomická podmíněnost

Subsaharská Afrika 80. let byla poznamenána vrcholící hospodářskou krizí spojenou s předlužením a rostoucí politickou nestabilitou. V obchodní sféře se naplno projevil nedostatek dřívě apoteózované importní substituce.

Strategie importní substituce uplatňovaná v rozvojových zemích v 60. a 70. letech čerpala z několika základů. První inspirací byly přístupy zemí, které v minulosti zahájily masivní industrializační kampaně doprovázené státní kontrolou a protekcionismem – Německo, Francie, USA, Japonsko, Sovětský svaz, Čína. Druhým východiskem byla myšlenka rodičích se odvětví z 19. století. Její autor, F. List, radil německé vládě, aby povzbudila hospodářský růst a vznik ekonomického systému státním ochranářstvím. Tyto myšlenky, které později převzal například J. S. Mill, přetrvaly až dodnes. Podle nich by se země, které se nachází v počátečních fázích průmyslového rozvoje, měly uchýlit k ochranářství ve formě dovozních cel, jejichž výtěžek by byl věnován na podporu rodičích se průmyslu. Konečně, posledním argumentem byla zkušenost s propadem cen surovin za krize 30. let. Raul Prebisch (šéf UNECLA, později UNCTAD) tvrdil, že propad cen primárních produktů není dočasný a doporučoval, aby se rozvojové země, zpravidla závislé na jejich vývozu, industrializovaly a zajistily si výrobu určitých statků samy. Stal se tak otcem teorie importní substituce. Přes počáteční úspěchy (industrializace, zrychlený hospodářský růst na počátku 60. let a růst zaměstnanosti) nedostála importní substituce očekáváním a to zejména v Africe. Důvodů bylo několik. Nedošlo totiž k očekávané vertikální konsolidaci průmyslových aktivit – na trhu se například neobjevili dodavatelé polotovarů a noví výrobci finálních, sofistikovaných výrobků proto museli sáhnout k jejich dovozu. Většina rozvojových zemí neposkytovala hospodářskou základnu dostatečně početné střední třídy, která by zajistila potřebnou poptávku po průmyslovém zboží. Produktivita v daných zemích se nezvyšovala podle očekávání. Navíc se značně rozšířil fenomén rentiérství – podniky si zvykly na státní podporu a ochranu a stavěly na nich svou výdělečnost, čímž ztratily motivaci ke zlepšování výroby. V 80. letech také explodoval akumulovaný problém zadlužení. Krize dluhů definitivně vyvrátila iluze o importní substituci.⁶⁸

⁶⁸ HAMMOUDA, opus cit., s. 164 - 169

Po ropných šocích 70. let se mantrou Světové banky a Mezinárodního měnového fondu stalo strukturální přizpůsobení. Myšlenkovým otcem strukturálního přizpůsobení byl prezident Světové banky Robert McNamara a jeho náměstek Ernest Stern. Velkolepý plán na zvrácení bezúspěšného hospodářského vývoje rozvojových zemí společně vypracovali na palubě letadla při cestě na výroční zasedání Světové banky a MMF v Bělehradě v září 1979. Základní myšlenkou bylo udělování půjček rozvojovým státům na dovoz hlavně investičních celků pod podmínkou, že jejich vlády realizují liberální reformy. Mezinárodní měnový fond, který si již delší dobu kladl při udělování půjček různé podmínky týkající se reformy hospodářských politik, koncept strukturálního přizpůsobení rychle přijal za svůj.⁶⁹ Mezinárodní finanční instituce tedy začaly na rozvojové země vyvíjet koordinovaný nátlak, aby tyto devalvovaly své měny a přistoupily k výrazným rozpočtovým škrtnutím. Postupně se přidaly ještě další podmínky: země měly odstranit obchodní bariéry, uvolnit ceny a opustit model státem řízeného hospodářství, které mnohé z nich zavedly v předcházejících letech. Světová banka a MMF přestaly půjčovat zemím, které tyto výzvy nereflektovaly – američtí a evropští dárci v tomto brzy Banku následovali. Potíží bylo, že místo dobré rady se strukturální přizpůsobení stalo určitým evangeliem. Banka navíc tvrdila, že by celý program netrval déle než 5 let. To se ovšem nezdařilo; hospodářství afrických zemí v 80. letech pokleslo o 11%. Nová rozpočtová střídmost vedla k nepokojům v Zambii, Maroku, Bolívii a Dominikánské republice. V Súdánu zapříčinila pád vlády.⁷⁰

Programy strukturálního přizpůsobení nedostály očekávaním z několika důvodů. „Šoková terapie“ často narazila na nepřipravenost místních institucí. Nevýkonné a zkorumpované vlády některých afrických zemí při rozpočtových škrtech špatně volily priority. Jejich úsporným škrtnutím často padly za oběť rozpočtové kapitoly nezpochybnitelně podmiňující budoucí hospodářský růst – školství, zdravotnictví, rozvoj infrastruktury aj. Řada státních činitelů či nepoctivých podnikatelů si ve strukturálních reformách našla zdroj nadstandardních příjmů. V době snižování státem kontrolovaných dovozů ropných derivátů se například stalo velice lukrativním dovážet

⁶⁹ EASTERLY, opus cit., s. 65

⁷⁰ MALLABY, opus cit., s. 44 – 46; pro komparaci působení Světové banky v Africe před a po zahájení programů strukturálního přizpůsobení viz DE AZCARATE, Luis. „The World Bank in Adjustment and Economic Growth in Africa.“ In Helleiner, Gerald. *Africa and the International Monetary Fund: Papers Presented at a Symposium Held in Nairobi, Kenya, May 13-15, 1985*. Washington: International Monetary Fund. 1986. s. 184 - 234

bezcelně pohonné hmoty určené k reexportu, s pomocí úplatku získat potvrzení o jejich vývozu a prodat je na místním nedostatečně zásobeném trhu.⁷¹ Doktrinální implementace programů strukturálního přizpůsobení v některých případech vedla k naprosté zaslepenosti mezinárodních finančních institucí. Ty v některých případech udělovaly půjčky zemím, které sice přistoupily k úsporným opatřením, ale stály přitom na pokraji občanské války. V 80. a 90. letech získalo Pobřeží slonoviny od MMF a SB 26 půjček v rámci strukturálního přizpůsobení. Země v té době zažila v celosvětovém měřítku nebyvalou hospodářskou krizi, která později vyústila v občanskou válku. William Easterly shledává „zdrucujícím“, že bezmála všem současným případům vnitřního zhroucení státu předcházelo významné zapojení SB a MMF, jakkoliv tyto instituce nechce vinit ze zhroucení Pobřeží slonoviny. To, jak mohou být úředníci Světové banky a MMF odštířeni od reality v zemích subsaharské Afriky, se snad nejfrapantněji ukázalo, když Světová banka i MMF na počátku 90. let spolupracovaly se rwandskou vládou. Mezinárodní finanční instituce se spokojily se zjištěním, že vláda v Kigali s nimi spolupracuje na programu strukturálního přizpůsobení. Ignorovaly přitom politický vývoj v zemi, který v roce 1994 vyústil v genocidu, která si vyžádala jeden milion obětí. Zcela surrealisticky pak působilo, když zástupci Světové banky v květnu 1994 prezentovali hodnotící zprávu strukturálních reforem ve Rwandě, v níž vyjádřili pouze letmé politování nad incidenty posledních týdnů (vyvražďování Tutsiů v té době právě vrcholilo) a soustředili se na doporučení v oblasti hospodářských politik. Easterly v souvislosti s ambiciózní „šokovou terapií“ strukturálního přizpůsobení mluví o „letu Ikara, který mířil ke slunci, ale spadl do moře neúspěchu.“⁷²

Klíčovou součástí programu strukturálního přizpůsobení byla reforma obchodní politiky zahrnující liberalizaci dovozů i vývozu. Přestože řada faktorů *de facto* znemožňuje exaktně monitorovat africké ekonomiky (pašování zboží, šedá ekonomika, nedostatečné vedení statistik...), je možné konstatovat, že tyto reformy byly ve všech oblastech spojených s obchodní politikou (kontrola směnných kurzů, ochranná opatření⁷³, kontrola monopolů, podpory cenové stability ropy a jiných strategických produktů,

⁷¹ TALONTO, Fattany. *Union africaine et développement : entre espoirs et illusions*. Paris : L'Harmattan. 2004. s. 20 - 21

⁷² EASTERLY, opus cit., s. 66 – 67 a 150 – 151; pozoruhodný příklad dopadů strukturálních reforem na růst kriminality ve velkých afrických městech viz RAKODI, Carole (ed.), *The urban challenge in Africa: Growth and management of its large cities*. Tokyo: United Nations University, 1997. s. 199 - 205

⁷³ Vliv strukturálních reforem na odbourávání netarifních překážek zahraničního obchodu v zemích subsaharské Afriky – viz Příloha č. 2

zemědělská politika, politika zaměstnanosti) hluboké a to v naprosté většině zemí. Zároveň ovšem měly různé dopady na různé ekonomické subjekty v zemích subsaharské Afriky. Nejvíce jimi trpěly dříve ochraňované polostátní podniky. Ty jednak přišly vinou reforem cel a jiných obchodní bariér o ochranu před dovozy, jednak se devalvací zvýšilo jejich zadlužení (polostátní podniky měly dříve exklusivní přístup k zahraničnímu kapitálu). Přestože se jejich zboží díky uvolnění směnných kurzů (a tedy devalvací) stalo více konkurenceschopným na mezinárodních trzích, zánik ochrany před kvalitnější/levnější produkcí z dovozu tuto výhodu zastínil. Otevření ekonomiky naopak často pomohlo firmám, které před reformami působily v tzv. šedé zóně, neboť tyto byly navyklé fungovat bez státní podpory a nové otevřenější prostředí zlepšilo jejich přístup k výrobním vstupům (dříve naopak neměly přístup k přidělovaným devizám a importním/exportním povolenkám, které získávaly polostátní subjekty).⁷⁴

V praktické rovině si liberalizace dovozů brala na mušku devizové přiděly (hlavně v zemích s rigidní monetární politikou), celní tarify, netarifní omezení a státní monopoly. Celní reforma musela v subsaharské Africe projít několika fázemi. Bylo nutné jednak snížit počet celních kategorií – předreformní celní sazebníky byly extrémně komplexní – některé z nich obsahovaly více než 2500 položek, spleť vyjímek, nepřehledná pravidla osvobození od cel atp. V druhé fázi bylo zmenšeno rozpětí celních sazeb – tj. nejvyšší a nejnižší cla byla přiblížena určitému mediánu. Například v Keni byly nejvyšší sazby sníženy ze 170 na 60%, ve Rwandě z 270 na 100% a v Tanzánii ze 120 na 40%. Konečně, v posledním kroku bylo možné přistoupit k celkovému snížení celní zátěže dovozů. To však pro řadu zemí subsaharské Afriky představovalo značnou obtíž vzhledem k tomu, že cla představují pro místní vlády v průměru více než 20% veškerých daňových příjmů. Ke třetímu kroku se tedy odhodlala jen méně početná skupina zemí. Téměř ve všech zemích v regionu se ovšem zjednodušením celních tarifů, případně i celkovým snížením cel, podařilo navýšit příjmy pro státní pokladnu – Madagaskar, Malawi a Uganda zaznamenaly vyšší příjmy z cel. V Keni se snížila průměrná sazba ze 40 na 20%, a přesto se skutečný výběr cel snížil z 18% pouze o 4%. Existence početných státních monopolů omezovala možnosti dovozu některých komodit, které byly často vstupy pro další výrobu. Řada afrických zemí si dodnes udržuje četné státní monopoly – například ve výrobě cementu, cukru, hnojiv a

⁷⁴ *Adjustment in Africa: Reforms, Results, and the Road Ahead*. Oxford: Oxford University Press. 1994. s. 61 - 64

těžbě/zpracování ropy a distribuci ropných produktů. Dovoz zahraničního zboží a tím i nárůst konkurence na místním trhu by vedl ke snížení cen a nabídce kvalitnějších výrobních vstupů pro místní podniky.⁷⁵

Liberalizace vývozu se dotkla omezení, která dopadala hlavně na vývoz tradiční zemědělské produkce. Mezi ně patřilo udělování vývozních licencí, výběr vývozních cel (ty se často nepodařilo z fiskálních důvodů eliminovat – představují totiž nezanedbatelný zdroj příjmů do státních rozpočtů), a oslabení pozice vývozních podniků (obdoba československých podniků zahraničního obchodu). Právě vývozní podniky nezdědka neutralizovaly potenciálně přínosné dopady devalvace pro místní výrobce – přestože rostly vývozní ceny, tyto podniky získané přebytky již nepromítly do výkupních cen, které jediné byly relevantní pro původní výrobce, zpravidla drobné zemědělce potýkající se s nedostatkem kapitálu. Některé africké země se pokusily podnítit růst netradičních vývozu za účelem industrializace a diverzifikace výroby. Za tímto účelem vypracovaly některé vlády – Malawi, Senegal, Tanzanie, Uganda a Zambie – soustavu celních úlev na dovoz výrobních vstupů (stroje, suroviny), ta byla však zpravidla příliš těžkopádná a nestravitelná pro neduživou administrativu. Další metodou používanou za účelem výrobní diverzifikace v subsaharské Africe byl vznik vývozních zpracovatelských zón, které byly jedním z pilířů ekonomických zázraků ve východní a jihovýchodní Asii. Ohrazené zóny, kam bylo za účelem zpracování a reexportu možno bezcelně dovážet výrobní vstupy, byly úspěšně zřízeny na Mauritiu, nadějný projekt byl zahájen též na Madagaskaru. Keňa, Nigérie, Togo a Zambie rovněž vsázejí na tuto kartu. Konečně, jednotlivé státy také zjednodušují pravidla pro příliv zahraničního kapitálu.⁷⁶

Evropská komise si v průběhu platnosti Lomé III začala formovat svou vlastní politiku k otázkám strukturálního přizpůsobení. Významný vliv měla práce Dietera Frische (ten vedl DG VIII) a Jeana Claude Boidina nazvaná *Adjustment, Development and Equity*. Autoři se v ní vyslovovali proti přetechnizovanému přístupu Bretonwoodských institucí a navrhovali flexibilnější strukturální přizpůsobení adaptované na místní podmínky a na požadavky samotných států procházejících tímto programem. Mělo se též přihlídnout k negativním sociálním dopadům. Dne 31.5.1988 přijala Rada na základě návrhů

⁷⁵ *Adjustment in Africa: Reforms, Results, and the Road Ahead*, s. 73 - 74

⁷⁶ *Adjustment in Africa: Reforms, Results, and the Road Ahead*, s. 75 - 76

Evropské komise stanovisko ke strukturálnímu přizpůsobení – to mělo být „realističtější, pragmatičtější a diferenciovanější“ než to, které prosazovaly Brettonwoodské instituce. Zároveň je třeba odkrýt zásadní protiklad mezi oficiálním postojem EU ke strukturálnímu přizpůsobení a praxí. EU na jednu stranu v rétorické rovině odmítalo tvrdou linii strukturálního přizpůsobení pod vedením mezinárodních finančních institucí a vyzývalo k větším ohledům na místní specifika jednotlivých států i náležitým sociálním úpravám (*de facto* se tak EU připojovalo k tehdejší rozšířené kritice výsledků strukturálního přizpůsobení), na druhou stranu dvojznačnost smlouvy i řada výroků představitelů EU a jednotlivých členských států poukazovaly spíše na perfektní soulad s politikou mezinárodních finančních institucí. Například rezoluce Rady ministrů z května 1988 nařizovala koordinaci mezi EU na jedné straně a SB a MMF na straně druhé, které měly hrát vůdčí roli při formulaci politiky strukturálního přizpůsobení. Samozřejmě se projevoval i typický vnitřní nesoulad mezi jednotlivými členskými státy – zatímco se Velká Británie přikláněla spíše k Washingtonu (například ústy ministra pro zámořský rozvoj, Chrise Pattena), kritizovala Paříž čistě technický pohled Světové banky a MMF a zdůrazňovala cíle v sociální oblasti.⁷⁷

Dohoda z Lomé nakonec nemohla představovat jakýkoliv zvrát v politice mezinárodních finančních institucí. Kromě společné politické vůle členských států chyběly EU k vytvoření samostatné strategie strukturálního přizpůsobení i finanční prostředky – Světová banka věnovala počínaje rokem 1986 na strukturální přizpůsobení 2,15 mld Ecu ročně zatímco pětiletý rozpočet EU na stejnou oblast činil 1,15 mld. Ecu. Výše zmíněné sektorové importní programy z Lomé III jasně ukazovaly na snahu EU o soulad s mezinárodními finančními institucemi. Do léta 1989 bylo v 21 afrických zemích zavedeno 25 SIP, 19 z těchto zemí zároveň bylo zařazeno do programů Mezinárodního měnového fondu a Světové banky a 2 další o nich jednaly. Evropská komise sama připustila, že ačkoliv „neexistuje žádná formální spojnice mezi SIP a programy Světové banky a Mezinárodního měnového fondu, mělo by se při udělování financí ze SIP alespoň přihlížet k jejich existenci či probíhajících jednáních o zavedení takového programu.“⁷⁸ I strukturální opatření smlouvy Lomé IV byla implementována s příkladnou rychlostí. Sedmý Evropský rozvojový fond použitý pro první pětileté období platnosti smlouvy Lomé IV měl vyhrazenou asi desetinu prostředků na podporu

⁷⁷ BROWN, opus cit., s. 97 - 102

⁷⁸ BROWN, opus cit., s. 103

strukturálního přizpůsobení v přidružených zemích – tzv. Nástroj strukturálního přizpůsobení (*Structural Adjustent Facility* - SAF). K tomu je třeba přičíst ještě další dvě položky Evropského rozvojového fondu – Národní indikativní programy a Regionální indikativní programy, jejichž část byla rovněž vyhrazena pro strukturální přizpůsobení. Sečtením všech těchto položek zjistíme, že na programy strukturálního přizpůsobení v zemích AKT byla vyplacena téměř čtvrtina prostředků 7. Evropského rozvojového fondu. Již roce 1992 Evropská komise kvitovala splnění kritérií ze strany čtrnácti zemí AKT. V roce 1996 již bylo nutné rozvojovou pomoc cílenou na odstraňování následků strukturálního přizpůsobení rozdělit mezi 37 zemí AKT, téměř všechny prostředky SAF byly již v tu dobu přiděleny a vyplaceny! Výše takto vynaložených prostředků jasně dokazuje, že se Evropská unie s politikou Světové banky a Mezinárodního měnového fondu v praktické rovině ztotožnila. Zemím subsaharské Afriky tak nezbylo než přijmout politiku strukturálního přizpůsobení za svou - všichni příjemci evropské rozvojové pomoci ve formě SAF měli ostatně uzavřeny příslušné dohody s Brettonwoodskými institucemi. EU přes odlišnou rétoriku v podstatě adaptovala svou politiku strukturálního přizpůsobení na strategii mezinárodních finančních institucí. Některým zemím, jako například Rwandě, sama zprostředkovala přijetí programu Brettonwoodských institucí. Podle samotných pracovníků oddělení pro přizpůsobení na DG VIII docházelo mezi EU a Bretonwoodskými institucemi k častým schůzkám. Některé členské státy, především Velká Británie a Nizozemí, požadovaly, aby většina či celá pomoc smlouvy Lomé IV připadla na strukturální přizpůsobení. Například Frisch po podepsání Lomé IV řekl, že na podporu strukturálního přizpůsobení budou sloužit také prostředky Stabex a Sysmin.⁷⁹ (s. 106 – 107)

3.2. Politická podmíněnost

K nástupu politické podmíněnosti ve vztahu EU-AKT přispělo několik faktorů – nezanedbatelný vliv měly první zkušenosti s často krutými diktátorskými režimy v subsaharské Africe. Do paměti mnohých představitelů EU se vrylo vydírání, kterému bylo mezinárodní společenství vystaveno ze strany ugandského diktátora Idiho Amina Dady. Dalším katalyzátorem změn bylo celkové oteplování vztahů mezi Západem a Východem, jež umožňovalo otevření doposud utlumené debaty o lidských právech.

⁷⁹ BROWN, opus cit., s. 104 – 107

Benin byl na konci 80. let první zemí subsaharské Afriky, ve které došlo k demokratickým reformám. Země byla v roce 1989 ve vážné hospodářské situaci. Na 4 miliony obyvatel připadal roční HNP ve výši 940 milionů dolarů a dluh ve výši 1 miliardy dolarů. Přes odpor univerzity a četné stávky si v srpnu t.r. nechal dosavadní prezident Mathieu Kérékou znovu potvrdit svůj mandát. Paříž přislíbila Beninu podporu 160 milionů franků výměnou za opuštění marxistické ideologie a svolání národní konference, která měla vést k nastolení demokratické vlády. Benin podmínky splnil a stvrdil svůj záměr vytvořit politický pluralismus a uspořádat svobodné volby ještě v roce 1990.⁸⁰ Další země brzy následovaly. Brzy se mezi zahraničními komentátory začalo mluvit o „závanu Perestrojky v Africe“ či „vichřici z východu ohýbající kokosovníky.“ Politické změny ostatně podpořily i bývalé koloniální metropole. Ve svém legendárním projevu z Francouzsko-afrického summitu v La Baule francouzský prezident François Mitterrand upozornil nedemokratické africké vůdce, že francouzská pomoc africkým zemím bude napříště „vlažnější vůči autoritářským režimům, které odmítají nastoupit cestu demokratizace“ a naopak „plná entusiasmů vůči zemím, které se k takovému kroku odhodlají.“ Po alespoň částečné demokratizaci v některých frankofonních zemích následovaly slibné politické reformy i v lusofonní a anglofonní Africe (Kapverdy, Guinea-Bissau, Ghana, Nigérie, Keňa, Tanzanie, Uganda).⁸¹

Kladení jakýchkoliv podmínek nebylo v době vzniku první smlouvy z Lomé na pořadu dne. Byl vytýčen konečný cíl – rozvoj – a jakékoliv potíže na cestě k tomuto cíli byly vnímány pouze jako důkaz prozatímního nedosažení cíle. Udělení práva jednostranně ovlivnit plnění smlouvy EU by šlo proti principu suverenity. Lidská práva či demokracie v textu nebyla ani zmíněna. To se ukázalo být velice problematické při ugandské krizi v roce 1977. Ačkoliv bylo nabíledni, že dochází k plošnému porušování lidských práv, neměla EU podle smlouvy žádný nástroj k pozastavení vyplácení rozvojové pomoci režimu Idiho Amina. Protože se smlouva o demokracii ani lidských právech vůbec nezmiňovala, nedalo se říci, že se jedná o „zásadní porušení smlouvy“ v souladu s čl. 60 Vídeňské úmluvy o smluvním právu či došlo podle čl. 62 téže úmluvy k zásadní změně okolností. 21. června 1977 vydala Rada deklaraci odsuzující porušení lidských práv v Ugandě. Až do roku 1979 zůstala Komise nečinná ve věci rozvojové

⁸⁰ WAUTHIER, opus cit., s. 550 - 556

⁸¹ WAUTHIER, opus cit., s. 561 a 571 - 572

pomoci zemi a do roku 1979, kdy režim Idiho Amina padl, bylo vyplaceno pouze 5% prostředků vyhrazených pro Ugandu. Tato zkušenost se podle přání mnohých měla odrazit ve smlouvě Lomé II. Tento záměr ovšem narazil na odpor zemí AKT i samotných členských států – ty nechtěli v kontextu Studené války diskuzí o lidských právech ohrožovat své obecnější cíle v zemích AKT. Navíc stále nebyla prokázána souvislost mezi rozvojem (ten byl vnímán jako hodnota *per se*) a dodržováním lidských práv či demokracií. Přesto se již druhá smlouva z Lomé odvolává na respektování „lidské důstojnosti“ bez dalších upřesňujících ustanovení. Tlak na zahrnutí politické podmíněnosti do smluv z Lomé ovšem přetrvával a poprvé se odrazil do smlouvy Lomé III, ačkoliv spíše opatrně a nevýrazně. Článek 4 se zmiňoval o respektování lidské důstojnosti zatímco příloha I tento pojem specifikovala blíže a přímo zmiňovala lidská práva. Jediná konkrétní formulace zavazovala všechny partnery k boji proti apartheidu, což bylo téma, na kterém se mohly všichni partneři shodnout. Formulace v Lomé III. byly příliš obecné, otevřely však debatu o roli demokratizace a prosazování lidských ve vztahu EU – AKT. Napříště se toto téma mohlo objevit například v agendě Společného shromáždění.⁸²

Ačkoliv v době jednání o Lomé IV. ještě nedošlo k zásadním politickým změnám v Evropě, bylo již cítit vzrůstající tlak. Článek 5 je toho následkem. Téma lidských práv se dostalo do středu zájmu. Jejich dodržování nemělo být napříště vedlejším produktem rozvoje, ale jedním z jeho předpokladů a samotných pilířů. O dodržování lidských práv se zde mluví jako o „základním faktoru skutečného rozvoje“ a otáčí se tak kauzalita (lidská práva jako předpoklad, nikoliv důsledek, rozvoje). Lomé IV již praví, že lidskoprávní otázky musí být řešeny přímo a ne prostřednictvím hospodářského rozvoje. Lomé IV přesto v oblasti lidských práv nedalo EU silnější nástroje. Z nové smlouvy nebylo jasné, k jakým prostředkům by EU mohlo sáhnout vůči státu porušujícímu pravidla v této oblasti. Přes větší důraz na lidská práva tedy nebyla smlouvou upravena možnost unilaterálně pozastavit či zcela ukončit vztah s přestupitelem. V období po pádu komunistických režimů v Evropě a následného oslabení mnoha afrických diktátorů, kteří se ocitli bez tradičních spojenců, se utvořilo vhodné klima k vyvinutí většího tlaku na politickou podmíněnost spolupráce se zeměmi třetího světa. Maastrichtská smlouva z roku 1992 výslovně stanoví, že je rozvojová pomoc vázána na

⁸² HILPOLD, opus cit., s. 57 – 60, SHILLINGTON, Kevin (ed.). Encyclopedia of African History. New York & London. Fitzroy Dearborn, 2005. ISBN 1579582451 s. 850 - 851

„upevnění demokracie a právního státu jakož i na cíl dodržování lidských práv a základních svobod.“ Podobným vývojem prošly i mezinárodní finanční instituce. Článek 5 smlouvy z Lomé IV rovněž stanoví, že je rozvojová spolupráce zaměřena na rozvoj člověka a dodržování jeho práv proto musí být ve středu zájmu. Smlouva Lomé IV+ dané formulace ještě více posiluje, když stanoví, že se demokracie, lidská práva a právní stát stávají *zásadními prvky* (élément essentiel) dohody. Mezi Evropskou komisí a Radou v této věci panovaly neshody. Zatímco Komise byla zastáncem pozitivních, podněcujících metod při zajištění plnění této podmínky (tj. odměňování snah o reformy), přikláněla se Rada k postihům za nedodržování, tedy k negativním metodám. Nakonec byl zvolen kompromis, když smlouva počítá jednak s finanční pomocí státům zavádějícím politické reformy (dle čl. 5 § 3), jednak s možností svolání dvoustranných rozhovorů, pokud se některá ze stran domnívá, že dochází k ohrožení *zásadního prvku* smlouvy – jednostranně pak může protestující stát od smlouvy částečně či zcela odstoupit. K přerušení spolupráce zatím státy EU přikročily pouze v případě Nigeru, Pobřeží slonoviny, Haity a Toga; v případě Guiney-Bissau, Fidži a Komor došlo jen k přehodnocení poskytované pomoci, aniž by tato byla zcela přerušena.⁸³

Skutečně silná pozice EU v oblasti lidských práv přišla až s Lomé IV+. Článek 5 (1)(3) smlouvy Lomé IV+ udává, že respektování lidských práv, demokratických zásad a vlády zákona, které podpírá vztahy mezi AKT a Společenstvím a všechna opatření smlouvy, a určuje zahraniční i domácí politiku smluvních stran, bude zásadním (essential) prvkem smlouvy. Článek 366a (2) upravuje proceduru aplikovanou v případě porušení smlouvy. Na návrh jedné strany, pokud se nejedná o urgentní případ, budou uspořádány konzultace směřující k vyhodnocení situace a případně k nápravě. Daný článek pro tyto případy přesně vymezuje, kdo zastupuje EU a kdo AKT. Konzultace jsou zahájeny 15 dní po svolání a trvají nejvíce 30 dní. V případě nenalezení dohody, odmítnutí konzultací osočenou stranou, či v naléhavém případě může stěžovatel přistoupit k přiměřeným krokům včetně částečného či úplného pozastavení plnění smlouvy či, a rozumí se v krajním případě, ukončení smluvního vztahu. Dotyčná strana bude o daném rozhodnutí předem spravena. Opatření bude odvoláno ihned po nápravě. Zřízením zásadních prvků – dodržování lidských práv, demokracie a vláda zákona –

⁸³ HAGUENAU-MOIZARD, opus cit., s. 80, HILPOLD, opus cit., s. 60 - 63

jako podmínek smluvního stavu se těžiště smlouvy přeneslo z výlučně ekonomické oblasti do oblasti politické.⁸⁴

4. Dohoda z Cotonou

4.1. Dobový kontext

Dohoda z Cotonou do značné míry ztělesňuje soudobé trendy v regionální ekonomické integraci. Regionální liberalizace mezinárodního obchodu se po 2. světové válce profilovala jako doplněk, nadstavba a případně náhražka globálního odbourávání cel a jiných obchodních bariér v rámci systému GATT. Ačkoliv ekonomové obecně varují, že nahrazení všeobecné liberalizace mezinárodního obchodu regionálními snahami znemožní obyvatelům celého světa využít celkového hospodářského potenciálu planety (několikamiliardový trh, možnosti celoregionální specializace výroby, plné využití celosvětově dostupných lidských zdrojů za pomoci migrace pracovních sil aj.), ukázaly se některé projekty velice úspěšnými. Projekt evropské integrace či jihoamerický MERCOSUR již přinesly své ovoce. Valná většina těchto plánů, v mnoha případech africké provenience, ovšem nevyústila v nic více než „prázdné skořápky“. Novou generaci projektů regionální integrace představují zóny volného obchodu Sever-Jih vznikající od 90. let 20. století. Často se jedná o pokusy hospodářsky propojit vyspělé oblasti (Evropa, severní Amerika, severovýchodní Asie) s přílehlými rozvojovými regiony. Jmenujme například NAFTA, zóny volného obchodu ustavené mezi EU a státy Středomoří, smlouvu mezi USA a Chile z prosince 2002 a konečně také faraonský projekt Zóny volného obchodu Amerik (FTAA).⁸⁵ Peter Sutherland, bývalý evropský komisař odpovědný za hospodářskou soutěž a generální tajemník SOO, vydal zprávu, v níž upozornil na možná úskalí vzniku nadměrné skupiny regionálních obchodních organizací, které staví nové, nadbytečné hráze mezinárodnímu obchodu. Sutherland doslova řekl, že současné praktiky hospodářské integrace mění „doložku nejvyšších výhod [...] na doložku výhod nejnižších.“⁸⁶

⁸⁴ HILPOLD, opus cit., s. 63 - 64

⁸⁵ REGNAULT, opus cit., s. 20 - 21

⁸⁶ KRPEC, Oldřich; PŠEJA, Pavel (eds.). *Mezinárodní politická ekonomie*. Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2006. s. 84

Smlouvy z Maastrichtu, Amsterdamu a Nice postupně umožňovaly a dokonce přikazovaly změnu rámce vztahu EU-AKT. Například článek 11 Maastrichtské smlouvy praví, že cílem Společné zahraniční a bezpečnostní politiky je „zachovat mír a posilovat mezinárodní bezpečnost, [...] podporovat mezinárodní spolupráci, rozvíjet a upevňovat demokracii a právní stát, jakož i respektování lidských práv a základních svobod.“ To se muselo promítnout do svazku se skupinou AKT. Vztahy s řadou zemí přitom byly poznamenány kritikou evropské veřejnosti, která odmítala akceptovat vyplácení rozvojové pomoci či jiné zvláštní zacházení nedemokratickým režimům subsaharské Afriky. Vztahy mezi EU a zeměmi AKT se musely dostat i do souladu s Jednotným evropským aktem – Banánový protokol kupříkladu omezoval distribuci banánů dovezených ze zemí AKT do EU, což očividně porušovalo zásadu svobodného pohybu zboží.⁸⁷

Spíše než reakcí na veřejné mínění v evropských zemích je však Dohoda z Cotonou výrazem ústupu Evropské unie mezinárodním kritikám, které odsuzovaly nekompatibilitu předchozího obchodního režimu z Lomé a které vyvrcholily v pověstných banánových válkách mezi USA a EU. Obchod s banány byl nejvíce kritizovanou částí obchodního režimu z Lomé. Několikrát se jím musely zabývat panely Orgánu pro řešení sporů GATT a Světové obchodní organizace.⁸⁸

Hlavním cílem mezinárodní kritiky obchodní politiky Evropské unie vůči vybraným africkým, karibským a tichomořským byla ovšem nereciprocita výhod. Nereciproční obchodní výhody vyplývající ze smlouvy z Lomé odporovaly článku XXIV § 8 b) smlouvy GATT z roku 1947 o oblastních obchodních smlouvách. Podle tohoto článku měla taková uskupení odbourávat cla u podstatné části vzájemné obchodní výměny, nicméně zásadně v souladu s principem reciprocity. EU se dlouho v souvislosti s plněním článku XXIV odvolávala na část IV GATT, jejíž článek XXXVI v § 8 vyzývá signatářské státy, aby rozvojovým státům nabízely nereciproční výhody. Achillovou patou tohoto argumentu bylo, že EU dané jednostranné výhody tohoto rozsahu neposkytovalo všem rozvojovým zemím, ale pouze skupině AKT. Kromě toho

⁸⁷ BABARINDE, Olufemi; FABER, Gerrit. From Lomé to Cotonou: Business as Usual? *European Foreign Affairs Review*. no. 9, 2004. s. 32 - 33

⁸⁸ SANTOS, Carla. "European Union Support for Regional Integration Initiatives in Developing Countries." in COSGROVE-SACKS, Carol (ed.). *Europe, Diplomacy and Development: New Issues in EU Relations with Developing Countries*. New York: Palgrave, 2001. s. 45

nepanovala uvnitř SOO shoda na interpretaci ustanovení části IV, kterou si některé státy vykládaly jako deklaráci vstřícného postupu vůči rozvojovým zemím, spíše než jako kogentní právní normu zavádějící k porušování základních principů GATT. Počinání EU bylo ostatními signatáři GATT tolerováno v průběhu Studené války. Po roce 1990 však došlo ke zlomu.⁸⁹

V roce 1995 se EU rozrostla o tři nové členské státy a stala se největším světovým dovozcem banánů. Již v roce 1993 propukl spor mezi signatáři smlouvy Lomé IV a některými latinskoamerickými producenty banánů (Kolumbie, Kostarika, Guatemala, Nikaragua, Venezuela). 10. února 1993 byl sestaven panel, který v červnu téhož roku vydal stanovisko, podle něhož je nepřijatelné, aby s odvoláním na čistě nabádavé ustanovení části IV smlouvy byla porušována zásada doložky nejvyšších výhod. Panel dále navrhl, aby se pravidla obchodu mezi EU a AKT buď přizpůsobily zásadám smlouvy GATT týkajícím se oblastních integračních uskupení či aby byly zachovány v rámci výjimky. Ačkoliv stanovisko panelu nebylo při první Banánové válce postoupeno Výboru GATT (1947), EU dobrovolně požádalo signatářské státy o udělení výjimky (*waiver*) podle tehdy spíše laxní a nepřesné formulace článku XXV § 5 GATT. Výjimka byla na žádost 49 zemí EU a AKT, které byly zároveň signatáři GATT, udělena 9. prosince 1994 na 6 let.⁹⁰

Nová společná pravidla obchodu s banány, která v rámci EU vznikla v roce 1993 stanovila kvóty na dovozy banánů ve výši 2 milionů tun, v jejichž rámci byl zemím AKT povolen dovoz zcela oproštěný od cel, zatímco banány ze zemí nezařazených do skupiny AKT podléhaly celné sazbě 100 Ecu za tunu. Dovoz nad tuto kvótu byl zatížen všeobecným clem 850 Ecu za tunu, respektive 750 Ecu pro „netradiční“ banány původem ze zemí AKT. Proti těmto opatřením ostře vystupovalo Německo, významný dovozce latinsko-amerických banánů. V rámci SOO proti opatřením EU brojily

⁸⁹ LEBULLENGER, Joël. Les dispositions commerciales de l'accord de partenariat ACP/CE de Cotonou confrontées aux règles de l'OMC. *Revue des affaires européennes*. 2001/2002, no. 1, s. 77 – 78

⁹⁰ Memorandum o dohodě Uruguayského kola sice nijak výrazně nezměnilo interpretaci článku XXIV ve věci oblastních integračních uskupení. Výrazně se však změnilo ošetření výjimek – ty musí být napříště opodstatněny výjimečnými okolnostmi. Výjimky trvající déle než 12 měsíců musí být každoročně přezkoumány a o odsouhlaseny všemi členy SOO. Ačkoliv podle článku IX § 2 Smlouvy ustavující SOO stačí k přijetí výjimky ¾ většina hlasů, rozhoduje se za pomoci konsenzu. Stále větší a rozličnější členská základna postupně rozhodovací proces paralyzuje. Státy jsou tak ochotny přijímat opatření typu výjimek pouze při velkých vyjednáváních v rámci vyjednávacích kol, kde dochází k obchodování s celými balíky opatření (*package deal*). Pascal Lemy v této souvislosti kritizoval „středověký systém“ rozhodování v období globalizace. viz LEBULLENGER, opus cit., s. 78 - 79

latinsko-americké státy pěstující banány.⁹¹ Od roku 1993 bylo panelem GATT rozhodnuto, že výhody pro pěstitele a dovozce banánů ze zemí AKT porušují články I (národní zacházení) a III (doložka nejvyšších výhod) GATT. EU si proto dojednalo výše zmíněnou výjimku podle článku XXIV GATT, která jí umožnila prodloužit celní úlevy pro země AKT. 14. října 1995 ji Generální rada SOO prodloužila na dobu do 29. února 2000, kdy měla skončit platnost poslední smlouvy z Lomé. Latinskoamerické země však napadly i výše popsané kvóty, které podle nich byly stejně diskriminační jako snížení cla. EU proto podepsala s některými latinskoamerickými zeměmi rámcovou dohodu, kterou zvýšila kvóty a rozdělila je mezi dotčené země. V roce 1998 rozšířila zvýhodněný režim také na všechny nejméně rozvinuté země, což v praxi prospělo 7 zemím. Do boje se však zapojily i USA a to po boku států, které nepodepsaly rámcovou dohodu s EU (Mexiko, Guatemala, Honduras), a věc předaly Orgánu pro řešení sporů. Ten své stanovisko vydal v květnu 1997 a odvolací orgán pak o několik měsíců později. Ochranná opatření byla odsouzena nejen z pozice GATT, ale i GATS – včetně rámcových dohod, které byly diskriminační vůči třetím státům.⁹² EU nakonec v roce 1998 uposlechla a zrušila režim rozlišující dovozce, ale udržela systém tarifních kvót lišících se mezi zeměmi. USA pohrozily nejen opětovným předáním záležitosti Orgánu pro řešení sporů, ale také odvetnými obchodními opatřeními. Orgán pro řešení sporů nakonec na podnět Ekvádoru rozhodl, že i upravený režim dovozu banánů odporuje pravidlům GATT a Evropské unii nezbylo než radikálně reformovat svou obchodní politiku vůči zemí AKT. Privilegované zacházení s dovozy banánů ze zemí AKT poukázalo na rozpor mezi režimem Lomé a pravidly mezinárodního obchodu. Smlouva z Cotonou již v 1. článku naopak podtrhuje záměr začlenit země AKT plnohodnotně do struktur mezinárodního obchodu.⁹³

Banánové války byly bezpochyby hlavním impulzem pro reformu obchodních vztahů Evropské unie a subsaharské Afriky. Světová obchodní organizace ovšem napadala i další oblasti mezinárodní směny zboží, v nichž EU nabízela vybraným zemím exkluzivní podmínky. Podobně kontroverzním se ukázal preferenční obchod s cukrem,

⁹¹ Vláda USA se ve sporu angažovala zejména kvůli zájmům amerických firem vyvážejících banány ze střední Ameriky – často se mluví o „dolarových banánech“.

⁹² Podle verdiktu z 22. května 1997 byl obchodní režim EU-AKT v rozporu s těmito články GATT: I.1 (doložka nejvyšších výhod), III.4 (národní zacházení) a XIII.1 (nediskriminační uplatnění množstevních omezení GATT 1994) jakož i s některými články GATS: I.2, I.3, II a XVII.

⁹³ ABASS, opus cit., s. 443 – 447, HAGUENAU-MOIZARD, opus cit., s. 69 – 72, SANTOS, opus cit., s. 45, viz také BABARINDE, opus cit., s. 28

Dalším sektorem, ve kterém se Evropská unie po dlouhou dobu snažila uplatňovat výjimky z mezinárodního obchodního režimu a chránit tak své výrobce před nezadržitelnou konkurencí z rozvojových zemí, byla textilní a oděvní výroba. Textil a oblečení byly po dlouhou dobu „klenoty vyspělých ekonomik“ a sehrály klíčovou úlohu při průmyslové revoluci. D. Ricardo používal právě textil a víno k vysvětlování své teorie komparativních výhod. Dnes je tento průmysl hnacím motorem pokroku rozvojových ekonomik – ty se podílí jednou polovinou na světových vývozech textilu a dvěma třetinami na vývozech oblečení. Největšími odbytišti jejich produkce jsou, podle očekávání, vyspělé ekonomiky Severu - Evropa (€135 miliard⁹⁵), USA (€100 miliard). Textilní průmysl je ve vyspělých ekonomikách zároveň jedním z nejméně dynamických odvětví. S výjimkou specializovaných producentů technických tkanin či luxusní produkce se evropským a americkým výrobcům nedaří čelit levné konkurenci především asijské proveniencí. Jihoevropské země přitom mají dodnes poměrně rozsáhlý, nikoliv však konkurenceschopný textilní průmysl. Stejně jako ve vztahu k bývalým evropským koloniím se i v této oblasti staví Německo a Nizozemí za větší liberalizaci mezinárodního obchodu. V letech 1974 – 1995 platila výjimka tzv. *Multifibre Agreement* (MFA), jež vyjímal textil a oblečení ze standardního systému GATT, konkrétně článku XI zakazujícího uplatňování kvót. MFA prodlužoval již existující množstevní výjimky na bavlněný textil, oblečení a rozšířil je i o vlnu a umělá vlákna. Dohoda rovněž omezovala platnost článku I GATT zakazujícího diskriminační opatření v rámci kvót. Přestože měl být MFA dočasným opatřením, byl pravidelně obnovován. Teprve 1. ledna 1995 byl nahrazen Dohodou o textilu a oděvnictví (*Agreement on Textiles and Clothing*), která stanovila přechodné období do 31. prosince 2004, kdy měla být na textilní průmysl uplatněna pravidla GATT v plné míře – to obnáší zákaz diskriminace a zrušení kvót. (To bylo také výsledkem jednání Uruguayského kola).⁹⁶

⁹⁴ HAGUENAU-MOIZARD, opus cit., s. 73

⁹⁵ Celková spotřeba měřená jako součet produkce a dovozy minus vývozy; viz CATTANEO, Olivier; MARNIESSE, Sarah. *Life after Quotas? A Case Study of the Cambodian Textile Industry*. Paris: Agence Française de Développement, 2005. s. 21

⁹⁶ CATTANEO, opus cit., s. 13 - 16

Jakkoliv postupná liberalizace mezinárodního obchodu s textilním a oděvnickým zbožím uspíšila reformu evropsko-afrického obchodního režimu, nedá se říci, že by země subsaharské Afriky měly na této transformaci velký zájem. Africké země ve skutečnosti těžily z předchozího systému kvót, v jejichž rámci měly zajištěny svůj podíl na dovozu do Evropské unie. Úspěšné asijské země, které naplnily své dovozní kvóty do EU navíc často přikračovaly k delokalizaci nadbytečné výroby do chudších zemí s nízkými náklady na pracovní sílu (na rozdíl od značně mechanizované výroby samotného textilu je oděvnictví oborem velice náročným na manuální práci). Z tohoto trendu profitovaly i země subsaharské Afriky, kam část svojí produkce přemístily celosvětově velice úspěšné čínské firmy. Ty se tímto způsobem snažily kompenzovat množstevní omezení vstupu na trhy EU a USA vyplývající z Dohody o textilu a oděvnictví, jednak chtěly zužítkovat i zvláštní výhody, které africkým zemím poskytla Evropská unie v rámci obchodního režimu z Lomé i USA (prostřednictvím *African Growth and Opportunity Act*). Africké ekonomiky měly z amerických obranných snah namířených proti asijské obchodní expanzi jednoznačně prospěch. Asie byla jako dovozce skutečně oslabena – z 80% dovozů v roce 1980 se ocitla na 50-60% v roce 2002. Čínu, předního obchodního partnera USA, předešlo Mexiko, Honduras, Guatemala a El Salvador. Pakistán, Kambodža a africké země (v návaznosti na *African Growth and Opportunity Act*) se rovněž začaly objevovat na americkém trhu. Vývoz ze zemí subsaharské Afriky do USA narostl mezi lednem a červencem 2002 o 27%, byť se v souhrnu stále jedná o nevýznamné objemy zboží.⁹⁷ Odbourání kvót naopak způsobilo zpětnou koncentraci většiny výroby v zemích s nejefektivnějším textilním a oděvnickým průmyslem. Podle prognóz měla tato změna nejvíce prospět Číně, jejíž podíl na trhu s oděvy měl stoupnout ze 16 na 50% v USA a Kanadě a z 18 na 29% v Evropě.⁹⁸ Naopak africké země narazily na tvrdou asijskou konkurenci a to i na domácích trzích. Výrazně to pocítily zejména ty státy, které na textilní průmysl vsadily při snahách o industrializaci a diverzifikaci vývozů (Mauritius, Keňa, Lesotho, Zimbabwe).⁹⁹ Je třeba připomenout, že se nehledě k některým úspěšným pokusům o vybudování oděvního průmyslu subsaharská Afrika stále nachází na samém spodku výrobní hierarchie daného segmentu a dodává částečně zpracované suroviny.¹⁰⁰ I nadále

⁹⁷ CATTANEO, opus cit., s. 14 – 15 a 20

⁹⁸ CATTANEO, opus cit., s. 17

⁹⁹ TULL, Denis. *China in Africa: Scope, Significance and Consequences*. Berlin: German Institute for International Affairs and Security, 2006 (nepublikovaná verze zaslaná autorem), s. 16

¹⁰⁰ Viz tabulka v Příloha č. 3

tak bude v tomto kontextu hrát nejdůležitější roli vývoz bavlny, která se společně s další zemědělskou produkcí stala jablkem sváru mezi subsaharskou Afrikou a vyspělými státy světa.

Zemědělství je pro EU již tradičně nejbolestnější agendou na světových fórech. V nejméně rozvinutých zemích zaměstnává 70% pracovní síly (30% ve středně rozvinutých zemích a pouhá 3% ve vyspělých zemích). Kromě zaměstnanosti sehrává zemědělství v rozvojových zemích klíčovou úlohu i coby zdroj exportních příjmů a nástroj potravinové bezpečnosti. Většina obyvatel žijících pod hranicí chudoby nachází obživu právě v zemědělství, což jej činí zásadním sektorem v odstraňování chudoby. Afrika proto v rámci tzv. Rozvojového kola jednání (Rozvojová agenda z Dauhá) vsadila na omezení zemědělských dotací. Zemědělství bylo kdysi považováno za motor rozvoje. Od 60. let 20. století docházelo k rapidní dynamizaci tohoto sektoru, růst příjmů z exportu zemědělské produkce se projevoval i v 70. letech. Státy tak získávaly dostatečné prostředky k investicím do zemědělství, jehož modernizace byla pokládána za nezbytnou. Od 80. let ovšem rostou pochybnosti o správnosti keynesiánských přístupů, projevuje se krize zadlužení a nastupuje Washingtonský konsenzus.¹⁰¹ Ten ovšem v sektoru zemědělství neuspěl a způsobil africkým zemím významné schodky v obchodu s potravinami. Některé země se propadly až do stavu akutní potravinové krize. Evropská unie i jiné vyspělé země přitom ve stejném období zvyšovaly podporu svým zemědělcům. Podle odhadů se zemědělské dotace různých forem v zemích OECD pohybovaly v roce 1997 kolem 370 miliard USD, což odpovídá šestinásobku prostředků věnovaných na rozvojovou pomoc.¹⁰²

Vyspělé země se při obhajování této podpory hájí multifunkčností zemědělství (to má údajně nezastupitelnou funkci při prevenci nadměrné migrace do měst, ochraně kulturního dědictví, prevenci katastrof aj.). Pro Afričany je zemědělství v první řadě prostředkem potravinového zabezpečení. Africké země tudíž požadují větší otevřenost vyspělých trhů, omezení dotací a zároveň určitou flexibilitu, aby mohly samy rozvíjet svůj zemědělský sektor. Třetí cestu na mezinárodní scéně prosazuje tzv. Cairns

¹⁰¹ Pojem Washingtonský konsenzus vytvořil v roce 1999 ekonom John Williamson. Vyjadřuje shodu mezi americkým Kongresem, Mezinárodním měnovým fondem a Světovou bankou o nutnosti udržovat rozpočtovou kázeň a liberalizovat finanční trhy i obchod. Viz GABAS, Jean-Jacques. *L'aide publique française au développement*. Paris : La documentation Française, 2005. s. 9

¹⁰² HAMMOUDA, opus cit., s. 193 - 198

Group¹⁰³, podle níž je třeba odbourat veškerá omezení mezinárodního obchodu se zemědělskými produkty. Místo subvencí, které deformují tržní ceny, navrhuji přenechání určování cen trhu. Neshody těchto 3 skupin se projevují již od Uruguayského kola a lze je seskupit do 3 oblastí:¹⁰⁴

Přístup na trhy: Zatímco mezi roky 1945 a 1995 klesla průměrná cla u průmyslových výrobků ve světě ze 40% na 4%, ustálila se tato hodnota v případě zemědělských produktů na 62%. Známý je fenomén hřebenových cel, tedy nezvykle navýšených sazeb u některých komodit: 180% u banánů v EU, 550% u arašídů v Japonsku a 132% v USA. Jiné „strategické“ komodity (cukr, rýže, maso, mléčné produkty, zelenina a ryby) mohou podléhat v zemích OECD clům 600% až 900%. Starosti činí rozvojovým zemím i celní progresivita – tj. celní zatížení zpracovaných produktů (káva, kakao, mouky, džusy a šťávy). Rozvojové země tak nejsou stimulovány k industrializaci a diverzifikaci vývozu. Zpracované výrobky jsou tudíž ve vývozech rozvojových zemí zastoupeny pouhými 17%, v případě NRZ pouze 5%. Rozvojové země nebyly oceněny za otevření svých trhů po Uruguayském kole obdobným gestem rozvinutých států.

Vnitřní podpora produkci: 20% HDP vytvořeného v zemědělství je v zemích OECD věnováno na podporu zemědělství (někdy až 50%). Africké země naproti tomu své nástroje podpory zemědělství od 80. let výrazně omezily. To ještě umocnilo rozdíl mezi zastaralým africkým zemědělstvím a subvencovanou moderní agrární výrobou v Evropě. Africké země na toto upozorňují od Uruguayského kola, odpor zemí OECD ovšem dospěl ke kompromisu – tj. progresivnímu snížení dotací nyní rozčleněných do 3 kategorií: oranžová (pomoc narušující tržní ceny, musela být snížena o 20% ve vyspělých zemích a o 13,3% v rozvojových zemích) ; modrá (výjimka pro EU, která jejím prostřednictvím byla přesvědčena k podpisu dohody; jedná se o podporu odvozenou od výměry půdy či počtů živého inventáře); zelená (přímé dotace rolníkům s minimálními dopady na tržní ceny; jedná se hlavně o ekologicky a sociálně zaměřené subvence).

¹⁰³ úspěšné země vyvážející zemědělskou produkci, má 19 členů: Argentina, Austrálie, Bolívie, Brazílie, Chile, Costa Rica, Filipíny, Guatemala, Indonésie, Jihoafrická republika, Kanada, Kolumbie, Malajsie, Nový Zéland, Pákistán, Paraguay, Peru, Thajsko, Uruguay

¹⁰⁴ HAMMOUDA, opus cit., s. 198 - 203

Vývozní dotace: 90% světového úhrnu těchto subvencí udílí EU. Celková výše takto vynaložených prostředků by však byla vyšší v případě zahrnutí dotovaných vývozních půjček v USA (prostředky věnované na garanci těchto půjček se v roce 1998 vyšplhaly na 5,9 miliard USD).

Pokud je zemědělství pokládáno za nejproblematictější bod agendy na zasedáních Světové obchodní organizace, pak jedna z jeho podmnožin – podpora pěstitelům bavlny – je v současnosti frontovou linií. Světový trh s bavlnou skýtá dokonalý příklad rozporu mezi liberalizační rétorikou evropských a amerických politiků a praxí. Zároveň ukazuje na paradoxy obchodních politik Evropské unie a Spojených států.

USA a Čína produkují přibližně 20% světové bavlny. Tři čtvrtiny produkce pak pochází z rozvojových zemí (Indie, Pákistán, Uzbekistán a africké země). V Africe patří mezi její největší producenty země Sahelu - bavlna je zastoupena 40% ve vývozech Burkiny Faso a Beninu a 30% v exportu Čadu a Mali. Světová produkce bavlny mezi roky 1960 až 2001 stoupla z 10 na 20 milionů tun, což vyvolalo citelný propad cen. Nejsilněji to pocítili právě afričtí pěstitelé, kteří nemohou počítat se štědrá podporou ze strany svých vlád. Přestože je pěstování bavlny ve vyspělých zemí ekonomicky zcela marginální činností, dostává se tamním zemědělcům vydatných finančních injekcí. Podpora USA svým producentům bavlny dosáhla při kampani 2001/2002 výše 3,7 miliard USD – to představuje trojnásobek rozvojové pomoci směřující z USA do Afriky. Ceny bavlny v USA přesáhly světové ceny o 91%. Stejně tak své pěstitele podporuje EU – španělským a řeckým pěstitelům umožnila navýšit ceny na 184%, resp. 144% světových cen. Španělsko a Řecko produkují pouze 2,5% světové bavlny, přesto k jejich pěstitelům při kampani 2001/2002 mířilo 16% světových dotací. Dotace v USA, Španělsku a Řecku v tomto období tedy dosáhly výše 4,5 miliard USD. Kauza bavlny se stala emblematickou katarskému kolu jednání. V dubnu 2003 předložili představitelé západoafrického Beninu jednající jménem 4 afrických zemí (Benin, Burkina Faso, Čad a Mali) Zemědělskému výboru požadavek o pomoc v krizi způsobené propadem světových cen bavlny. Africké země produkující bavlnu volaly po okamžitých opatřeních proti propadu cen této komodity. Žádaly o vytvoření kalendáře, který by předepsal snižování dotací ve vyspělých zemích a zároveň o finanční pomoc pro přechodné období. Předseda Zemědělského výboru SOO Harbinson přišel s myšlenkou zařazení bavlny mezi „zvláštní produkty“, tedy takové, které hrají zásadní roli při

zajišťování potravinové bezpečnosti a venkovského rozvoje v afrických zemích.¹⁰⁵ Odpor rozvojových zemí vůči zemědělským dotacím se postupně stal útesem, na kterém ztroskotala veškerá další multilaterální jednání o liberalizaci světového obchodu. Africké země se ukázaly být v tomto ohledu nebývale jednotné. Otázka zemědělských dotací svedla dohromady rozvojové země ze skupiny G-20¹⁰⁶ i nejméně rozvinuté země. Odlišné priority rozvojových a rozvinutých zemí proměnily ministerské konference v mexickém Cancúnu (září 2003) a v Hong Kongu (prosinec 2005) v dialog hluchých. Zatímco Evropská unie, USA a Japonsko pokračovaly ve své kampani za zjednodušení a zabezpečení zahraničních investic, posilování pravidel hospodářské soutěže a transparentnosti veřejných zakázek (tj. body sdružené do tzv. Singapurských otázek) a ochranu duševního vlastnictví, trvaly rozvojové země neoblomně na odbourání vysokých cel a státních podpor zemědělství v rozvinutých zemích. Dohoda z 18.12.2005 sice předjímá odstranění vývozních subvencí zemědělcům do roku 2013, zemědělství však i nadále blokuje pokrok v katarském kole jednání.¹⁰⁷ Lpění Evropské unie na ochraně agrární výroby ostře kontrastuje s deklarovaným záměrem učinit z mezinárodního obchodu nosnou raketu rozvoje zemí třetího světa. Při posuzování změn, které vnesla Dohoda z Cotonou je proto třeba mít na paměti, že se evropským vládám dostává jen malé politické vůle k radikální transformaci agrárního sektoru, který díky umělým cenám představuje neúnosnou konkurenci i pro africké zemědělce.

Přestože obchodní režim EU-AKT nikdy neodpovídal pravidlům GATT, byl dlouho tolerován. Rozpor mezi všeobecnými a zvláštními výhodami (ty, které poskytovala EU zemím AKT byly podstatně výhodnější než všeobecné) byl kritizován signatáři GATT i Konferencí OSN o obchodu a rozvoji. Rozvojové země, které nebyly zahrnuty do systému zvláštních výhod EU, chtěly, aby na ně byly výhody rozšířeny, stávající země AKT zase chtěli od EU záruky na zachování výhod.¹⁰⁸ V 90. letech se ovšem zvláštní vztah EU a zemí AKT postupně přesunul z kategorie tolerovatelné anomálie do kategorie stále méně trpěné výjimky odsouzené k zániku. Při rozhodování o udělení výjimky byla navíc EU vystavena nepřijemnému „hospodářskému vydírání“, když Spojené státy a některé latinsko-americké státy podmiňovaly svou podporu prodloužení

¹⁰⁵ HAMMOUDA, opus cit., s. 247 - 249

¹⁰⁶ Skupina G-20 (též známá jako G-21, G-22 či G-20+) sdružuje rozvojové státy vyjadřující mimo jiné odpor zemědělským dotacím ve vyspělých zemích. Často vystupuje ve shodě se skupinou vývozců zemědělské produkce – tzv. *Cairns Group*

¹⁰⁷ KRPEC, opus cit., s. 88 - 89

¹⁰⁸ ABASS, opus cit., s. 442

výjimky pro režim Lomé až do konce roku 2007 uzavřením pro ně výhodné dohody v banánovém sporu táhnoucím se od roku 1995. EU se dohodlo s USA i Ekvádorem a nabídlo jim zavedení režimu kvót od 1. července 2001 (od počátku se počítalo s jeho zánikem v roce 2006, kdy se mělo přejít k čistě celní ochraně). Bushova vláda poté v průběhu nadcházející Ministerské konference SOO přislíbila podporu výjimce pro režim EU-AKT. Tento problematický vývoj ukázal na nutnost definitivně reformovat vztahy států EU a AKT. Mimo jiné je třeba vzít v potaz fakt, že dané výjimky mohly být kdykoliv zpochybněny za pomoci Systému pro řešení sporů. To se ostatně stalo v roce 1997 při vypuknutí druhé Banánové války. Po Banánových válkách nebyla myslitelná ani reforma tzv. zmocňovací klauzule (*enabling clause*) přijaté signatářskými státy GATT 28. listopadu 1979 – tato klauzule umožňovala výrazné a dlouhotrvající výjimky z principu doložek nejvyšších výhod ve prospěch Všeobecného systému preferencí a vzájemných výhod mezi státy globálního jihu.¹⁰⁹

Evropská komise v Zelené knize z podzimu 1996 navrhovala nahrazení výhod podle smlouvy z Lomé Všeobecným systémem preferencí. To bylo ovšem zamítnuto valnou většinou zemí AKT s odůvodněním, že by se tím odboural smluvní vztah, který vytvářely postupně smlouvy z Yaoundé a Lomé. Navíc jsou podmínky VSP mnohem méně výhodné než bezcelní režim podle Smlouvy z Lomé. Podlé té se 90% produkce zemí AKT nepatřících mezi NRZ dostává na jednotný evropský trh zcela bezcelně a bez množstevních omezení. Tento podíl vzroste na 99% pokud zahrneme i produkty zatížené dovozními kvótami. Naopak podle VSP by bylo 30% dovozů všech AKT zemí zatíženo preferenčními cly. I částečná aplikace VSP by navíc nejvíce prospěla nejvíce konkurenceschopným zemím, tedy zpravidla těm nepocházejícím ze skupiny zemí AKT. Země AKT nepatřící mezi NRZ by se navíc staly obětí odbourávání výhod k sektorech, kde jsou konkurenceschopné.¹¹⁰

4.2. Vznik dohody

Výše zmíněná Zelená kniha předcházející Dohodě z Cotonou již obsahovala ustanovení o politické podmíněnosti, ačkoliv se objevily pochybnosti, zda to státy AKT přijmou. Také se tam objevil návrh na zařazení Evropského rozvojového fondu do rozpočtu;

¹⁰⁹ LEBULLENGER, opus cit., s. 79 - 80

¹¹⁰ LEBULLENGER, opus cit., s. 80

právě to přitom dříve činilo vztah EU –AKT zcela výjimečným.¹¹¹ Konečně, Zelená kniha navrhovala, aby EU nadále stavěla svůj vztah k zemím AKT na vztazích s jednotlivými regionálními uskupeními, což by však podle některých analýz mohlo tříštit konzistenci AKT skupiny.¹¹² Pokyny Evropské komise k vyjednávání o nové dohodě o spolupráci se zeměmi AKT z října 1997 již přesně definují 5 základních témat k nastávající debatě: politický rozměr; nové zaměření spolupráce na odstranění chudoby a soukromý sektor; uznání, že dosavadní smluvní režim z Lomé nedostal očekáváním a že je třeba vytvořit nový; snížení počtu nástrojů rozvojové pomoci, její větší koncentrace na omezené množství sektorů a lepší monitoring; zdůraznění významu regionálních organizací.¹¹³

Jednání předcházející Dohodě z Cotonou započala již v září 1998. Po 18 měsících vypjatých rozhovorů se i přes obavy, že jednání nebudou uzavřena do určeného termínu (únor 2000), podařilo dospět k dohodě – na konferenci ministrů v Bruselu 2. a 3. února 2000,¹¹⁴ smlouva pak byla slavnostně podepsána 23. června 2000 v beninském hlavním městě. Závěrečný akt se měl ve skutečnosti původně konat ve fidžijské metropoli Suvě. Státní převrat v této ostrovní republice ovšem donutil pořadatele přesunout ceremoniál do Cotonou.¹¹⁵ Ačkoliv byla při podpisu smlouvy z Cotonou ze strany EU deklarována snaha předejít prodlevám známým z uvádění v platnost smluv Lomé IV (podepsána v prosinci 1989, v platnost vstoupila po 21 měsících ratifikačního procesu v září 1991) a Lomé IV+ (podepsána v listopadu 1995, v platnost vstoupila po 30 měsících v červnu 1998), nevyhnula se stejným obtížím ani smlouva z Cotonou – v květnu 2002, tj. 2 roky od podepsání smlouvy, sice země AKT nashromáždily více, než potřebných 51 ratifikací, ze strany EU ji však ratifikovalo pouze 8 členských států (bylo třeba 15 ratifikací).¹¹⁶ Smlouva vstoupila v platnost 1. dubna 2003 poté, co ji ratifikoval požadovaný počet 2/3 signatářů, a nahradila tak Lomé IV, jejíž platnost skončila v listopadu 2001.

¹¹¹ Viz blíže KARL, Kenneth. Le Fonds européen de développement : un pas vers ‘la budgétisation’? Le Courier ACP-UE. no. 201, novembre-décembre, 2003. s. 12 – 13.

¹¹² WHITEMAN, opus cit., s. 34;

viz též *Green Paper on relations between the European union and the ACP countries on the eve of the 21st century - challenges and options for a new partnership*, s. 54 – 55

¹¹³ *Guidelines for the negotiation of new co-operation agreements with the African, Caribbean and Pacific Countries*. s. 3 – 5

¹¹⁴ COSGROVE-SACKS, opus cit., s. 46

¹¹⁵ JELÍNEK, opus cit., s. 27 - 28

¹¹⁶ ARTS, opus cit., s. 97

Dohoda z Cotonou byla uzavřena na 20 let, přezkoumání smlouvy a úpravy jsou možné každých 5 let, stejně tak je každých 5 let obnovován finanční protokol. Počet signatářských zemí AKT se při podpisu Dohody z Cotonou zvýšil z předchozích 71 na 77 (přibyly tichomořské státy Cookovy ostrovy, Marshallovy ostrovy, Mikronésie, Nauru, Niue a Palau). Kuba byla díky podpoře zemí členských zemí přijata do AKT v prosinci 2000. Šlo historicky o první zemi, která do skupiny vstoupila, aniž by v tu chvíli byla signatářským státem Dohody. Somálsko nebylo z vnitropolitických důvodů schopné podepsat Lomé IV, Lomé IV+ ani Dohodu z Cotonou. S ohledem na zvláštní okolnosti je však považováno za *de facto* smluvní stranu. Pro určité účely by mohlo získávat prostředky finanční a technické spolupráce; je také zahrnuto na seznamu NRZ spadajících do Dohody z Cotonou (čl. 93, příloha VI).¹¹⁷

4.3. Jednotlivé změny oproti Dohodě z Lomé

V zájmu větší flexibility nového režimu a kvůli odbourání potřeby vleklých předělávání smlouvy při jakýchkoliv úpravách bylo rozhodnuto, že smlouva z Cotonou bude rozdělena do dvou dokumentů, které doposud tvořily kompaktní celek. Existuje tedy Dohoda o partnerství mezi zeměmi AKT a EU (obecná) společně s řadou dodatků a protokolů. Celé kompendium pak stanoví veškeré podrobnosti cílů a strategií spolupráce, sektorové politiky a strategie i přesné operační postupy ve stanovených oblastech spolupráce.¹¹⁸

S přihlédnutím k výše popsaným změnám ve světovém obchodě a k mezinárodnímu tlaku se EU rozhodla reformovat svůj vztah k zemím AKT. Narozdíl od smluv z Lomé, jejichž hlavním cílem bylo povzbudit obchod mezi EU a AKT zeměmi, určuje čl. 34, §1 Dohody z Cotonou nový cíl: „podpořit hladké a postupné začlenění zemí AKT do světového hospodářství.“¹¹⁹ Tato změna měla být postavena na 4 pilířích: posílení ekonomické spolupráce a politického dialogu, rozšíření platnosti opatření zakotvených v dohodách z Lomé na všechny nejméně rozvinuté země, prodloužení přechodného období pro uplatňování podmínek ze smlouvy z Lomé o dalších 5 let a uzavření regionálních smluv o hospodářském partnerství s regiony AKT. Právě smlouvy o

¹¹⁷ ABASS, opus cit., s. 440, ARTS, opus cit., s. 101 – 102 a 114

¹¹⁸ ARTS, opus cit., s. 98

¹¹⁹ ABASS, opus cit., s. 443,

Dohoda z Cotonou. in *Mezinárodní politika.* Praha: Ústav mezinárodních vztahů č. 3, 2004. s. 29

hospodářském partnerství měly být meritem nového obchodního režimu. Mělo se jednat o zóny volného obchodu mezi EU a AKT, ve kterých by si rozvojové země ponechaly přístup na trhy EU, ale musely by zároveň otevřít své trhy. Idea vzniku nových obchodních vazeb s regionálně vymezenými uskupeními v rámci AKT vyplynula jako možný kompromis mezi již neudržitelným *statutem quo* - tedy nerekipročním obchodním rámcem – a pouhým nahrazením obchodního režimu z Lomé standardním Všeobecným systémem preferencí. VSP by postavil relativně vyspělejší členy skupiny AKT do méně výhodné pozice ve vztahu k Evropské unii.¹²⁰ Ve skutečnosti by to pro africké země nepatřící do kategorie nejméně rozvinutých znamenalo citelný propad v takzvané „pyramidě preferencí“ EU. Pyramida preferencí zahrnuje všechny úrovně obchodních preferencí, které Evropská unie poskytla rozvojovým regionům. Na jejím vrcholu stála Smlouva z Lomé následovaná Euro-středomořským partnerstvím, dále pak regionální spolupráci s Asií a Latinskou Amerikou (ASEAN, ADNEAN, CACM, Mercosur) a konečně smlouvami o obchodě a spolupráci s jednotlivými asijskými či latinskoamerickými státy, které poskytují pouze několik málo výhod nad rámec VSP.¹²¹ Všeobecný systém preferencí je na samém spodku pyramidy. Propad některých zemí AKT na tuto úroveň by pro ně znamenal citelný nárůst obchodních bariér ve vztahu k Evropské unii. Poněkud paradoxně by tak byly trestány obecně dynamičtější africké země, které na rozdíl od svých nejméně rozvinutých protějšků uspěly v drastických hospodářských a politických reformách. Jako vhodný kompromis mezi požadavky SOO, přáním EU zachovat nadstandardní vztahy se subsaharskou Afrikou, Karibskou oblastí a Tichomořím a zároveň zohledněním různého stupně ekonomického rozvoje jednotlivých zemí těchto tří regionů se jevil koncept zón volného obchodu mezi Evropskou unií a jednotlivými subregiony AKT. Jakkoliv existovala ambice, aby se tyto zóny svojí povahou navzájem podobaly, byla uznána i potřeba diferencovaného přístupu k jednotlivým oblastem na základě jejich ekonomického rozvoje. Evropská unie konečně neskryvala ani snahu posílit dosud nefungující regionální spolupráci v rozvojových zemích, které by se samy mohly vydat cestou hospodářské integrace, která se tolik osvědčila v poválečné Evropě.¹²²

¹²⁰ JELÍNEK, opus cit., s. 26

¹²¹ COSGROVE-SACKS, opus cit., s. 264,

KAMEŠ, Ivo. *Problematika obchodní politiky jako nástroje zahraniční politiky EU v kontextu vztahů se zeměmi Afriky, Karibiku a Tichomoří (ACP)* (ved.práce Irah Kučerová). Praha : Univerzita Karlova – Fakulta sociálních věd, 2005. s. 24

¹²² HOLLAND, Martin. *The European Union and the Third World*. Basingstoke/Hamps: Palgrave, 2002. s. 185
JELÍNEK, opus cit., s. 26;

Vůči ideji regionálních smluv o hospodářském partnerství se samozřejmě objevila i řada námitek. Již bylo zdůrazněno, že jsou rozvojové země často fiskálně závislé na příjmech z cel a jiných dovozních poplatků, které by se vlivem regionální integrace postupně snížily. Není také jasné, zda regiony, které mají být ekonomicky propojeny do RSHP, disponují dostatečnou infrastrukturou a jinými předpoklady pro úspěšnou ekonomickou spolupráci.¹²³ Mandát, který dala Rada EU Evropské komisi k jednání o smlouvách o hospodářském partnerství, sice jasně mluvil o ustavení smluv s celými podskupinami zemí AKT. Přístup zemí AKT je ale odlišný – jak správně upozorňují, článek 37(5) umožňuje, aby země AKT, které se k takovému postupu budou cítit ve vhodné situaci, vyjednaly smlouvy o hospodářském partnerství na úrovni, kterou uznají za přiměřenou, a ve shodě s postupy odsouhlasenými skupinou AKT i s přihlédnutím k procesům regionální integrace v zemích AKT.¹²⁴

Do Dohody z Cotonou byla v zatím nebývalé míře zakotvena politická kritéria spolupráce a režim EU-AKT tak definitivně získal podobu odpovídající zásadám mezinárodních finančních institucí. Část II smlouvy („Politický rozměr“ - články 8 – 13) obsahuje několik ustanovení, která výrazně překračují rámec pouhých konzultativních politických procedur a umožňují potenciálně výrazné omezení výhod plynoucích z režimu z Cotonou pro ty země AKT, které poruší stanovená pravidla – jedná se o takzvané zásadní prvky (*essential elements*) a jeden základní prvek (*fundamental element*). Po vzoru smlouvy Lomé IV+ jsou dodržování lidských práv, demokratických principů a vlády zákona zásadními prvky Dohody z Cotonou. Možné sankce jsou podle článku 96 aplikovatelné až po povinné konzultační proceduře. Tyto konzultace jsou uskutečněny na úrovni a ve formě považované za nejvhodnější k nalezení řešení. Doposud tyto procedury zahrnovaly Trojku EU, Komisi, dotčenou zemi AKT, Trojku AKT a jednu či dvě další země AKT. Konzultace by měly začít nejpozději 15 dní po obeslání stran a neměly by trvat více než 60 dní. Příkladem je rozhodnutí Rady z března 2002, které uzavíralo konzultace s Libérií z roku 2001 ve věci porušení zásadních podmínek Dohody z Cotonou a požadavku dobrého vládnutí. Rada

Článek 35 § 2 Dohody z Cotonou stanovil že „Hospodářská a obchodní spolupráce staví na regionálních integračních iniciativách AKT států s ohledem na skutečnost, že regionální integrace je klíčovým nástrojem integrace AKT států do světového hospodářství“ viz *Dohoda z Cotonou*, s. 29

¹²³ SANTOS, opus cit., s. 45 – 46

¹²⁴ ARTS, opus cit., s. 106, *Dohoda z Cotonou*, s. 30

se rozhodla přijmout několik opatření na období 2 let: úzký politický dialog a šestiměsíční vyhodnocení, pokračující podporu regionálním projektům, humanitární zásahy, obchodní spolupráci a obchodní výhody, případně i institucionální podporu zaměřenou zejména na přípravu voleb.¹²⁵

Co se týče formátu Dohody z Cotonou z 23. června 2000, vypůjčila si EU koncept od Světové banky. Dobré vládnutí ovšem zůstává nedostatečně definovaným pojmem. Je proto využíváno mnoha institucemi, ale vyskytuje se v minimu právně závazných dokumentů. Dohoda z Cotonou je v jistém smyslu pokusem o vytvrzení tohoto pojmu, přetrvává ovšem rozpor mezi závazností daného dokumentu a chybějícím přesným vymezením pojmu. Jedna z nejpřesnějších definic dobrého vládnutí v kontextu smluvního vztahu EU-AKT byla zatím použita v *communiqué* E. Komise k Radě a Parlamentu v roce 1998.¹²⁶ Dobré vládnutí je definováno jako „transparentní a zodpovědná správa veřejných věcí, která otevírá možnost veřejné účasti na rozhodování a dostatečně respektuje lidská práva a vládu zákona.“¹²⁷ Prozatím se nicméně osvědčil volnější výklad pojmu dobré vládnutí – je dostatečně ohebný, aby mohl být přizpůsobován momentálním potřebám. Mnohé robustní, všeobjímající koncepty ostatně v minulosti nenaplnily očekávání.

Přijetí dobrého vládnutí za podstatný prvek a nikoliv zásadní bylo produktem názorových střetů mezi oběma bloky (EU a AKT). Po vzoru mezinárodních finančních institucí chtěla EU do dohody zařadit dobré vládnutí jako *zásadní prvek* – tzn. jeho nerespektování by mohlo ohrozit převody rozvojové pomoci. Nakonec ovšem byla formulace změkčena (státy AKT se obávaly vměšování do vnitřních záležitostí) a za zásadní prvek bylo prohlášeno výlučně „respektování lidských práv a zásad demokracie a právního státu“ (čl. 9 § 2). Samotný pojem dobré vládnutí je v čl. 9 § 3 opsán jako „dobrá správa veřejných záležitostí“ a je *základním prvkem* (tedy nikoliv zásadním) smlouvy.¹²⁸ Výsledkem tedy je, že porušení požadavku dobrého vládnutí nevyústí v konzultace či přijetí přiměřených opatření. Výjimku tvoří těžké případy korupce, které mohou zavdat ke konzultacím a přiměřeným opatřením. Článek 97 umožňuje v případě

¹²⁵ ARTS, opus cit., s. 102 - 103

¹²⁶ *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, of 12 March 1998. Democratisation, the rule of law, respect for human rights and good governance: the challenges of the partnership between the European Union and the ACP States*, COM(98)146 final, Brussels: European Commission. 12.3.1998

¹²⁷ HILPOLD, opus cit., s. 68 – 69

¹²⁸ *Dohoda z Cotonou*, s. 9 – 10

porušení *zásadního prvku* smlouvy uvalit sankce, ale pouze v případech závažné korupce a pokud EU v daném případě vystupuje jako „významný finanční partner.“¹²⁹ Dohoda z Cotonou stojí na oboustranném přijetí závazků. Boj s korupcí, ačkoliv jistě nevyčerpává snahu o dobré vládnutí, je uznáván oběma stranami jako klíčový a ani jedna strana není od potíží spojených s úplatkářstvím zcela oprostěna. Mezi zástupci Evropské unie a rozvojových zemí nicméně zpočátku neexistovala shoda na definici pojmu korupce.¹³⁰

Ještě kontroverznějším se ukázal požadavek EU v otázce migrace. Článek 13 nakonec zavedl povinnost států AKT přijmout svého státního příslušníka nelegálně přítomného v členském státě EU na žádost tohoto členského státu a bez jakýchkoliv dalších formalit. Tento postup EU v jednáních s AKT je důsledkem rozvoje společné vnější politiky EU. Evropská rada v Seville v červnu 2002 rozhodla ustavit otázky migrace jako obecnou linii budoucí vnější politiky EU a určila, že „jakákoliv budoucí spolupráce, sdružení či jakákoliv jiná ekvivalentní dohoda, kterou uzavře EU s jakoukoliv zemí, by měla obsahovat klauzuli o společném řízení migrace a povinném znovupřijetí v případech ilegální imigrace.“¹³¹

Smlouva z Cotonou ukončila existenci mechanismů Stabex a Sysmin a prostředky dříve sloužící k jejich běhu převedla na dlouhodobé projekty rozvojové pomoci. Schopnost režimů Stabex a Sysmin pokrýt skutečné nároky oprávněných žadatelů ostatně rychle klesala. V období mezi smlouvami Lomé I a Lomé IV klesla schopnost vyplatit opodstatněné nároky ze 100% na 43%. Zatímco výplaty v rámci obou mechanismů se za dané období zvýšily čtyřikrát, vzrostly oprávněné nároky desetinásobně. Mezi lety 1957 a 2001 klesaly relativní ceny surovin v porovnání s cenami tovarů. U potravin došlo k poklesu o 1,9%, u tropických nápojů o 2,4% a ceny kovů klesly o 1,3%. 62% vývozu ze zemí AKT do EU tvoří suroviny. 34 ze 78 zemí AKT je závislých na vývozu zemědělských produktů, které tvoří více než polovinu toku zboží z AKT do EU. Pouze několika málo zemím se za posledních 30 let podařilo diverzifikovat své vývozy

¹²⁹ *Dohoda z Cotonou*, s. 60 – 61

¹³⁰ HILPOLD, opus cit., s. 71

¹³¹ ARTS, opus cit., s. 104

(Dominikánská r., Madagaskar, Mauritius, Senegal, Togo a země Jihoafrické celní unie) do EU. Vývoz dvou třetin zemí AKT sestává ze 60% -100% ze surovin.¹³²

Byla zachována značná část předchozích režimů pro cukr a hovězí maso, naopak režim pro banány byl sjednoceny s pravidly SOO a protokol pro rum zcela zrušen. Celkově bude obchodní režim podle Dohody z Cotonou i nadále diskriminační až do roku 2008, kdy by měla být ukončena platnost přechodných ustanovení zachovávajících mnoho aspektů Smlouvy z Lomé.¹³³ (s. 449)

Ačkoliv Dohoda z Cotonou přináší podstatné změny zejména do nastavení obchodních vztahů mezi Evropskou unií a jejími rozvojovými partnery, je třeba ji zasadit do kontinua režimu z Lomé. Řada prvků předchozí smlouvy byla pouze přenesena do nového textu. Některá opatření z Dohody z Lomé zůstala v platnosti alespoň na omezenou dobu, o jiných bodech se mělo rozhodnout teprve později při jednáních mezi EU a AKT. O. Babarinde a G. Faber konstatují, že nová smlouva znamená „spíše než zásadní přerod pozvolnou změnu“.¹³⁴

5. Vše kromě zbraní

Jistou komplikací nově koncipovaného vztahu mezi zeměmi AKT a EU by mohla být iniciativa Vše kromě zbraní, kterou přijala Rada pro obecné záležitosti a vnější vztahy 28. února 2001 a která vešla v platnost 5. března téhož roku.¹³⁵ Evropská unie a komisař P. Lamy tím reagovali na rozhodnutí Ministerské konference SOO v Singapuru v prosinci 1996 vytyčující záměr ulehčit NRZ přístup na světové trhy. Dalším citelným impulzem byl krach jednání v Seattle v prosinci 2000. Bylo třeba ujistit nejchudší země světa o podpoře ze strany rozvinutých zemí. Vše kromě zbraní je určitou maximalizací výhod poskytnutých nejméně rozvinutým zemím v rámci Všeobecného systému preferencí, neboť jim poskytuje zcela volný přístup na trhy Evropské unie (tj. bez

¹³² HAGUENAU-MOIZARD, opus cit., s. 75 - 77

¹³³ ABASS, opus cit., s. 449

¹³⁴ BABARINDE, opus cit., s. 27

¹³⁵ *Council Regulation (EC) No 416/2001 of 28 February 2001 amending Regulation (EC) No 2820/98 applying a multiannual scheme of generalised tariff preferences for the period 1 July 1999 to 31 December 2001 so as to extend duty-free access without any quantitative restrictions to products originating in the least developed countries* [online]. Brussels: European Council, 28.2.2001 [cit. 26.11.2006]. Dostupné z < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:060:0043:0050:EN:PDF>>

dovozních cel a kvót) pro veškeré zboží kromě zbraní. Ačkoliv bylo rozhodnuto, že se v roce 2005 Evropská komise k otázce VKZ vrátí a případně představí některé úpravy, není tato iniciativa v principu nijak časově omezena.¹³⁶

EU považuje svou iniciativu Vše kromě zbraní za klíčovou i pro naplnění Rozvojové agendy z Dauhá a zahrnuje ji proto do svých jednacích návrhů. Tento krok měl na další účastníky jednání výrazný vliv. Stalo se již tradicí, že africké země požadují bezcelní přístup na trhy rozvinutých zemí. Návrhy USA však toto opatření neobsahovaly (USA má pro africké NRZ speciální celní zvýhodnění podle *African Growth and Opportunity Act*, ten se ale nevztahuje na všechny NRZ).

Před vznikem iniciativy Vše kromě zbraní měly NRZ prostřednictvím Všeobecného systému preferencí neomezený přístup na trhy Evropské unie pro veškerou průmyslovou výrobu a velkou část zemědělské výroby – tedy pro 99% svých vývozu na trhy EU. Pouze 919 položek ve společném celním sazebníku (TARIC) bylo předtím zatíženo cly. Od roku 1998 navíc EU usilovala o zavedení výhod poskytovaných zemím AKT také pro 9 nejméně rozvinutých zemí, které byly mimo skupinu AKT. Vše kromě zbraní tedy mělo vliv na 919 celních sazeb – 876 bylo uvolněno okamžitě, u 43 citlivých produktů (hlavně cukr, rýže, banány) se jedná o postupné uvolnění. Obchod s cukrem, rýží a banány se uvolňuje takto: pro cukr a rýži budou cla postupně snížena o 20, 50 a 80% v letech 2006, 2007 a 2009 – v roce 2009 budou zcela odstraněny; u banánů se cla snižují o 20% ročně mezi roky 2002 a 2006. Aby se toto zpoždění u daných 3 kategorií vykompenzovalo, nabídla EU okamžitý přístup na své trhy prostřednictvím bezcelních kvót založených na nejlepších výsledcích vývozu NRZ v 90. letech navýšených o 15%. V roce 2001 tato kvóta odpovídala 2517 tunám rýže a 74185 tunám cukru. Tyto kvóty budou zvyšovány ročně o 15% a dosáhnou 6696 tun rýže a 197335 tun cukru v roce 2009. Nakonec tedy ve vzájemném obchodě mezi Evropskou unií a nejméně rozvinutými zeměmi zůstane pouze 25 nenulových tarifních sazeb týkajících se zbraní. Tato opatření se ovšem budou po roce 2008 vztahovat pouze na země, které nemají s EU bilaterální SHP či RSHP.¹³⁷

¹³⁶ *Generalised System of Preference: Everything But Arms initiative* [online]. Brussels: European Commission, [cit. 26.11.2006]

Dostupné z : <http://ec.europa.eu/trade/issues/global/gsp/eba/index_en.htm>

LEBULLENGER, opus cit., s. 83

¹³⁷ YU, opus cit., s. 376 - 382

VKZ si ponechávají určité pojistky pro případy vážných dopadů na trh EU (rozsáhlé zaplavení EU trhu těmito výrobky, pokles podílu evropských výrobců, nárůst jejich zásob, pokles výroby, uzavření produkčních kapacit, bankroty, pokles zaměstnanosti atp.). Navíc se na VKZ vztahují i stejná pravidla o původu zboží jako u VSP. Tato opatření podle některých ekonomů učiní VKZ zcela neefektivním. Odhaduje se také, že dopad VKZ bude spíše omezený a bude se týkat především tří skupin citlivých produktů. Celkový dopad VKZ na blahobyt v NRZ zemích se odhaduje na 300 milionů USD. Výhody pro NRZ mohou s vysokou pravděpodobností být omezeny i problémy trhu a překážkami na straně nabídky. Navíc je možné, že EU použije ochranná bezpečnostní opatření. Všeobecná liberalizace mezinárodního obchodu a zejména změny Společné zemědělské politiky (která momentálně činí VKZ díky vysokým cenám na trzích EU atraktivní) budou mít alespoň v krátkodobém horizontu negativní dopad na NRZ.¹³⁸

Zjevným problémem je, že dané NRZ využívající výhod obchodního režimu Vše kromě zbraní budou mít malou motivaci vstupovat do RSHP. Například Uganda a Tanzanie jsou NRZ a mohou blokovat uzavření RSHP mezi EU a organizací Východoafrické spolupráce zahrnující ještě Keňu, která má výrazný zájem o lepší přístup na evropské trhy. Přímo ohroženo je i Hospodářské společenství středoafriických států (ECCAS), kde by z RSHP měl těžit Gabun a Kamerun, nikoliv však Kongo a nejméně rozvinuté země.¹³⁹ Na druhou stranu možnosti NRZ jsou tak omezené, že Vše kromě zbraní nemusí být samo o sobě pro tyto země spásou. Důležitější roli může pro NRZ hrát právě integrace v jejich regionu a napojení na místní hospodářské motory, tedy země s relativně vyšším příjmem, které budou schopny využít SHP více než by osamocené NRZ využily Vše kromě zbraní.¹⁴⁰

6. Smlouvy o hospodářském partnerství

Před formálním zahájením rozhovorů o Smlouvách o hospodářském partnerství 27. září 2002 vládl zmatek a nejistota. Neexistovaly téměř žádné analýzy očekávatelných

¹³⁸ YU, opus cit., s. 382 - 402

¹³⁹ Do Hospodářské společenství středoafriických států patří následující nejméně rozvinuté země: Angola, Burundi, Čad, Konžská demokratická republika, Rovníkova Guinea, Rwanda, Středoafriická republika

¹⁴⁰ LEBULLENGER, opus cit., s. 83 – 84

důsledků těchto budoucích obchodních vztahů pro samotné ekonomiky zemí AKT. Komise plánovala zahájit vyhodnocování možných dopadů těsně před započítáním rozhovorů. Rozhovory o SHP byly navíc naplánovány na období, kdy měl celý režim mezinárodního obchodu projít výraznými změnami - na rok 2005 se plánovalo uzavření dalšího kola vyjednávání SOO (to mělo přinést změny i do regionálních obchodních režimů). Od roku 2005 měla být zaváděna Zóna volného obchodu Amerik (FTAA), která měla zahrnovat i karibské země AKT.¹⁴¹

Koncept partnerství s celými regionálními bloky navíc odráží tužby Evropské unie mnohem více než partnerských zemí AKT. Pro ně byla dosavadní celistvost celého bloku AKT značnou výhodou; blok vystupuje jednotně i mimo jednání s Evropskou unií – například na zasedáních SOO. Smlouvy o hospodářském partnerství vystavěné na regionálním základě navíc nemusí brát v potaz již existující integrační uskupení v různých oblastech AKT – těch je pouze v subsaharské Africe více než deset.¹⁴² Nebylo jasné, jaký vztah by existoval mezi těmito regionálními organizacemi a novými svazky s Evropskou unií. Očekávané komplikace donutily některé země (například Mauritius a země jižní a východní Afriky), aby se postavily proti záměru EU na vytvoření regionálně založeného partnerství a trvaly na dosavadní vazbě EU-celé uskupení AKT. Návrh mandátu AKT pro jednání počítá s určitým kompromisem – tj. zahájení jednání ve formátu celé AKT – EU, které by se zaměřilo na cíle a principy smluv o hospodářském partnerství a otázky společného zájmu AKT¹⁴³. Tato fáze měla trvat od září 2002 do září 2003. Od září 2003 se pak měly projednávat body týkající se jednotlivých regionů (např. otázky celních sazeb). Komise některé tyto výtky přijala a upřesnila, že by si jednotlivé RSHP měly být co nejvíce podobné, ale zároveň by měly brát ohled na regionální specifika. Evropská komise uznala potřebu zahájit jednání ve složení EU – celé AKT, ale pouze s cílem najít shodu na základní struktuře a obsahu SHP. Vyjednávání na regionálním základě mělo začít podle představ EK již v lednu 2003.¹⁴⁴ Afrika byla pro tyto účely rozdělena na 4 oblasti - západ, střed, východ a jih.¹⁴⁵

¹⁴¹ ARTS, opus cit., s. 105 - 106

¹⁴² Viz např. WA MPUNGU, Grégoire Bakandjeja. *Le droit du commerce international : Les peurs justifiées de l'Afrique face à la mondialisation des marchés*. Bruxelles: De Boeck Université, Kinshasa : Afrique Editions, 2001. s. 45 - 75

¹⁴³ např. principy, cíle, zaměření a obsah, zvláštní a diferencované zacházení, pravidla původu, sanitární a phytosanitární opatření, rámcová dohoda o obchodu se službami, podpora a ochrana investic, ochrana životního prostředí, fázování negociací, mechanismus urovnávání sporů, dopad reforem Společné zemědělské politiky, slučitelnost s pravidly SOO

¹⁴⁴ ARTS, opus cit., s. 107

Zatímco plánovaná západoafrická RSHP geograficky odpovídá již existujícím integračním uskupením, východní RSHP působí poněkud problematicky - tvoří ji nesourodá skupina zemí od Súdánu po Zimbabwe, která kromě infrastruktury postrádá i společné zájmy - mnoho těchto zemí spolu v nedávné době vedlo války.

Rozhovory o ustavení smluv o hospodářském partnerství byly zahájeny 27. září 2002 v Bruselu. První fáze jednání probíhala na úrovni EU – celá skupina AKT. Druhá fáze, která započala 2. října 2003, se již odehrává na úrovni EU – regionální organizace. Této schůzi předsedal M. Merafhe, ministr zahraničních věcí Botswany, a evropská komisaři Pascal Lamy a Poul Nielson. Byly zde definovány body vzájemné shody:

- nutnost podpořit regionální integraci,
- potřeba ustavit asymetrický vztah mezi zeměmi AKT a EU (ale kompatibilní s pravidly SOO) s přechodnými obdobími vždy přizpůsobenými stavu daných regionů,
- potřeba doplnit dohody o hospodářském partnerství vhodným schématem rozvojové spolupráce,
- záměr projednat i další otázky obchodu (zboží často naráží na překážky i jinde, než na hranicích),
- nezbytnost ustavit společný technický výbor bdící nad veškerými jednáními mezi EU a regionálními organizacemi a zajišťující všestranný tok informací.¹⁴⁶

P. Lamy a P. Nielson se pak 4. října odebrali do konžského Brazzaville, aby zde zahájili jednání o středoafričké SHP (Středoafričké hospodářské a měnové společenství CEMAC + Svatý Tomáš a Princův ostrov); 6. října zahájili jednání o západoafričké SHP (Hospodářské společenství západoafričských států ECOWAS + Mauritánie). Zatímco s CEMAC se podařilo uzavřít dohodu o podobě vyjednávání, s ECOWAS bylo ještě třeba specifikovat vztah mezi podporou rozvoje a SHP. 2. října informoval generální tajemník Společného trhu východní a jižní Afriky (COMESA) EU, že 17 jeho členských zemí vyjádřilo přání, aby COMESA technicky podpořila vyjednávání o SHP.

¹⁴⁵ viz přílohu č. 8

¹⁴⁶ WAGNER, Christoph. Où en sont les négociations sur les Accords de partenariat économique entre les ACP et la CE ? *Le Courrier ACP-UE*. no. 201, 2003, s. 21

Jihoafrické rozvojové společenství (SADC) zatím v říjnu 2003 vedlo vnitřní negociace stejně jako regiony Tichomoří a Karibské oblasti.¹⁴⁷

Regionální smlouvy o hospodářském partnerství by měly přispět k ekonomickým reformám v rámci samotných zemí subsaharské Afriky (ty často nemají příliš otevřené a průhledné hospodářství; jejich vlády budou muset postupně odbourat celní bariéry). Díky oblastnímu propojování trhů by dané země měly mít možnost přijímat více zahraničních investic. EU je jim připravena v tomto ohledu pomoci při nutných hospodářských reformách v oblasti právní ochrany hospodářské soutěže (čl. 45 smlouvy), ochrany duševního vlastnictví (čl. 46), zavádění norem a certifikačních procedur (čl. 48). Konečně, nová spolupráce se má zaměřit i na stabilizaci bezpečnostního a politického prostředí v daných oblastech. Regionální smlouvy o hospodářském partnerství jsou proto podle Smlouvy z Cotonou postaveny na 3 pilířích: zóny volného obchodu, regionální spolupráce a politická dimenze. Podle studií vypracovaných na objednávku Evropské komise je nejlépe integrovaným sdružením subsaharské Afriky Západoafrická hospodářská a měnová unie (UEMOA). Dobré vyhlídky má i Východoafrická spolupráce (Keňa, Tanzanie a Uganda). Naopak špatně se jeví spolupráce se Středoafrickým hospodářským a měnovým společenstvím (CEMAC) a Jihoafrickým rozvojovým společenstvím (SADC). CEMAC je málo fungujícím uskupením, zatímco SADC není možno integrovat bez Jihoafrické republiky. V této souvislosti se naopak mnohým jeví velice perspektivní Smlouva o obchodu, rozvoji a spolupráci z 11. října 1999, která má ustavit zónu volného obchodu mezi EU a Jihoafrickou republikou.¹⁴⁸

6.1. Současný stav jednání

Za 50 let samostatné existence si státy subsaharské Afriky vytvořily splet' navzájem se překrývajících integračních uskupení. Není výjimkou, že některé státy jsou přítomny ve 4 integračních uskupeních zároveň. Paradoxně to bývají země postižené vnitřní nestabilitou či občanskou válkou – například Konžská demokratická republika, sužovaná desetiletými politického rozvratu a válek, je členem Společného trhu východní a jižní Afriky (COMESA), Jihoafrického rozvojového společenství (SADC),

¹⁴⁷ tamtéž

¹⁴⁸ LEBULLENGER, opus cit., s. 81

Hospodářského společenství středoafriických států (ECCAS) a nefungujícího Hospodářského společenství Velkých jezer (CEPGL). Sama Africká unie toto uspořádání někdy nazývá „mísou špaget“¹⁴⁹ Tato uskupení jsou ve většině případů nefunkční a nebylo s nimi možné počítat pro hospodářské partnerství s Evropskou unií. Jedinou výjimkou bylo v tomto případě Hospodářské společenství západoafriických států ECOWAS, ke kterému přistoupil pro účely dojednání RSHP její někdejší člen Mauritánie.

Zástupci Evropské unie a členové uskupení budoucích regionálních smluv o hospodářském partnerství pravidelně „vyhodnocují pokrok příprav“ v souladu s článkem 37 § 4 Dohody z Cotonou. Pravidelné schůzky mezi ministry ze států přistupujících k RSHP a evropských komisařů pro obchod a rozvoj se konají od roku 2003. Jihoafrické státy jednání zahájily až na sklonku roku 2004. Zbylá 3 uskupení si již na počátku roku 2004 vytvořila tzv. cestovní mapy (*road maps*) jednání. Přesto se ve všech případech jednání na úrovni EU – regionální uskupení protáhla. Závěry posledních jednání z února 2007 (EU letos jednala v Bruselu se západoafriickými a později také východoafriickými státy) vyjadřují znepokojení nad dosavadním tempem rozhovorů, které by mohly přesáhnout závazný časový rámec vymezený v čl. 37 § 1 Dohody z Cotonou na konec roku 2007.¹⁵⁰

7. Realita obchodu mezi EU a subsaharskou Afrikou

7.1. Hospodářské zájmy členských států EU v subsaharské Africe

Již bylo dostatečně zdůrazněno, že je Francie zemí, která uvnitř EU tradičně hájí zájmy subsaharské Afriky. Africké země jsou důležitými, byť zdaleka ne klíčovými obchodními partnery Francie. Samotná subsaharská Afrika představuje pouhých 2,3% francouzských vývozu a 1,7% dovozu. Pozitivní bilance celkové francouzsko-africké obchodní výměny odpovídá v posledních letech obchodní bilanci s Řeckem. Hlavně ze strategického hlediska však subsaharská Afrika hraje v obchodní politice Francie roli

¹⁴⁹ Viz schéma v Příloha č. 9

¹⁵⁰ Dohoda z Cotonou, s. 30, viz tiskové zprávy na *Regional negotiations of Economic Partnership Agreements* [online]. Brussels: European Commission, March 2007 [cit. 2.5.2007].

Dostupné z : <http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/acp/regneg_en.htm>

převyšující její současný obchodní potenciál. V této souvislosti je velice ilustrativní srovnání trendů v oblasti přímých zahraničních investic. V roce 1980 bylo 29% přímých zahraničních investic britských firem umístěno v Africe. Do roku 1995 se však tento podíl snížil na 3,8%. V případě Belgie byl tento trend ještě markantnější – podíl přímých zahraničních investic umístěných do Afriky klesl ze 40% v roce 1980 na 4,9% v roce 1995. Německo svůj podíl snížilo ve stejném období z 19,5% na 2,4%. Francouzské firmy, částečně pod tlakem francouzské vlády, tento podíl snížily pouze o necelých 5% - z 35% v roce 1980 na 30,4% v roce 1995. V devadesátých letech sice nastal masivní odklon toků přímých zahraničních investic (podíl afrických destinací klesl na 18% v roce 2000 a 8% v roce 2003), přesto si francouzské firmy ponechaly v Africe relativně větší část svého kapitálu než jejich evropští konkurenti.¹⁵¹ Již od 70. let nicméně docházelo k postupnému přeskupení hlavních afrických obchodních partnerů Francie. Prezident G. Pompidou se totiž ve své africké politice snažil akcentovat roli soukromého sektoru, který však na úkor frankofonních zemí upřednostňoval zejména anglofonní státy s větším hospodářským potenciálem. Nigérie, Jihoafrická republika, Angola a Keňa dnes proto v rovině obchodních vztahů překonávají tradiční frankofonní spojence Francie. Francie je také největším přispěvatelem Evropského rozvojového fondu (podílí se na jeho výdajích téměř z ¼). Subsaharská Afrika je přitom hlavním beneficentem těchto prostředků.¹⁵²

Velká Británie subsaharskou Afriku nikdy nepokládala za primární cíl své koloniální politiky. Britské kolonie, rozmístěné ve víceméně pravidelných intervalech kolem celého pobřeží Afriky, byly původně zakládány jako zásobovací stanice pro cesty do mnohem lukrativnějších asijských kolonií, především do Indie. Velká Británie proto ponechávala svým konkurentům teritoria, která neměla potenciál vytvořit zisk (pouštní oblasti, na rozdíl od Francie, Velká Británie obsazovala pouze výjimečně – například kvůli plánované železnici mezi Egyptem a jižní Afrikou). V tropické Africe se Velká Británie soustředila pouze na ty nejvýnosnější činnosti, například na těžbu zlata. Je tedy pochopitelné, že Velká Británie nebránila svým koloniím v cestě k samostatnosti. Britští politici po druhé světové válce došli k názoru, že Afrika nepaří mezi prioritní oblasti

¹⁵¹ GLASER, Antoine; SMITH, Stephen. *Comment la France a perdu l'Afrique*. Paris : Hachette Littératures, 2006. s. 124; GABAS, opus cit., s. 41 – 42

¹⁵² GOUREVITCH, Jean-Paul. *La France en Afrique. Cinq siècles de présence : vérités et mensonges*. Paris : Acropole, 2006. s. 384; PERRIN, opus cit., s. 109 – 110

zahraniční politiky ani zahraničního obchodu. Pozici Francie v tomto teritoriu proto Velká Británie neměla v úmyslu oslabovat. Přesto se po roce 1990 ukázalo, že africké trhy nejsou pro britské investory zcela irelevantní. Britské subjekty totiž v průběhu 80. a 90. let do Afriky přemístily 5,7 miliard USD přímých zahraničních investic. Na rozdíl od Francie, jejíž firmy ve stejném období v Africe tímto způsobem umístily necelých 5 miliard USD převážně do primárního sektoru, se však Spojené království soustředilo na průmysl a terciér. Ještě více se na terciér zaměřili němečtí investoři.¹⁵³ Německo společně s Nizozemím v rámci Evropské unie zastávaly umírněnější názory na nutnost hospodářského propojení se zeměmi subsaharské Afriky. Následující tabulka jasně ukazuje, že Francie dodnes dominuje obchodní výměně mezi Evropskou unií a subsaharskou Afrikou. Následuje Velká Británie, Španělsko, Německo, Nizozemí, Itálie a Belgie. Země Skandinávie a střední Evropy prakticky bez koloniální minulosti naopak nemají v daném teritoriu téměř žádné obchodní zájmy.

¹⁵³ *Foreign Direct Investment in Africa : Performance and Potential* [online]. New York and Geneva, United Nations Conference on Trade and Development, Division on Transnational Corporations and Investment, 1999. [cit. 5.4.2007]
Dostupné z : <<http://www.unctad.org/en/docs/poiteiitm15.pdf>>, s. 16 a 52

Tabulka 1: Podíl členských států na celkovém obchodě mezi Evropskou unií a subsaharskou Afrikou (2005, tisíce €, hodnoty týkající se Jihoafrické republiky nejsou zahrnuty)

Vývozy z EU			Dovozy do EU		
Francie	6.794.627	26,8%	Španělsko	6 142 958	19,8%
Velká Británie	3.454.325	13,6%	Francie	6 028 694	19,4%
SRN	2.685.743	10,6%	Velká Británie	5 085 697	16,4%
Nizozemí	2.649.674	10,4%	Nizozemí	3 142 248	10,1%
Itálie	2.644.331	10,4%	Belgie	2 875 358	9,3%
Belgie	1.885.012	7,4%	Itálie	2 681 706	8,6%
Španělsko	1.250.937	4,9%	SRN	1 979 842	6,4%
Portugalsko	1.179.646	4,6%	Portugalsko	1 623 371	5,2%
Švédsko	811.322	3,2%	Rakousko	462 331	1,5%
Finsko	369.755	1,5%			
Irsko	306.115	1,2%			
Dánsko	254.654	1,0%			

Zdroj: Africa, Caribbean, Pacific: Statistical Analysis 2005 [online]. Brussels: European Commission, 2005 [cit. 5.4.2007]

Dostupné z: <<http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/acp/stats.htm>>

7.2. Kritické zhodnocení

Obchodní politika Evropské unie vůči subsaharské Africe byla vždy zahalena rétorikou altruistické snahy o rozvoj zemí třetího světa, případně splácením jakéhosi historického dluhu. Pokud se upneme k této interpretaci, musíme konstatovat, že evropské úsilí v tomto ohledu vyšlo naprázdno. Statistiky vzájemného obchodu mezi Evropskou unií a subsaharskou Afrikou na první pohled ukazují, že se počáteční cíle spolupráce nepodařilo za celých 50 let naplnit. Afrika dnes měla být podle vizí z 60. let 20. století rozvinutým regionem plně zapojeným do mezinárodní ekonomiky. Skutečný vývoj byl ve většině států subsaharské Afriky zcela opačný. Společně s propadem hospodářské výkonnosti došlo i k marginalizaci regionu v mezinárodním obchodu. Mezi lety 1980 a 2000 klesl podíl afrických vývozu na světovém úhrnu z 4,1% na 1,6%. Podíl afrických dovozu za stejné období klesl z 3,2% na 1,3%.¹⁵⁴ Evropská unie sama nemohla trend

¹⁵⁴ HAMMOUDA, opus cit., s. 159 – 161

změnit. Přestože představovala hlavního obchodního partnera zemí subsaharské Afriky i většiny členských zemí AKT, nepodařilo se zabránit propadu podílu těchto oblastí na vnějším obchodu Evropské unie. Podíl zemí AKT na společném trhu se propadl z 6,7% v roce 1976 na 3% v roce 1998. 60% celkových vývozu těchto zemí na společný trh se týká pouze 10 produktů.¹⁵⁵ Následující tabulka ukazuje, že ačkoliv se nominální hodnoty dovozu ze zemí AKT na společný trh od 70. let ztrojnásobily, museli tito vývozci přenechat primát vývozcům z Asie, Latinské Ameriky a jižního Středomoří.

Tabulka 2: Dovozy do EU (miliardy €, běžné ceny)

	1976	1980	1984	1988	1992	1996	2000	2002
AKT	10,6	19,5	25,5	17,5	18,0	22,0	28,9	30,5
Asie	8,7	16,0	24,8	40,5	65,9	107,4	214,4	209,2
již.Amerika	8,1	13,5	23,9	23,3	24,5	30,9	49,4	49,1
již.Středomoří	9,6	16,4	29,1	15,3	23,4	28,7	52,8	56,5

zdroj: HAGUENAU-MOIZARD, Catherine; MONTALIEU, Thierry. L'évolution du partenariat UE-ACP de Lomé à Cotonou : de l'exception à la normalisation. Mondes en développement, 2004, vol.32, no. 4 (no. 128), s. 75

Přílohy č. 4, 5 a 6 mapují dynamiku vzájemného obchodu mezi Evropskou unií a subsaharskou Afrikou po roce 2000. Ačkoliv dochází k povzbudivému nárůstu obousměrných pohybů zboží, skladba obchodní výměny zůstává i nadále neuspokojivá. Země subsaharské Afriky vyváží na trh Evropské unie téměř výlučně ropu, vzácné kovy, diamanty a zemědělské produkty. V opačném směru proudí automobily, letadla, léky, strojírenské výrobky, mobilní telefony a zařízení pro telekomunikaci. Subsaharská Afrika se tak stále nevymanila z ekonomické závislosti na bývalých kolonizátorech. Zatímco jiné rozvojové regiony v posledních desetiletích diverzifikovaly své vývozy a začaly Evropě a severní Americe konkurovat i na poli těch nejsofistikovanějších výrobků, zůstává Afrika dodavatelem primárních zdrojů pro Evropský průmysl i jeho okrajovým odbytištěm. S výjimkou jihoafrické produkce v afrických exportech takřka chybí výrobky s vyšší přidanou hodnotou.

Otázkou zůstává, zda základním omylem nebylo již přimknutí někdejších kolonií subsaharské Afriky ke svým bývalým koloniálním metropolím. Privilegované obchodní

¹⁵⁵ LEBULLENGER, opus cit., s. 77

vztahy měly několik negativních dopadů. Zaprvé se zachováním volného přístupu na evropské trhy snižovala motivace afrických zemí diverzifikovat svůj průmysl a konkurovat jiným světovým regionům i v průmyslové výrobě či ve službách. Připomeňme, že se subsaharská Afrika až do ropných šoků 70. let a propadu cen některých primárních produktů v 80. letech vznášela v euforii rostoucích exportních příjmů. Právě v tomto období měly země subsaharské Afriky možnost odpoutat se od své koloniální minulosti i po ekonomické stránce vhodnými investicemi do průmyslu. Subsaharská Afrika ovšem štědré příjmy z vývozu nerostného bohatství a tropických plodů povětšinou neuváženě utratila za evropské dovozy, případně je nerozumně investovala do utopických projektů importní substituce. V nejhorších případech byl tento potenciál promrhán při výstavbě nákladných prezidentských paláců, gigantických svatostánků, iracionálních projektů infrastruktury a obřích továren odštěpených od nezbytných výrobních vstupů. Subsaharská Afrika zároveň v době svojí hospodářské konjunktury akumulovala dluhy, jejichž splácení brzy začalo dusit veškerý hospodářský růst.

Asociační vztah pro vlády v subsaharské Africe rovněž obnášel ztrátu svébytnosti při strategických hospodářsko-politických rozhodnutích. Ve chvíli, kdy na subsaharskou Afriku plně dopadly následky propadu cen surovin a krize zadlužení, byli evropští dárci rozvojové pomoci často jediní, na koho se mohly obrátit se žádostí o pomoc. Vrcholící nástup neoliberálních ekonomických přístupů (personifikovaných liberálními teoretiky jako Dollar, Collier, Sachs) v rámci mezinárodních finančních institucí ovšem způsobil, že byla zahraniční pomoc napříště podmiňována radikálními ekonomickými reformami, rozpočtovými škrty a snižováním bariér v zahraničním obchodě. Pod vlivem těchto přístupů se, nehledě k jejím opačně vyznívajícím proklamacím, brzy ocitla i Evropská unie. Její zástupci byli již unaveni bezvýsledností svých dosavadních rozvojových politik. V 90. letech tak převládla víra, že nadějí pro chudé africké země je maximální liberalizace a otevření se zahraničnímu obchodu. Vynucené rozpočtové škrty vedly v mnoha afrických zemích k rozvratu chabé státní správy a k následnému zhroucení státu. V méně dramatických případech se obětí reform stala křehká průmyslová základna, která po snížení dovozních překážek nebyla s to odolat nástupu především asijské konkurence. Jakkoliv bylo prospěšné zvýšit konkurenci na afrických trzích a vykořenit rentiérské počínání četných monopolů, byl elementární protekcionismus afrických zemí odmítnut příliš zbrkle a to i ze strany Evropské unie. Zapomíná se

přítom, že ty nejliberálnější ekonomiky dneška prošly v minulosti protekcionistickou fází. „[...] britská podpora volného obchodu (od poloviny devatenáctého století do roku 1930) zamlžuje předchozí a mnohem delší praxi ekonomického nacionalismu, ať už ve formě tarifní ochrany či diskriminačních předpisů pro námořní plavbu (námořní zákony)... Nejvehementnější obhájci volného trhu – viktoriánská Británie a USA po druhé světové válce – byli v období svého stadia růstu silně protekcionističtí.“¹⁵⁶ Nikým nezpochybňovaný úspěch východoasijských ekonomik rovněž dokazuje opodstatněnost některých ochranných opatření – dnešní Asijští tygři jednoznačně nepovažovali liberalizaci zahraničního obchodu za univerzální recept pro svůj rozvoj. Zvolili si naopak flexibilní, eklektický přístup k volbě strategií, mezi nimiž figurovala i ochrana mladých odvětví. První generace analýz asijského ekonomického úspěchu popisovala neutrální, liberální postoj státu, který se měl objevit poté, co zkrachovaly snahy o importní substituci. Novější práce (iniciované zejména výzkumy Světové banky) ovšem poukazují na aktivní přístup státu. Po první fázi importní substituce se země samy ve svých politikách přeorientovaly na podporu vývozu, což se projevilo ve větší podpoře rozvoje lidského kapitálu a výzkumu a vývoje. Stát a jeho instituce tedy usměřňovaly ekonomický vývoj. Mezi prvními, kdo upozornili na význam státu při utváření hospodářského rozvoje a při regulaci konkurenčního boje, byl J. Stiglitz¹⁵⁷.

Všeobecně přijímanou teorii o přímé souvislosti mezi otevřeností ekonomiky a hospodářským růstem/rozvojem zpochybnili autoři Dani Rodrik a Francisco Rodriguez v článku *Trade Policy and Economic Growth: A Skeptic's Guide to the Cross-National Evidence*.¹⁵⁸ Rodrikova a Rodriguezova práce je blízká i myšlení řady afrických představitelů. Ti již o existenci přímé kauzality mezi otevřením trhu a ekonomickým růstem pochybují. Afrika byla díky této strategii používané od 80. let spíše postupně marginalizována. Afričtí politici jsou si zároveň jistí, že pokles příjmů z výběru cel bude mít vážné dopady na výdaje státu. Konečně, strukturální přizpůsobení a růst konkurenceschopnosti mohou skončit bezvýsledně, pokud rozvinuté země nepřehodnotí svou diskriminační politiku subvencí pro zemědělce i průmysl.¹⁵⁹

¹⁵⁶ KRPEC, opus cit., s. 79

¹⁵⁷ STIGLITZ, Joseph. Some Lessons From the East Asian Miracle. in *The World Bank Research Observer*, vol. 11, no. 2, August 1996. s. 151 - 175

¹⁵⁸ RODRIK, Dani a RODRIGUEZ, Francisco. *Trade Policy and Economic Growth: A Skeptic's Guide to the Cross-National Evidence* [online]. Cambridge: John F. Kennedy School of Government, 2000, [cit. 5.4.2007]

Dostupné z : <<http://ksghome.harvard.edu/~drodrik.academic.ksg/skepti1299.pdf>>

¹⁵⁹ HAMMOUDA, opus cit., s. 159 – 161, 177 – 183

Prvotní model obchodní politiky EU vůči subsaharské Africe bychom pomocí současné terminologie teorie mezinárodních ekonomických vztahů označili jako *uzavřenou spolupráci*. Taková spolupráce je charakteristická vysokou měrou politického voluntarismu a naopak odmítáním samovolného působení tržních sil.¹⁶⁰ Africké země přebíraly, ať již dobrovolně či pod nátlakem, evropské hospodářské politiky, aniž by na to ovšem měly v mnoha případech kapacity. S jistou nadsázkou se dá říci, že si evropští donoři někdy z černého kontinentu dělali laboratoř, kde chtěli dokazovat funkčnost svých konceptů – zejména Francie se svým státním intervencionismem. Afričtí politici, často bez demokratického mandátu, evropský diktát přijímali výměnou za ochranu před svými politickými rivaly. Africké země rovněž byly v mnoha ohledech přehnaně poslušné a důsledné – zejména při rozpočtových škrtech, které často dopadaly na školství či státní správu.

7.3. Nové trendy a střednědobý výhled

Přestože obchodní výměna mezi Evropskou unií a subsaharskou Afrikou vykazuje relativně nízký růst, lze již dnes identifikovat 2 výrazné faktory, které ji ovlivní ve střednědobém horizontu. Některé statistiky i empirická pozorování navíc naznačují, že tento region přece jen spěje k lepší budoucnosti.

Země subsaharské Afriky musely po ochabnutí svých ambicí ztělesněných ve velkolepém plánu Nového mezinárodního ekonomického řádu na mezinárodní scéně přejít do pasivnější pozice. Propad afrických hospodářství, krize zadlužení a politická nestabilita zbavily africké vlády veškeré politické váhy, kterou snad mohly po dekolonizaci mít. Jako příjemci rozvojové i humanitární pomoci musely africké vlády přijímat návody na ekonomický rozvoj z Washingtonu i Bruselu. Po konci studené války se africké vlády, dříve využívající zápolení mocenských bloků pod vedením Spojených států a Sovětského svazu, ocitly i bez politické opory. U dárců rozvojové pomoci se dostavila tzv. únava z pomoci¹⁶¹, tj. přesvědčení o snížené schopnosti příjemců absorbovat věnované finanční prostředky. Tato nálada ve spojení s Washingtonským kompromisem vedla k citelnému poklesu rozvojové pomoci – někteří

¹⁶⁰ REGNAULT, opus cit., s. 23

¹⁶¹ Přeloženo z francouzského *fatigue de l'aide*

dárci ji snížili až na polovinu.¹⁶² Brzy se ovšem rozvojovým zemím dostalo nové posily. 90. léta jsou totiž ve znamení bezprecedentního vzestupu mezinárodních nevládních organizací, které se postupně začaly prosazovat i při jednáních o nové podobě světového obchodu.¹⁶³ Demokratičtější vlády subsaharské Afriky, které se potýkaly s enormními dluhy a hospodářskou stagnací, kterou nedokázaly zvrátit ani programy strukturálního přizpůsobení, našly v těchto organizacích nové spojence. Některé rozvojové země, zejména v asijském regionu, se navíc v 90. letech vymanily z propasti hospodářské zaostalosti. Posíleny těmito okolnostmi našly rozvojové země jako celek novou sebedůvěru, kterou se rozhodly uplatnit na mezinárodní scéně. Katarské kolo jednání je tímto faktem zcela zjevně poznamenáno. Rozvojové země vystupující mnohem jednotněji než dříve dnes již neváhají zablokovat jednání a riskovat neblahé následky (hlavními beneficienty úspěšného završení jednání katarského kola by měly být právě rozvojové země).

Skupina AKT, která plnila původně určitou funkci pouze v kontextu vztahu AKT-EU, se rovněž postupně profiluje jako samostatný a homogenní aktér jednání o budoucí podobě světového obchodu. V roce 2000 se země AKT rozhodly (pod dojmem některých komplikovaných jednání s EU v předchozích letech) upravit Georgetown Agreement z roku 1975 a posílit tak svůj hlas na mezinárodní scéně. Součástí této strategie bylo otevření kanceláří AKT v New Yorku a Ženevě, aby mohly hájit své zájmy při OSN i SOO.¹⁶⁴ Dá se proto očekávat, že státy subsaharské Afriky budou postupně klást nové nároky na úpravy vzájemného obchodu s Evropskou unií a budou tentokrát také schopné tyto nároky prosadit či odmítnout nevyhovující scénář navržený Bruselem.

K větší sebedůvěře africké země pobízí i geneze nové světové velmoci – Čínské lidové republiky. Čínská expanze je v současné době předním tématem mezinárodních konferencí týkajících se subsaharské Afriky.

¹⁶² GABAS, opus cit., s. 59 - 60

¹⁶³ MALLABY, opus cit., s. 47 - 64

¹⁶⁴ COSGROVE-SACKS, opus cit., s. 278

Bylo by však chybou vidět v čínském zájmu o Afriky zcela nový, bezprecedentní úkaz. Čínské obchodní lodě přistály u břehů východní Afriky již kolem roku 1418.¹⁶⁵ Politické a hospodářské vztahy ze zeměmi subsaharské Afriky pěstovala ČLR v celém poválečném období. Čínská lidová republika například v 70. letech postavila železnici mezi Dar es Salaamem (Tanzanie) a Lusakou (Zambie).

Z obchodního hlediska je dnes již ČLR třetím nejvýznamnějším partnerem afrických zemí po Francii a Spojených státech. Před dvaceti lety vzájemná obchodní výměna mezi ČLR a Afrikou dosahovala hodnoty 817 milionů USD. Hybný moment vzájemný obchod získal v 90. letech a po roce 2000 je již možné zaznamenat jeho strmý růst. V roce 2001 vzájemná obchodní výměna činila 10,8 miliard USD a o pouhé 3 roky později vyrostla na trojnásobek – 30 miliard USD. Podle předběžných čínských kalkulací se vzájemný obchod v roce 2005 vyšplhal na 39,5 miliard USD. Čína se v témže období stala největším dovozcem na africký trh a čínské výrobky již dnes způsobují velké potíže africkým výrobcům, v řadě zemí například zkolabovala výroba tkanin.¹⁶⁶ Struktura vzájemného obchodu mezi ČLR a Afrikou je jednoduchá, ČLR z Afriky dováží nerostné zdroje (28% hodnoty afrického vývozu do ČLR tvoří ropa, dále se jedná o nikl, železnou rudu aj.) a na místní trh dodává textilie, elektroniku, cenově dostupná léčiva a stále více i automobily a strojírenské výrobky. Afrika se navíc díky svým nízkým legislativním požadavkům dá v současnosti označit za zkušební laboratoř některých čínských výrobků. Na africkém trhu se tak prosazuje například čínský automobilový průmysl, který sice zatím nedokáže oslovit náročnější evropské zákazníky, v Africe ovšem místním středním třídám umožňuje zakoupit si nový automobil. Příkladem takové firmy je FAW, dodávající do zemí subsaharské Afriky širokou paletu osobních a nákladních vozů a autobusů. Čínské firmy v Africe působí v různých oborech sektoru služeb, v řadě zemí ovládly obor stavebnictví. Peking u své rozvojové pomoci uplatňuje většinou tzv. vázanost, což znamená, že jsou výhodné půjčky zemím udělovány pouze pod podmínkou účasti čínských firem na realizaci projektu. V řadě zemí díky těmto půjčkám a relativně levným službám mohou realizovat významné projekty – kupříkladu nový mezinárodní terminál letiště v Addis

¹⁶⁵ ILIFFE, opus cit., s. 85

¹⁶⁶ PETIT-PERROT, Clémence. 2006, année de l'Afrique dans le calendrier chinois. *Marchés tropicaux*, 30 juin, 2006, s. 24 - 25

Abebě a nedávno otevřený úsek dálnice, která by měla spojit hlavní město Ghany, Accru, s druhým největším městem Kumasi.

ČLR hledá po celém světě nerostné zdroje pro svoji rostoucí průmyslovou výrobu. Její aktivity v Africe dokazují, že za svou absolutní prioritu považuje energetickou a surovinovou bezpečnost. Čínské společnosti proto často nakupují povolení k těžbě i v místech, která jsou jinými firmami považována za nelukrativní. Čínské státní podniky jsou ochotny tolerovat ztrátovost svých operací, pokud tak zabezpečí nezbytné ekonomické vstupy pro svůj domácí průmysl. Například ložisko železné rudy Belinga v Gabunu Čína ovládla i s vědomím, že nebude finančně výnosné, podobně se zachovala v případě některých ropných ložisek v pobřežních vodách Nigérie. Naopak Angola, nejvýznamnější dodavatel ropy Číně (na druhém místě je Saúdská Arábie), nabízí velice kvalitní a výdělečné zdroje ropy.¹⁶⁷

Čína v Africe používá velice přímou ekonomickou logiku a drží se zásady nevměšování do vnitřní politiky. Její expanze proto rychle pokračuje i v zemích, na které se evropské státy snaží vyvíjet nátlak (např. Zimbabwe). Zahraniční pozorovatelé i samotní Afričané se shodují, že Čína v blízké budoucnosti dosáhne v Africe vlivu minimálně srovnatelného s vlivem Francie a Spojených států.¹⁶⁸

Evropané si již zvykli slýchat z Afriky špatné zprávy. Subsaharská Afrika se od 80. let nezbavila puncu beznadějně zaostalé oblasti, kde bují diktátorské režimy, korupce, hladomory, občanské války a kde je každá investice spojena s maximální mírou rizika. V subsaharské Africe se skutečně nachází řada států na velice nízkém stupni hospodářského a politického rozvoje. Obchodování s africkými partnery je opravdu spojeno s četnými obtížemi způsobenými nestandardním administrativním prostředím, nevyhovující infrastrukturou, nízkou vymahatelností práva aj. Výše popsany příliv obchodníků především z asijských zemí nicméně dokazuje, že i subsaharská Afrika nabízí lukrativní komerční příležitosti. Zdejší trhy nejsou *de facto* v žádném segmentu saturované. Afričané navzdory nedostatku finančních prostředků směle dotahují technologický náskok vyspělých zemí v oblasti telekomunikací a informačních

¹⁶⁷ viz např. TULL, opus cit., s. 5 - 20

¹⁶⁸ DE SAINT-PAUL, Marc Aicardi. La Chine et l'Afrique, entre engagement et intérêt. *Géopolitique africaine*. no. 14, Printemps 2004. s. 51 - 65

technologií. S odstupem pouhých 5 let od Evropy zažívá Afrika stejný boom mobilních telefonů, což je zcela nesrovnatelné s šířením vyspělých technologií v minulosti. Afričané přitom mohou využít své flexibility. Ilustrativní je v této souvislosti příběh podnikatele Alieua Conteha, který v polovině 90. let založil v Konžské demokratické republice mobilní síť. Alieu Conteh v době, kdy v zemi probíhala krvavá občanská válka, nedokázal přimět zahraniční dodavatele k prodeji stožárů – nosičů GSM vysílačů. Stožáry tedy byly vyrobeny přímo v Kongu ze šrotu. Počet zákazníků rychle narůstal a v roce 2001 se Alieu Conteh spojil s jihoafrickým Vodacomem. Dnes má firma více než milion klientů a každý den získává 1000 nových.¹⁶⁹ Telekomunikační firmy – např. Alcatel, Siemens, Nortel, Ericsson, Nokia, ZTE – mají o Afriku obecně zájem. Kupříkladu společnost Alcatel, přední světový poskytovatel služeb v oblasti telekomunikačních a informačních technologií firmám provozujícím pevné a mobilní linky, v roce 2005 dosáhla obrátu 13,1 mld € - asi třetina této sumy pochází z rozvojových a nově industrializovaných zemí.¹⁷⁰

Příloha č. 10 ukazuje nové trendy v zapojení Afriky do světového obchodu. Z daných hodnot je patrné, že Afrika jako kontinent již překonala propad 80. let a nastoupila cestu rychlého navyšování obchodní výměny s třetími zeměmi. Ačkoliv je stále zřejmé, že je podíl afrických vývozců na světových trzích marginální, alespoň v absolutních hodnotách dochází k určité dynamizaci. Výše popsany rostoucí zájem asijských zemí na prohloubení vzájemných hospodářských vztahů k tomu nepochybně přispívá.

Závěr

Asociační vztah mezi zeměmi subsaharské Afriky a Evropskou unií si kladl řadu cílů. Evropské země, především Francie, si od této vazby slibovaly zachování nadstandardních vztahů ke svým bývalým koloniím. Nové samostatné země subsaharské Afriky rovněž měly nezanedbatelnou váhu uvnitř mezinárodních organizací, čehož Evropané chtěli využít výměnou za rozvojovou pomoc a preferenční obchodní režim. Výhody plynoucí z Dohod z Lomé a Yaoundé pomohly udržet

¹⁶⁹ EASTERLY, opus cit., s. 102 - 107

¹⁷⁰ KATENDI, François. Alcatel élargit sa gamme de services. *Marchés tropicaux*. 7 juillet, 2006, s. 17

subsaharskou Afriku na politickém orbitu Evropy v době zahraničněpolitické expanze Sovětského svazu.

Naplněna byla i některá očekávání v rovině vzájemného obchodu. Evropanům zůstal zachován zdroj surovin, tolik významný při poválečné obnově evropských ekonomik. Bývalé kolonie subsaharské Afriky si udržely přístup na evropské trhy, který jim v 60. letech dovolil navýšit exportní příjmy. Kromě toho si africké země zajistily stálý přístup k rozvojové pomoci.

Hlavní cíl nadstandardního obchodního režimu mezi Evropskou unií a subsaharskou Afrikou ovšem naplněn nebyl. Pouze zlomku afrických zemí zapojených do skupiny AKT se podařilo úspěšně včlenit do soukolí mezinárodního obchodu. Naprostá většina zdejších ekonomik zůstala dodnes závislá na vývozu omezeného počtu základních surovin.

Obchodní režim založený Dohodou z Yaoundé se dynamicky měnil v závislosti na situaci v přidružených rozvojových zemích i podle určitých ideologických proudů v mezinárodních organizacích. Koncepce importní substituce, hojně praktikovaná v subsaharské Africe, se odrazila do dohod z Lomé ve formě systému nerekipročních výhod, které umožňovaly africkým zemím vyvážet na trh Evropské unie bez obav z evropské konkurence na vlastním území. Importní substituce nicméně očekáváním nedostála a nerekiproční výhody nepřinesly žádný zlom.

Ke slovu se potom přihlásila touha evropských představitelů po účinnějším ovlivňování vývoje afrických ekonomik. Rozvojová pomoc Evropské unie tak měla být napříště podmiňována větší vůlí Afričanů ke změnám v ekonomických politikách a později též k demokratizaci a účinnějšímu hájení lidských práv. Postupné zatížení vzájemného vztahu politickými i ekonomickými kritérii spolupráce vyvolávalo v Afričanech rostoucí pochybnosti o deklarované rovnoprávnosti asociačního vztahu. Nerekiproční obchodní režim navíc začala kritizovat i řada rozvojových zemí, kterým se obdobných výhod ze strany Evropské unie nedostávalo. Legendární banánové války 90. let naznačily, že exkluzivní podmínky vzájemného obchodu mezi Evropskou unií a skupinou AKT jsou minulostí.

Nová dohoda z Cotonou reaguje na tyto kritiky a uvádí obchodní režim EU-AKT do souladu s pravidly Světové obchodní organizace. Zároveň ale není možné nevnímat určitou kontinuitu s předchozími smlouvami, která nás nutí k předpokladu, že se vzájemný obchod mezi Evropskou unií a Afrikou v budoucnu nebude radikálně měnit. To ovšem není dobrou zprávou pro Afričany, kteří se stále potýkají s rozsáhlou chudobou. Dovoz evropských ovesných vloček do Ghany snad dobře ilustruje reálné obchodní vztahy obou regionů – Afričané se v Evropě neprosadili, zatímco Evropané mají v subsaharské Africe stále dobré odbytiště pro své vývozy.

Celkový obraz evropsko-afriického obchodu je tedy po padesáti letech vývoje komplexního smluvního rámce vzhledem k počátečním cílům neuspokojivý. Vina je často přičítána neschopnosti afrických elit využít rozvojovou pomoc a přírodní bohatství k iniciaci skutečného hospodářského pokroku a tedy i většího zapojení do mezinárodního obchodu. Je pravdou, že vinou korupce a predátorských vládních praktik byly již promrhány mnohé africké šance. Evropská unie ovšem také nese svůj díl zodpovědnosti. Její pochybení se dá spatřovat ve dvou elementech. Zaprvé, smluvní rámec upravující evropsko-afriické obchodní vztahy byl od počátku velice dogmatický. Evropští politici bývalým africkým koloniím doporučovali nejprve protekcionismus, aby záhy pod tlakem z Washingtonu začali prosazovat zcela opačné přístupy. Afričtí politici pak ve snaze zalíbit se evropským donorům tato doporučení striktně následovali. V několika případech to vedlo k likvidaci nadějných odvětví rodícího se průmyslu. Řada autorů přitom poukazuje na zhoubnost dogmatického přístupu v průmyslových a obchodních politikách. Odkazují se přitom na úspěchy nově industrializovaných asijských zemí, které ke své rozvojové strategii přistupovaly velice eklekticky – přestože oceňovaly klady volného mezinárodního obchodu, neváhaly přikročit k ochranářství v případě nových, zranitelných průmyslových odvětví.

Zadruhé, evropští představitelé někdy projevovali jen malé pochopení pro ekonomickou realitu subsaharské Afriky. Jen málokdo si například uvědomoval, že tlak na liberalizaci zahraničního obchodu prostřednictvím odstraňování tarifních překážek povede v subsaharské Africe ke snížení fiskálních příjmů. Kontroverzní bylo i rozhodnutí liberalizovat v první řadě obchod s průmyslovým zbožím – země subsaharské Afriky se ve své většině zaměřují na vývoz zemědělské produkce a minerálních surovin.

Subsaharská Afrika zatím dokáže jen stěží vzdorovat silně podporovaným evropským zemědělcům, kteří jsou jí v některých segmentech konkurenty.

Nadstandardní obchodní vazby neměly stejný přínos pro všechny zúčastněné státy. Největší zájem na nich měla od počátku evropské integrace Francie, které se jednak dařilo udržovat si se subsaharskou Afrikou pozitivní obchodní bilanci, jednak měla konkrétní politické zájmy, k jejichž naplňování jí vzájemný obchod posloužil jako katalyzátor. Francie vnímala subsaharskou Afriku jako geopolitické prodloužení svojí moci a obchodní vazby EU na tento region tedy považovala za prioritní. Zapojení do smluv Lomé se ukázalo být dobrou volbou i pro některé státy subsaharské Afriky. Mauritius je zpravidla prezentován jako úspěšný stát, který byl schopen proměnit jednostranné obchodní výhody ve skutečný ekonomický pokrok. Německo a Nizozemí představují naopak početnou skupinu členských zemí EU s mnohem menšími zájmy na exkluzivní spolupráci se subsaharskou Afrikou.

I ty africké země, které z nerecipročního systému obchodních výhod nedokázaly vytěžit blahobyt, mohly v přidružení nalézt novou devizu. Skupina AKT, původně určená pouze pro koordinaci stanovisek zemí jihu při jednáních s EU, se postupně vyprofilovala jako samostatné těleso mezinárodních ekonomických vztahů. Například při jednáních SOO skupina AKT vystupuje samostatně, nezávisle na EU. Poslední jednání SOO dokazují, že takto sjednocené rozvojové země jsou schopné hledat externí spojence a použít veškerou svou sílu k dosažení vytčeného cíle.

Momentální konstelaci euro-afrického obchodu může brzy narušit příchod nového aktéra. Čína v současné době expanduje ve všech zemích subsaharské Afriky. Přichází s levnou produkcí dostupnou místnímu obyvatelstvu a na rozdíl od Evropanů neklade politické podmínky. Afričané se navíc sami postupně zbavují závislosti na Evropské unii a v rostoucí míře spolupracují s jinými rozvojovými zeměmi na přestavbě mezinárodního obchodního systému.

Summary

The European Union has since its inception been considering the Sub-Saharan Africa to be a special economic and political partner. Special trade regime offered by the EU was, in combination with its development aid, believed to be the motor of this cooperation and the most efficient tool of Africa's integration into the world economy. The models used in order to achieve that target were, however, changing. The first development model – highly protective import substitution – constituted the logic behind the first agreements between the EU and its African and later also Caribbean and Pacific partners, namely Yaoundé and Lomé Agreements. The latter was characteristic for high level of protection offered to the developing partners who benefited from unilaterally advantageous access to the EU's markets.

The failure of the import-substitution model and a vast economic crisis in the Sub-Saharan Africa forced the international financial institutions to change the tactics. Increased budget discipline and opening to the external commerce – the structural adjustment – was chosen as the next “right way”. The European Union did not endorse those Washington methods, it did, however, implicitly force its developing partners to accept this new road map.

The Cotonou Agreement of 2000 puts an end to the former protective agreements. The Sub-Saharan Africa should from now on face the harsh reality of the international trade. In addition, the European Union also requires its developing partners to undergo political reforms so that its financial aid is no longer connected with the names of African dictators. Trying to export its own secret of success, the European Union also advises the ACP countries to split into regional integrating bodies. Despite rather drastic reforms in the developing countries, the new European trade-and-development liberalized scheme is not sure to deliver the results. Despite the liberalization rhetoric, the European Union maintains its hidden ace – the Common Agricultural Policy which makes the expensive European agricultural production competitive even against African prices.

The special trade relationship of the EU to Africa has never proven to be interesting from the business point of view – the region is one of the tiniest trade partners of the EU. The reason why so much energy has been put in it in the last 50 years seems to be the political interests of few member countries of the EU – France above all. Surprisingly, the Sub-Saharan Africa might not need its European partners, who exchange their unproductive trade and aid schemes for an increasing number of imposed political conditions, that much. People's Republic of China has already started its expansion in the region which has so far been welcome by some African leaders. The African countries themselves have reached certain level of emancipation on the international stage and will be ready to criticize their European partners and block disadvantageous international agreements, including the ones within WTO.

Seznam příloh

Přílohy	91
Příloha č. 1. Členství států subsaharské Afriky ve Světové obchodní organizaci ..	91
Příloha č. 2. Dopady strukturálních reforem obchodní politiky na aplikaci netarifních bariér v zemích subsaharské Afriky (počty položek podléhajících netarifním bariérám)	93
Příloha č. 3. Země původu dovozů textilního a oděvního zboží do vyspělých zemí v roce 2002 (%).....	94
Příloha č. 4. Obchodní výměna zboží mezi EU a subsaharskou Afrikou (včetně Jihoafrické republiky) – rok 2005	95
Příloha č. 5. Obchodní výměna zboží mezi EU a subsaharskou Afrikou (bez Jihoafrické republiky) – rok 2005	96
Příloha č. 6. Struktura vzájemného obchodu mezi EU a subsaharskou Afrikou (včetně Jihoafrické republiky) – rok 2005.....	97
Příloha č. 7. Nejméně rozvinuté země v Africe	98
Příloha č. 8. Budoucí regionální uskupení sdružených do zóny volného obchodu s EU v rámci RSHP	99
Příloha č. 9. Překrývající se regionální integrační uskupení v Africe.....	100
Příloha č. 10. Současná pozice Afriky ve světovém obchodu se zbožím.....	101

Přílohy

Příloha č. 1. Členství států subsaharské Afriky ve Světové obchodní organizaci

Stát	Datum vstupu	Vstupní procedura
Angola	8.dubna, 1994	PP
Benin	12. září, 1963	PP
Botswana	28. srpna, 1987	PP
Burundi	13. března, 1965	PP
Burkina Faso	3. května, 1963	PP
Čad	12. července, 1963	PP
Demokratická republika Kongo	11. září, 1961	PP
Džibutsko	16. prosince, 1964	PP
Etiopie	není členem	
Eritrea	není členem	
Gabun	3. května, 1963	PP
Gambie	22. února, 1965	PP
Ghana	17. října, 1957	PP
Guinea	8. prosince, 1994	PP
Guinea-Bissau	17. března, 1994	PP
Jihoafrická republika	13. června, 1948	původní smluvní strana
Kamerun	3. května, 1963	PP
Keňa	5. února, 1964	PP
Komory		DF
Kapverdy		DF
Kongo	3. května, 1963	PP
Lesotho	8. ledna, 1988	PP
Libérie	není členem	
Madagaskar	30. září, 1963	PP
Malawi	28. srpna, 1964	PP
Mali	11. ledna, 1963	PP
Mauritánie	30. září, 1963	PP
Mauritius	30. září, 1963	PP
Mosambik	28. července, 1992	PP
Namibie	15. září, 1992	PP
Niger	31. prosince, 1963	PP
Nigérie	18. listopadu, 1960	PP
Pobřeží slonoviny	31. prosince, 1963	PP
Rovníková Guinea		DF
Rwanda	1. ledna, 1966	PP
Senegal	27. září, 1963	PP
Seychely		DF
Sierra Leone	19. května, 1961	PP
Somálsko	není členem	
Středoafriická republika	3. května, 1963	PP
Súdán	není členem	
Svatý Tomáš a Princův ostrov		DF

Svazijsko	8. února, 1993	PP
Tanzanie	9. prosince, 1961	PP
Togo	20. března, 1964	PP
Uganda	23. října, 1962	PP
Zambie	10. února, 1982	PP
Západní Sahara	pod marockou okupací	původní smluvní strana
Zimbabwe	11. července, 1948	

PP = procedura prezentace

DF = členství *de facto*

Zdroj: DJOSSOU, Jean Maurice. *L'Afrique, Le Gatt Et L'Omc: Entre Territoires Douaniers Et Regions Commerciales*. Sainte-Foy et Paris: Presses de l'Université Laval et L'Harmattan, 2000. s. 88 – 89

Příloha č. 2. Dopady strukturálních reforem obchodní politiky na aplikaci netarifních bariér v zemích subsaharské Afriky (počty položek podléhajících netarifním bariérám)

Země	Stav reformami před	Stav po reformách v roce 1992
Benin	Všechny	0
Burkina Faso	Stovky	19 (stav z počátku roku 1993)
Burundi	Téměř všechny	0
Čad	-	-
Kamerun	Stovky	Stovky
Kongo	33 skupin	13 skupin
Gabun	30	4
Gambie	-	-
Ghana	všechny	2
Guinea	-	-
Guinea-Bissau	-	-
Keňa	24%	0
Madagaskar	Všechny	0
Malawi	Všechny	Ojedinéle
Mali	58	0
Mauritánie	Stovky	0
Mozambik	-	0
Niger	Stovky	9
Pobřeží slonoviny	37%	Malé úpravy
Rwanda	Téměř všechny	0
Senegal	Stovky	Přibližně 15
Sierra Leone	-	-
Středoafriická republika	-	-
Tanzanie	Téměř všechny	Přibližně 100
Togo	20	2
Uganda	-	5
Zambie	Téměř všechny	0
Zimbabwe	Všechny	Ojedinéle

- data nejsou k dispozici

Pozn.: netarifní bariéry zahrnují kvantitativní omezení a zvláštní licenční požadavky jiné než ty, které jsou podloženy zdravotními a bezpečnostními důvody

zdroj: *Adjustment in Africa: Reforms, Results, and the Road Ahead*. Oxford: Oxford University Press. 2004. Příloha A, s. 231

Příloha č. 3. Země původu dovozů textilního a oděvního zboží do vyspělých zemí v roce 2002 (%)

	USA		EU		Japonsko	
	Textil	Oděvy	Textil	Oděvy	Textil	Oděvy
Asie	51,5	57,0	17,1	29,7	77,5	88,8
Západní Evropa	19,3	6,0	70,1	49,9	14,6	8,7
Severní Amerika	11,5	2,7	2,4	0,5	6,2	1,6
Latinská Amerika	12,7	27,8	0,5	0,4	0,6	0,3
Střední a východní Evropa, Pobaltí, státy SNS	1,2	1,5	6,9	11,5	0,3	0,3
Afrika	1,0	2,5	1,6	7,4	0,2	0,2
Střední východ	2,8	2,5	1,3	0,5	0,5	0,0

zdroj: CATTANEO, Olivier; MARNIESSE, Sarah. *Life after Quotas? A Case Study of the Cambodian Textile Industry*. Paris: Agence Française de Développement, 2005.s. 18

Příloha č. 4. Obchodní výměna zboží mezi EU a subsaharskou Afrikou (včetně Jihoafrické republiky) – rok 2005

		Růst 2004 – 2005	per capita
Vývozy z EU:	43 597 mil. €	12,7%	61 €
Dovozy do EU:	47 742 mil. €	16,5%	66 €
Obchodní bilance:	-4 145 mil. €		

Zastoupení zemědělských produktů

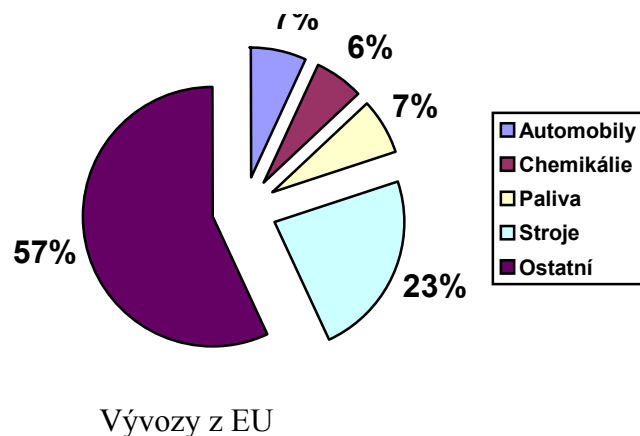
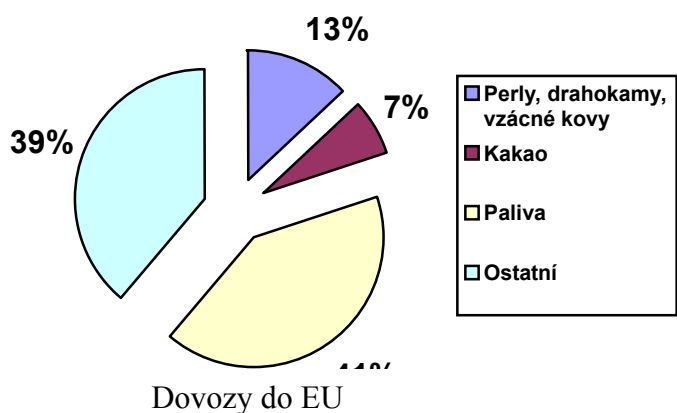
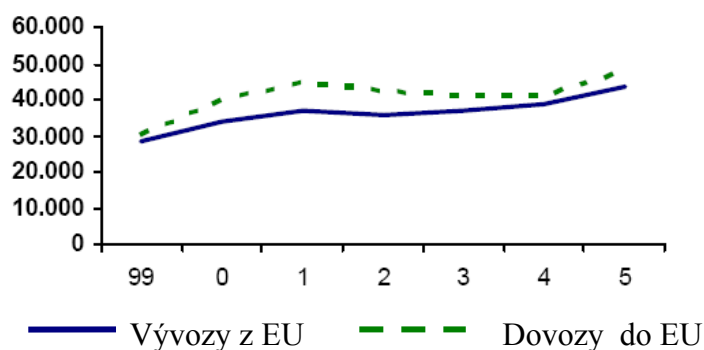
Vývozy z EU: 9%
Dovozy do EU: 19%

Zastoupení primárních produktů

Vývozy z EU: 4,5%
Dovozy do EU: 64,3%

Podíl na zahraničním obchodě EU

Vývozy z EU: 4,05%
Dovozy do EU: 4,04%

zdroj: *Africa, Caribbean, Pacific: Statistical Analysis 2005* [online]. Brussels: European Commission, 2005 [cit. 5.4.2007]

Dostupné z: <<http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/acp/stats.htm>>

Příloha č. 5. Obchodní výměna zboží mezi EU a subsaharskou Afrikou (bez Jihoafrické republiky) – rok 2005

		Růst 2004 – 2005	per capita
Vývozy z EU:	25 370 mil. €	12,7%	38 €
Dovozy do EU:	31 008 mil. €	23,0%	46 €
Obchodní bilance:	-5 638 mil. €		

Zastoupení zemědělských produktů

Vývozy z EU: 13%

Dovozy do EU: 23%

Zastoupení primárních produktů

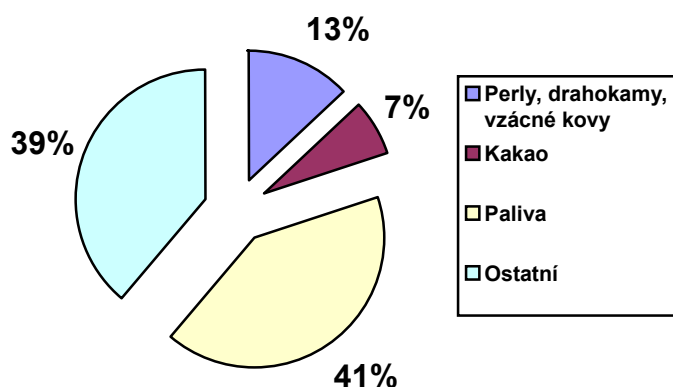
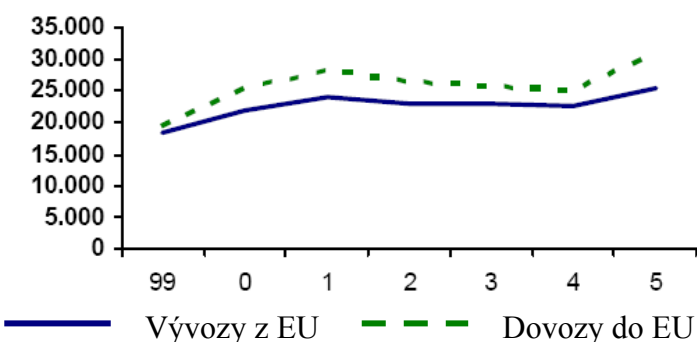
Vývozy z EU: 4,9%

Dovozy do EU: 76,5%

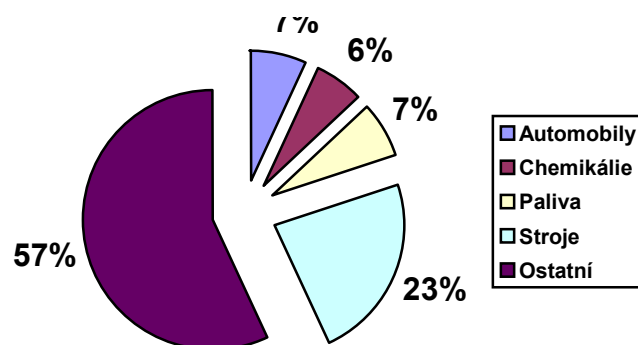
Podíl na zahraničním obchodě EU

Vývozy z EU: 2,36%

Dovozy do EU: 2,62%

Dovozy do EU

Vývozy z EU

Zdroj: *Africa, Caribbean, Pacific: Statistical Analysis 2005* [online]. Brussels: European Commission, 2005 [cit. 5.4.2007]

Dostupné z: <<http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/acp/stats.htm>>

Příloha č. 6. Struktura vzájemného obchodu mezi EU a subsaharskou Afrikou (včetně Jihoafrické republiky) – rok 2005

dovozy ze subsaharské Afriky do EU

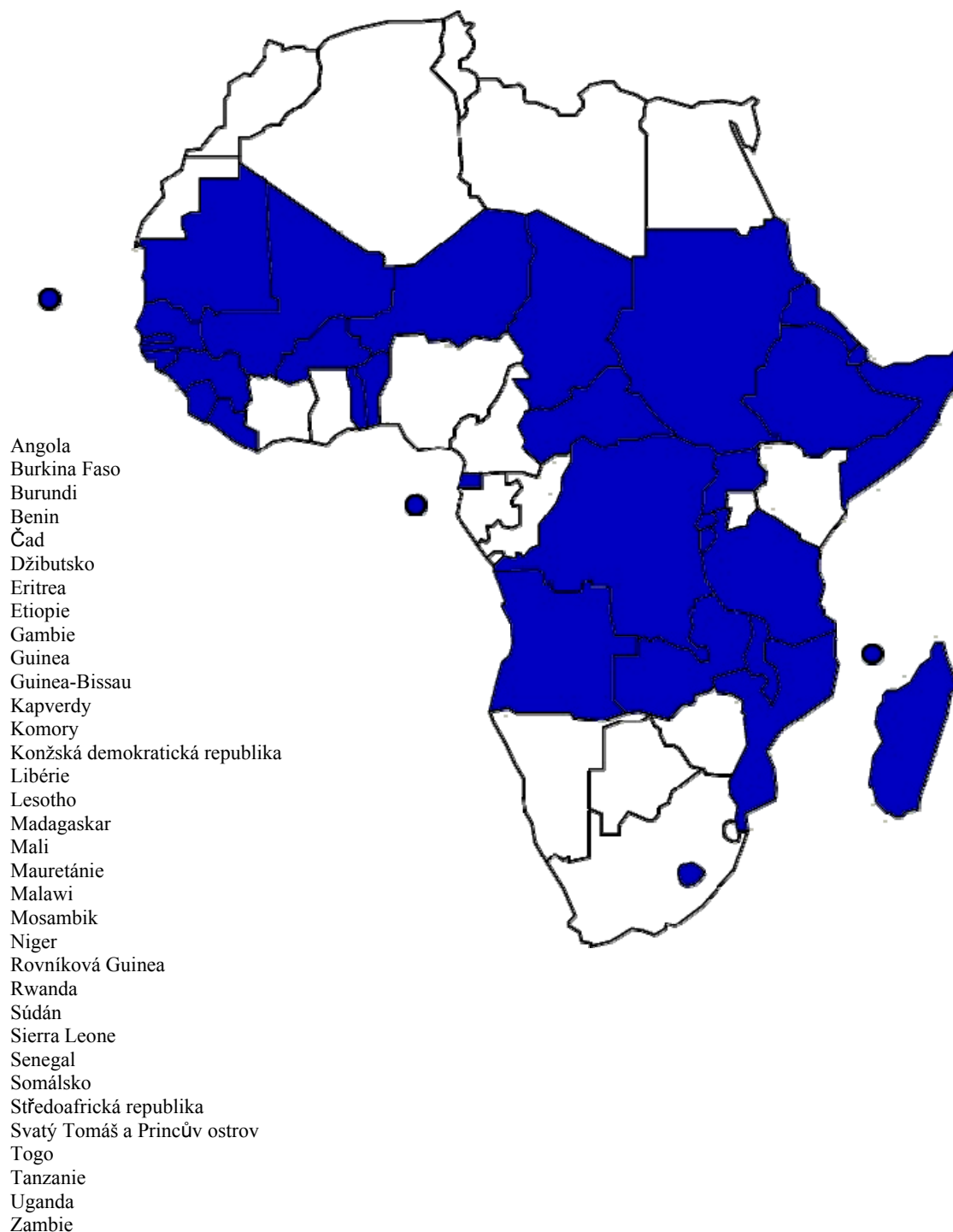
Nomen klatura	Popis	Podíl na celkových dovozech	Kumulovaný podíl na celkových dovozech	Hodnota (tisíce €)	Podíl na vnějším obchodě EU	Objem (tuny)
2709	Minerální oleje a oleje ze živočišných nerostů, surové	24,0%	24,0%	11 479 492	7,0%	35 658 002
7102	Diamanty, též opracované, avšak nezamontované ani nezasazené	12,3%	36,3%	5 856 945	36,4%	16
2701	Černé uhlí; brikety, bulety a podobná tuhá paliva vyrobená z černého uhlí	5,7%	42,1%	2 740 925	23,1%	51 747 945
1801	Kakaové boby, též ve zlomcích, surové nebo pražené	3,6%	45,7%	1 728 690	93,8%	1 312 306
2711	Ropné plyny a jiné plynné uhlovodíky	2,6%	48,3%	1 243 611	3,6%	5 361 031
7108	Zlato (včetně zlata pokoveného platinou), netepané nebo ve formě polotovarů nebo prachu	2,2%	50,5%	1 055 857	30,4%	93
7601	Netvářený (surový) hliník	2,1%	52,6%	1 024 948	15,4%	660 227
8421	Odstředivky, včetně odstředivých ždímaček; stroje a přístroje k filtrování nebo čištění kapalin nebo plynů	2,1%	54,8%	1 023 712	35,7%	30 722
7202	Feroslitiny	2,0%	56,8%	974 858	20,0%	1 373 173
7110	Platina, netepaná nebo ve formě polotovarů nebo prachu	1,8%	58,7%	874 874	41,1%	53
4407	Dřevo rozřezané nebo štípané podélně, krájené nebo loupané, též hoblované, broušené pískem nebo na koncích spojované, o tloušťce převyšující 6 mm	1,4%	60,0%	663 475	17,7%	944 107
8802	Ostatní letadla (například vrtulníky, letouny); kosmické lodě (včetně družic) a balistické a kosmické nosné rakety	1,3%	61,3%	620 862	2,7%	1 395
2601	Železné rudy a koncentráty, včetně kyzových výpražků (výpalků)	1,3%	62,6%	610 426	10,4%	17 179 497
8901	Lodě pro osobní dopravu, turistické lodě, trajektové lodě, nákladní lodě a čluny a podobná plavidla pro přepravu osob nebo nákladů	1,2%	63,8%	575 188	7,9%	511 129
0901	Káva, též pražená či dekofeinovaná; kávové slupky a pulpy; kávové náhražky s jakýmkoliv obsahem kávy	1,2%	65,0%	563 456	15,3%	414 256
1701	Třtinový nebo řepný cukr a chemicky čistá sacharóza, v pevném stavu	1,2%	66,2%	556 686	46,3%	1 039 666
1604	Přípravky nebo konzervy z ryb; kaviár a kaviárové náhražky připravené z rybích jiker	1,0%	67,2%	479 257	28,2%	197 707
Celkové dovozy ze subsaharské Afriky		100%		47 741 792	4,04%	

vývozy z EU do subsaharské Afriky

Nomen klatura	Popis	Podíl na celkových vývozech	Kumulovaný podíl na celkových vývozech	Hodnota (tisíce €)	Podíl na vnějším obchodě EU	Objem (tuny)
8703	Osobní automobily a jiná motorová vozidla konstruovaná především pro přepravu osob (jiná než čísla 8702), včetně osobních dodávkových automobilů a závodních automobilů	5,5%	5,5%	2 376 314	3,6%	472 598
2710	Minerální oleje a oleje ze živočišných nerostů, jiné než surové; přípravky jinde neuvedené ani nezahrnuté, obsahující 70 % hmotnostních nebo více minerálních olejů nebo olejů ze živočišných nerostů, jsou-li tyto oleje základní složkou těchto přípravků; odpadní oleje	4,6%	10,1%	2 010 534	6,3%	5 309 342
8708	Části, součásti a příslušenství motorových vozidel čísel 8701 až 8705	3,5%	13,6%	1 526 493	6,8%	243 121
3004	Léky (kromě zboží čísel 3002, 3005 nebo 3006) sestávající ze smíšených nebo nesmíšených výrobků k terapeutickým nebo profylaktickým účelům, v odměřených dávkách (včetně těch, které jsou ve formě transdermálních aplikačních systémů) nebo upravené ve formě nebo v balení pro drobný prodej	3,4%	16,9%	1 466 321	3,4%	46 924
8525	Vysílací přístroje pro rozhlasové nebo televizní vysílání, též obsahující přijímací zařízení nebo zařízení pro záznam nebo reprodukci zvuku; televizní kamery, digitální fotoaparáty a videokamery se záznamem obrazu i zvuku (kamkordéry)	3,2%	20,1%	1 386 591	5,6%	13 343
8802	Ostatní letadla (například vrtulníky, letouny); kosmické lodě (včetně družic) a balistické a kosmické nosné rakety	3,2%	23,3%	1 378 683	4,7%	2 839
8471	Zařízení pro automatizované zpracování dat a jejich jednotky; magnetické nebo optické snímače, zařízení pro přepis dat v kódované formě na paměťová média a zařízení pro zpracování těchto dat, jinde neuvedené ani nezahrnuté	2,3%	25,6%	1 011 360	6,5%	22 302
8517	Telefonní přístroje, včetně telefonů pro celulární sítě nebo jiné bezdrátové sítě; ostatní přístroje pro vysílání nebo přijímání hlasu, obrazů nebo jiných dat, včetně přístrojů pro komunikaci v drátových nebo bezdrátových sítích (jako jsou lokální nebo dálkové sítě), jiné než vysílací nebo přijímací přístroje čísel 8443, 8525, 8527 nebo 8528	1,8%	27,4%	805 951	8,7%	4 970
8704	Motorová vozidla pro přepravu nákladu	1,8%	29,2%	766 680	11,4%	333 507
8473	Části, součásti a příslušenství (jiné než kryty, kufříky a podobné výrobky) vhodné pro použití výhradně nebo hlavně se stroji a přístroji čísel 8469 až 8472	1,6%	30,8%	691 821	5,7%	11 628
7102	Diamanty, též opracované, avšak nezamontované ani nezasazené	1,3%	32,1%	578 626	3,6%	2
8431	Části a součásti vhodné pro použití výhradně nebo hlavně se stroji a zařízeními čísel 8425 až 8430	1,2%	33,3%	511 209	7,4%	45 499
8429	Samohybné buldozery, angldozery, srovnávače (grejdry), stroje na vyrovnávání terénu (nivelátory), škrabače (skrejpry), mechanické lopaty, rypadla, lopatové nakladače, dusádlá a silniční válce	1,1%	34,4%	497 927	11,1%	107 622
8701	Traktory a tahače (jiné než tahače čísla 8709)	1,1%	35,6%	494 986	9,2%	129 064
8411	Proudové motory, turbovrtulové pohony a ostatní plynové turbíny	1,0%	36,6%	456 571	2,5%	6 599
Celkové vývozy do subsaharské Afriky		100%		43 596 923	4,05%	

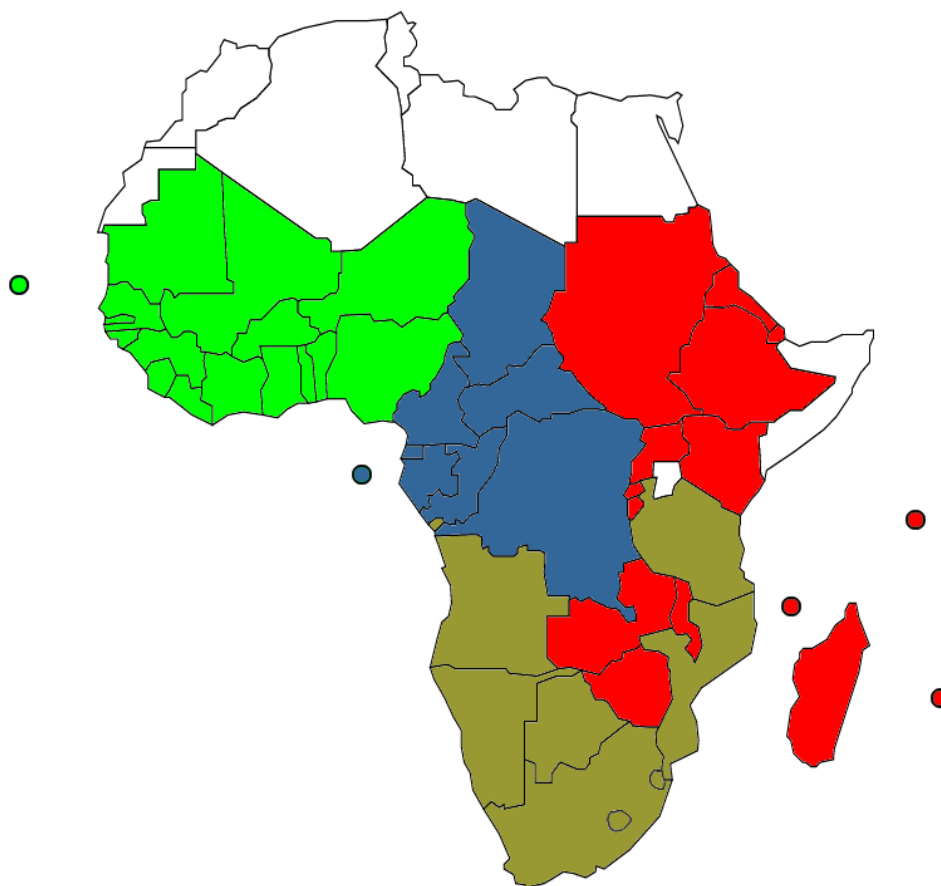
Zdroj: *Africa, Caribbean, Pacific: Statistical Analysis 2005* [online]. Brussels: European Commission, 2005 [cit. 5.4.2007] Dostupné z: <<http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/acp/stats.htm>>

Příloha č. 7. Nejméně rozvinuté země v Africe

Zdroj: *List of Least Developed Countries* [online]. UN-OHRLLS. [cit. 5.4.2007]
Dostupné z : <<http://www.un.org/special-rep/ohrls/ldc/list.htm>>

Příloha č. 8. Budoucí regionální uskupení sdružených do zóny volného obchodu s EU v rámci RSHP

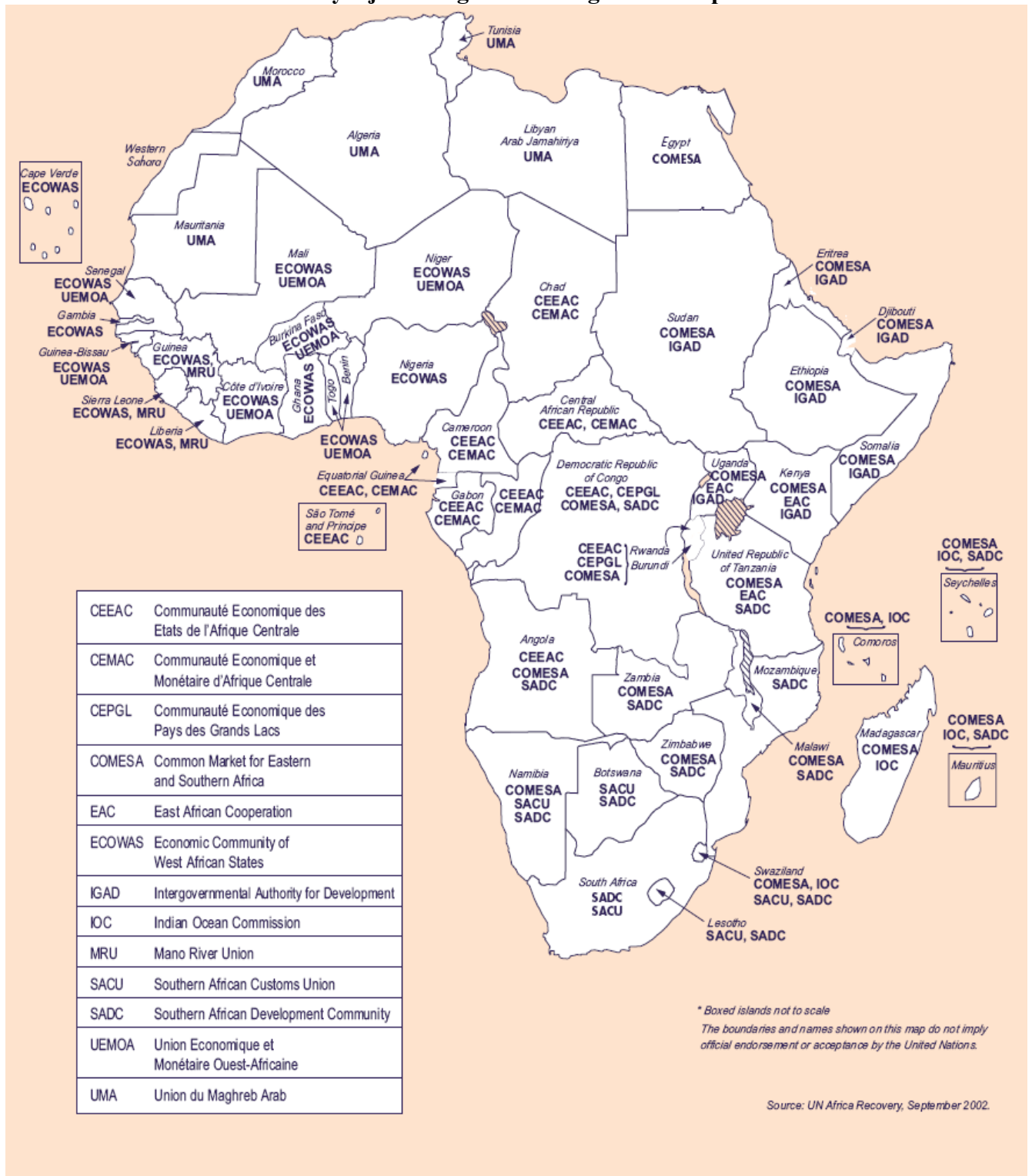

Západní Afrika	Střední Afrika	Jihovýchodní Afrika	Jižní Afrika
ECOWAS+ Mauritánie	CEMAC+ Sv. Tomáš a Princův ostrov	ESA	SADC
1 Benin	Čad	Burundi	Angola
2 Burkina Faso	Kamerun	Džibutsko	Botswana
3 Gambie	Gabun	Eritrea	Jihoafrická republika
4 Ghana	Kongo	Etiopie	Lesotho
5 Guinea	Konzská demokratická rep.	Keňa	Mosambik
6 Guinea-Bissau	Rovníková Guinea	Komory	Namibie
7 Kapverdy	Středoafriická republika	Madagaskar	Svazijsko
8 Libérie	Sv. Tomáš a Princův ostrov	Malawi	Tanzanie
9 Mali		Mauritius	
10 Mauritánie		Rwanda	
11 Niger		Seychely	
12 Nigérie		Súdán	
13 Pobřeží slonoviny		Uganda	
14 Senegal		Zambie	
15 Sierra Leone		Zimbabwe	
16 Togo			

Zdroj: *E P A : Preliminary list of country groups* [online]. Brussels: European Commission, March 2007 [cit. 2.5.2007].

Dostupné z : <http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/acp/plcg_en.htm>

Příloha č. 9. Překrývající se regionální integrační uskupení v Africe

Zdroj: *Africa without Borders: Building Blocks for Regional Growth* [online]. International Food Policy Research Institute. Washington: International Food Policy Research Institute, 2005 [cit. 25.3.2007]. Dostupný z <www.ifpri.org/pubs/ib/ib38.pdf>
srov.: *Consultative Meetings of Accra and Lusaka: Consolidated Report* [online]. African Union. 2006 [cit. 25.3.2007]. Dostupný z: <http://www.acp-eu-trade.org/lixbrary/files/AU_EN_280306_AU_Consultative-meetings-of-Accra-and-Lusaka-Consolidated-report.pdf>

Příloha č. 10. Současná pozice Afriky ve světovém obchodu se zbožím

Africké vývozy zboží podle skupiny produktů a hlavních destinací, 2004 (v miliardách USD a %) (hodnoty platné pro celou Afriku, tj. včetně severoafrických států a Jihoafrické republiky)

	Hodnota	Podíl		Meziroční procentuální změna			
		2000	2004	2000-04	2002	2003	2004
Celkový objem zboží							
Svět	231,7	100,0	100,0	12	2	25	32
Evropa	99,1	50,6	42,8	7	-3	20	17
Severní Amerika	43,2	17,8	18,7	13	-10	48	39
Asie	38,9	16,0	16,8	13	8	23	49
Afrika	23,1	9,4	10,0	14	24	22	22
Paliva a nerostné suroviny							
Svět	137,0	100,0	100,0	12	-3	28	44
Evropa	48,6	46,5	35,5	5	-7	17	19
Severní Amerika	36,7	25,3	26,8	14	-14	57	45
Asie	25,4	17,3	18,6	14	5	27	69
Afrika	7,9	4,7	5,8	18	25	30	39
Manufactures							
Svět	58,1	100,0	100,0	12	5	24	20
Evropa	33,0	58,8	56,8	11	-5	28	19
Afrika	9,8	16,6	16,9	12	38	17	16
Asie	6,6	10,2	11,4	15	21	31	23
Severní Amerika	5,1	8,8	8,8	12	2	19	17
Zemědělské produkty							
Svět	28,0	100,0	100,0	10	3	19	19
Evropa	13,8	50,4	49,3	10	6	17	14
Afrika	5,2	18,3	18,6	11	1	25	13
Asie	5,0	18,4	18,0	10	-9	21	33
Severní Amerika	1,3	4,8	4,8	10	12	13	10

Zdroj: *International trade statistics 2005* [online]. Geneva: World Trade Organization. 2005. [cit. 26.11.2006].

Dostupné z: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2005_e/its2005_e.pdf, s. 81

Africký zahraniční obchod se zbožím, 2004 (v miliardách USD a %)
(hodnoty platné pro celou Afriku, tj. včetně severoafrických států a Jihoafrické republiky)

Hodnota	232	212
Podíl na světovém obchodu se zbožím	2,6	2,3
Meziroční procentuální změna		
Afrika		
1980-85	-7	-5
1985-90	5	6
1990-95	1	5
1995-00	6	0
2000-04	12	13
2002	2	2
2003	25	22
2004	32	27
Jižní Afrika		
1980-85	-9	-10
1985-90	8	10
1990-95	3	11
1995-00	1	-1
2000-04	11	18
2002	2	4
2003	23	40
2004	26	39
Zbytek Afriky		
1980-85	-7	-4
1985-90	4	5
1990-95	0	4
1995-00	7	1
2000-04	12	11
2002	2	1
2003	26	17
2004	34	23

Zdroj: *International trade statistics 2005* [online]. Geneva: World Trade Organization, 2005. [cit. 26.11.2006].

Dostupné z: <http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2005_e/its2005_e.pdf>, s. 80

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Dohoda z Cotonou. in *Mezinárodní politika*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, č. 3, 2004.

Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, of 12 March 1998. Democratisation, the rule of law, respect for human rights and good governance: the challenges of the partnership between the European Union and the ACP States, COM(98)146 final, Brussels: European Commission. 12.3.1998

Council Regulation (EC) No 416/2001 of 28 February 2001 amending Regulation (EC) No 2820/98 applying a multiannual scheme of generalised tariff preferences for the period 1 July 1999 to 31 December 2001 so as to extend duty-free access without any quantitative restrictions to products originating in the least developed countries [online]. Brussels: European Council, 28.2.2001 [cit. 26.11.2006].

Dostupné z : < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:060:0043:0050:EN:PDF> >

Guidelines for the negotiation of new co-operation agreements with the African, Caribbean and Pacific Countries [online], COM(97)537, Brussels: European Commission, 29 October 1997 [cit. 26.11.2006].

Dostupné z : < http://aei.pitt.edu/1207/01/ACP_21st_gp_follow_COM_97_537.pdf >

Green Paper on relations between the European union and the ACP countries on the eve of the 21st century - challenges and options for a new partnership [online], COM (96)570, Brussels: European Commission, 20 November 1996. [cit. 26.11.2006].

Dostupné z : < http://aei.pitt.edu/1206/01/ACP_21st_gp_COM_96_570.pdf >

Inaugural Address of Harry S. Truman [online]. The Avalon project. New Haven : Yale Law School, 1997 [cit. 5.4.2007].

Dostupné z : < <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/presiden/inaug/truman.htm> >

International trade statistics 2005 [online]. Geneva: World Trade Organization. 2005. ISBN 9287033137 [cit. 26.11.2006].

Dostupné z : <http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2005_e/its2005_e.pdf>

Římské smlouvy: Závěrečný akt [online]. Základní dokumenty Evropské unie. Euroskop [cit. 26.11.2006].

Dostupné z : <<http://www.euroskop.cz/files/10/4F81BE9C-9AC0-4E5D-97B8-04A3697E2298.pdf>>

Sdělení Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Dohody o zřízení Světové obchodní organizace (WTO) [online]. LexDATA [cit. 26.11.2006].

Dostupné z : <<http://www.lexdata.cz/web/lexdata.nsf/frameset?openpage&sb=C12571D20046A0B2C12566D400745428>>

SHILLINGTON, Kevin (ed.). *Encyclopedia of African History*. New York & London. Fitzroy Dearborn, 2005. ISBN 1579582451

Neperiodické monografie

DE AZCARATE, Luis. „The World Bank in Adjustment and Economic Growth in Africa.“ In Helleiner, Gerald. *Africa and the International Monetary Fund: Papers Presented at a Symposium Held in Nairobi, Kenya, May 13-15, 1985*. Washington: International Monetary Fund. 1986, ISBN 0939934612

BROWN, William. *The European Union and Africa : the restructuring of North-South relations*. London: Tauris, 2002. ISBN 1860646603

CATTANEO, Olivier; MARNIESSE, Sarah. *Life after Quotas? A Case Study of the Cambodian Textile Industry*. Paris: Agence Française de Développement, 2005.

COSGROVE-SACKS, Carol. “Europe, Diplomacy and Development Cooperation with the ACP Group.” in COSGROVE-SACKS, Carol (ed). *Europe, Diplomacy, and Development: New Issues in EU Relations with Developing Countries*. New York; Palgrave, 2001. ISBN 0333920325

COSGROVE TWITCHETT, Carol. *Europe and Africa: from association to partnership*. Farnborough: Saxon House, 1978. ISBN 0566001829

EASTERLY, William. *The White Man's Burden*. New York: The Penguin Press, 2006. ISBN 1594200378

GABAS, Jean-Jacques. *L'aide publique française au développement*. Paris : La documentation Française, 2005. ISSN 17636191

GAPYISI, Emmanuel. *Le défi urbain en Afrique*. Paris : Harmattan. 1989. ISBN 2738402887

GOURÉVITCH, Jean-Paul. *La France en Afrique. Cinq siècles de présence : vérités et mensonges*. Paris : Acropole, 2006. ISBN 2735702685

HAMMOUDA, Hakim Ben. *L'Afrique, l'OMC et le développement*. Paris : Maisonneuve & Larose, 2005. ISBN 2706819243

DJOSSOU, Jean Maurice. *L'Afrique, Le Gatt Et L'Omc: Entre Territoires Douaniers Et Regions Commerciales*. Sainte-Foy et Paris: Presses de l'Université Laval et L'Harmattan, 2000. ISBN 2763777112

GILPIN, Robert. *The Political Economy of International Relations*. Princeton : Princeton University Press, 1987. ISBN 0691077320

GLASER, Antoine; SMITH, Stephen. *Comment la France a perdu l'Afrique*. Paris : Hachette Littératures, 2006. ISBN 2012792936

HOLLAND, Martin. *The European Union and the Third World*. Basingstoke/Hamps: Palgrave, 2002. ISBN 0333659058

ILIFFE, John. *Les Africains. Histoire d'un continent*. Paris: Aubier, 1997. ISBN 2700728521

JELÍNEK, Petr a kol. *Rozvojová politika Evropské unie*. Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 2003. ISBN 8086506339

KAMEŠ, Ivo. *Problematika obchodní politiky jako nástroje zahraniční politiky EU v kontextu vztahů se zeměmi Afriky, Karibiku a Tichomoří (ACP)* (ved.práce Irah Kučerová). Praha : Univerzita Karlova – Fakulta sociálních věd, 2005.

KEOHANE, Robert O. ; NYE, Joseph S. *Power and Interdependence*. New York : Longman, 2001. ISBN 0321048571

KRPEC, Oldřich ; PŠEJA, Pavel (eds.). *Mezinárodní politická ekonomie*. Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2006. ISBN 8021041218

KUBIŠTA, Václav a kol. *Mezinárodní ekonomické vztahy*. Praha : HZ Editio, 1999. ISBN 8086009297

MALLABY, Sebastian. *The World's Banker*. New York: Penguin Press. 2004. ISBN 1594200238

MORAVCSIK, Andrew. *The Choice for Europe. Social Purpose & State Power from Messina to Maastricht*. Ithaca: Cornell University Press, 1998. ISBN 0801435099

WA MPUNGU, Grégoire Bakandjea. *Le droit du commerce international : Les peurs justifiées de l'Afrique face à la mondialisation des marchés*. Bruxelles: De Boeck Université, Kinshasa : Afrique Editions, 2001. ISBN 2804138003

RAKODI, Carole (ed.), *The urban challenge in Africa: Growth and management of its large cities*. Tokyo: United Nations University, 1997. ISBN 9280809520

SANTOS, Carla. "European Union Support for Regional Integration Initiatives in Developing Countries." in COSGROVE-SACKS, Carol (ed.). *Europe, Diplomacy and Development: New Issues in EU Relations with Developing Countries*. New York: Palgrave, 2001. ISBN 0333920325

TALONTO, Fattany. *Union africaine et développement : entre espoirs et illusions*. Paris : L'Harmattan. 2004. ISBN 2747569330

TULL, Denis. *China in Africa: Scope, Significance and Consequences*. Berlin: German Institute for International Affairs and Security, 2006 (nepublikovaná verze zaslaná autorem)

WAUTHIER, Claude. *Quatre présidents et l'Afrique : De Gaulle, Pompidou, Giscard d'Estaing, Mitterrand : quarante ans de politique africaine*. Paris : Seuil, 1995. ISBN 2020183560

Adjustment in Africa: Reforms, Results, and the Road Ahead. Oxford: Oxford University Press. 1994. ISBN 019520994x

Africa and the European Union. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2003. ISBN 9289453257

Periodické monografie

ABASS, Abou. The Cotonou trade régime and WTO law. *European Law Journal.* 2004, vol.10, no. 4, s.439-462. ISSN 1351-5993

AKINRINADE, Olusola. Associates and Associables: the Failure of Commonwealth Bridge-Building. *Journal of Modern African Studies.* no. 27, 1989. ISSN 0022-278X

ARTS, Karin. ACP-EU relations in a new era: The Cotonou Agreement. *Common Market Law Review,* vol. 40, no. 1, February 2003, s. 95-116. ISSN 0165-0750

BABARINDE, Olufemi; FABER, Gerrit. From Lomé to Cotonou: Business as Usual? *European Foreign Affairs Review.* no. 9, 2004. s. 27 – 47. ISSN 1384-6299

HAGUENAU-MOIZARD, Catherine; MONTALIEU, Thierry. L'évolution du partenariat UE-ACP de Lomé à Cotonou : de l'exception à la normalisation. *Mondes en développement,* 2004, vol.32, no. 4 (no. 128), s. 65-88. ISSN 0302-3052

HILPOLD, Peter. EU development cooperation at a crossroads: the Cotonou Agreement of 23 June 2000 and the principle of good governance. *European Foreign Affairs Review.* 2002, vol.7, no. 1, s.53-72. ISSN 1384-6299

KARL, Kenneth. Le Fonds européen de développement : un pas vers 'la budgétisation'? *Le Courrier ACP-UE.* no. 201, novembre-décembre, 2003. s. 12 – 13. ISSN 1013-7335

KATENDI, François. Alcatel élargit sa gamme de services. *Marchés tropicaux.* 7 juillet, 2006, s. 17. ISSN 0025-2859

LEBULLENGER, Joël. Les dispositions commerciales de l'accord de partenariat ACP/CE de Cotonou confrontées aux règles de l'OMC. *Revue des affaires européennes.* 2001/2002, no. 1, s. 75-91. ISSN 1152-9172

PERRIN, Emile-Robert. La nouvelle politique africaine de la France. *Les Cahiers de l'Afrique.* no. 2, 2003, s. 101 – 119. ISSN 1760-0502

PETIT-PERROT, Clémence. 2006, année de l'Afrique dans le calendrier chinois. *Marchés tropicaux,* 30 juin, 2006, s. 24 – 25. ISSN 0025-2859

REGNAULT, Henri. Libre-échange Nord-Sud et typologies des formes d'internationalisation des économies. *Région et Développement,* no. 22, 2005. ISSN 1267-5059

DE SAINT-PAUL, Marc Aicardi. La Chine et l'Afrique, entre engagement et intérêt. *Géopolitique africaine*. no. 14, Printemps 2004. s. 51-65. ISSN 0774-6172

STIGLITZ, Joseph. Some Lessons From the East Asian Miracle. in *The World Bank Research Observer*, vol. 11, no. 2, August 1996. ISSN 0257-3032

YAO, Bernard K. Jacques Foccart : Homme d'influence, acteur incontournable de la politique africaine de la France. *Revue juridique et politique*. no. 1, 1996. s. 60 – 76. ISSN 0035-3574.

YU, Wusheng; JENSEN, Trine Vig. Tariff preferences, WTO negotiations and the LDCs : the case of the 'everything but arms' initiative. *World Economy*. vol. 28, no. 3, 2005. s.375-405. ISSN 0378-5920

WAGNER, Christoph. Où en sont les négociations sur les Accords de partenariat économique entre les ACP et la CE ? *Le Courrier ACP-UE*. no. 201, 2003. s. 21. ISSN 1013-7335

WHITEMAN, Kaye. Africa, the ACP and Europe : the lessons of 25 years. *Development Policy Review*. no. 1, 1998, s. 29-37. ISSN 0950-6764

Internetové zdroje

Africa, Caribbean, Pacific: Statistical Analysis 2005 [online]. Brussels: European Commission, 2005 [cit. 5.4.2007]

Dostupné z : <<http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/acp/stats.htm>>

African, Caribbean and Pacific Sugar Group: A Brief History [online]. ACP Sugar Group. 2005 [cit. 5.4.2007]. Dostupné z : <<http://www.acpsugar.org/History.html>>

Africa without Borders: Building Blocks for Regional Growth [online]. International Food Policy Research Institute. Washington: International Food Policy Research Institute, 2005 [cit. 25.3.2007] Dostupný z <www.ifpri.org/pubs/ib/ib38.pdf>

Consultative Meetings of Accra and Lusaka: Consolidated Report [online]. African Union. 2006 [cit. 25.3.2007]. Dostupný z :

<http://www.acp-eu-trade.org/library/files/AU_EN_280306_AU_Consultative-meetings-of-Accra-and-Lusaka-Consolidated-report.pdf>

E P A : Preliminary list of country groups [online]. Brussels: European Commission, March 2007 [cit. 2.5.2007].

Dostupné z : <http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/acp/plcg_en.htm>

Generalised System of Preference: Everything But Arms initiative [online]. Brussels: European Commission, [cit. 26.11.2006]

Dostupné z : <http://ec.europa.eu/trade/issues/global/gsp/eba/index_en.htm>

RYAN, Orla. Ghana's sweet taste of global success [online]. *BBC News*. 2.11.2005 [cit. 1.3.2007]. Dostupné z : <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/4395504.stm>>

Regional negotiations of Economic Partnership Agreements [online]. Brussels: European Commission, March 2007 [cit. 2.5.2007].

Dostupné z : <http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/acp/regneg_en.htm>

RODRIK, Dani a RODRIGUEZ, Francisco. *Trade Policy and Economic Growth: A Skeptic's Guide to the Cross-National Evidence* [online]. Cambridge: John F. Kennedy School of Government, 2000, [cit. 5.4.2007]

Dostupné z : <<http://ksghome.harvard.edu/~drodrik.academic.ksg/skepti1299.pdf>>

Foreign Direct Investment in Africa : Performance and Potential [online]. New York and Geneva, United Nations Conference on Trade and Development, Division on Transnational Corporations and Investment, 1999. [cit. 5.4.2007]

Dostupné z : <<http://www.unctad.org/en/docs/poiteiitm15.pdf>>

List of Least Developed Countries [online]. UN-OHRLLS. [cit. 5.4.2007]

Dostupné z : <<http://www.un.org/special-rep/ohrls/ldc/list.htm>>

Rozhovory¹⁷¹

Rozhovor s Bachirem SOUBEROU (bývalý poradce ministra financí Beninské republiky), Paříž, 8.7.2006

Rozhovor s Denisem TULLEM (analytik German Institute for International Affairs and Security), Paříž, 17.3.2006 – při příležitosti mezinárodní konference OECD China and India: What's in it for Africa?

Rozhovor s Henrim-Bernardem SOLIGNACEM LECOMTEM a Felixem ZIMMERMANNEM (výzkumní pracovníci OECD), Paříž, 8.12.2005

Rozhovor se Sídím ULD CHALÍFOU (bývalý mauritánský velvyslanec v EU a ministr zahraničních věcí Mauritánie), Nuakšot, 14.2.2007

Rozhovor se Sídím ULD ELYESSOU (mluvčí kandidáta mauritánských prezidentských voleb Ahmeda Uld Dáddy), Nuakšot, 16.2.2007

Rozhovor s Remim MARECHAUXEM (vedoucí odboru jižní Afriky a Indického oceánu, Ministerstvo zahraničních věcí Francie), Paříž, 23.7.2006

Rozhovor s Henrim B. NTIKALA BOOTEM (Chargé d'affaires Konžské demokratické republiky v ČR) a Petra JELÍNKEM (ředitel Rozvojového střediska ÚMV), Praha, 15.12.2006 – při příležitosti veřejné diskuse Asociace pro mezinárodní otázky o budoucnosti Konžské demokratické republiky po volbách

¹⁷¹ většina jmenovaných respondentů si nepřála, vzhledem ke svým politickým či administrativním funkcím, být spojována s konkrétními citacemi, citace v textu tudíž nejsou uváděny; jejich názory a rady jsou nicméně důležitým prvkem práce a podnětem k vyvození některých prognóz a závěrů